Onosander

Strategikos

ΟΝΗΣΑΝΔΡΟΥ

ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΟΣ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΘΕΙΣ

ΕΚ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΚΑΘ' ΗΜΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΝ

ΥΠΟ

ΜΙΧΑΗΛ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ

Πρώην Καθηγητοῦ τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων ἐν Λονδίνῳ.

ΕΚΔΙΔΟΤΑΙ

φιλοτίμῳ δαπάνῃ τοῦ ἐν Ἀγγλίᾳ φιλοπάτριδος ὁμογενοῦς
ΣΤΥΛΙΑΝΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΙΔΟΥ
Ὅπως διανεμηθῇ δωρεὰν
τοῖς νῦν ἀνδρείως μαχομένοις ἀξιωματικοῖς
τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ

Ἀλέξανδρος ἐρωτηθεὶς ὑπό τινος πῶς ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ τῆς οἰκουμένης ἐκυρίευσεν, εἶπε
βουλῇ καὶ μύθοισι καὶ ἠπεροπηίδι τέχνῃ
Ἐκ τοῦ Στοβαίου

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Π. Δ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ
1897

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Τὸ στρατηγικὸν τοῦτο ἐγχειρίδιον τοῦ Ὀνησάνδρου ἐξέδωκεν ὁ ἀοίδιμος Α. Κοραῆς ἐν τῇ πρωτοτύπῳ ἀρχαίᾳ Ἑλληνικῇ γλώσσῃ μετὰ βραχέων προλεγομένων καὶ κριτικῶν σημειώσεων ἐν Παρισίοις τῷ 1822 χάριν τῶν τότε ὑπὲρ ἐλευθερίας στρατευομένων Ἑλλήνων, εἰς οὓς καὶ τὸ ἀνέθηκεν. Παράδειγμα λοιπὸν καὶ ἐγὼ τὸν μέγαν ἐκεῖνον ἄνδρα ποιούμενος ἐκδίδω εἰς τὰς παρούσας κρισίμους περιστάσεις τοῦ ἐθνικοῦ ἡμῶν βίου ἐν μεταφράσει τὸ πολύτιμον τοῦτο λείψανον τῆς ἀρχαίας στρατηγικῆς ἐπιστήμης, χάριν τῶν φιλοτίμων καὶ γενναίων ἀξιωματικῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ, τῶν ἀνδρείως νῦν μαχομένων ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῶν ἐν δουλείᾳ ἔτι διατελούντων ἀδελφῶν ἡμῶν. Ἐλπίζω δ' ὅτι οὐδεὶς ἐξ αὐτῶν θέλει ἀπαξιώσῃ τὸ μικρὸν τοῦτο πόνημα ἀναγνώσεως, θεωρῶν αὐτὸ ὡς ἕωλον καὶ ἀπηρχαιωμένον, καθότι ὅσον καὶ ἂν προήχθη ἡ πολεμικὴ τέχνη καὶ ἡ στρατηγικὴ ἐπιστήμη κατὰ τὸν παρόντα αἰῶνα, αἱ θεμελιώδεις ὅμως ἀρχαὶ ἐφ' ὧν αὗται βασίζονται οὐδόλως ἤλλαξαν, οὐδὲ θὰ ἀλλάξωσί ποτε, ὥστε ἐκ τοῦ ἐγχειριδίου τούτου ὁ ἀγχίνους ἀναγνώστης δύναται νὰ καρπωθῇ οὐ μικρὰν ὠφέλειαν.

Περὶ τοῦ βίου τοῦ Ὀνησάνδρου ἐλάχιστα γινώσκονται. Ἤκμασε περὶ τὰ μέσα τοῦ πρώτου μ. Χ. αἰῶνος ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ τῆς ἀφιερώσεως τοῦ συγγράμματος

αὐτοῦ τῷ Κοΐντῳ Οὐηρανίῳ Νέποτι, τῷ ἐν ἔτει 49 μ. Χ. ὑπατεύσαντι κατὰ τὴν ἀφήγησιν τοῦ Τακίτου. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο τοῦ Ὀνησάνδρου ὑπῆρξεν ἡ κυριωτέρα πηγὴ ἐκ τῆς ὁποίας ἠρύσαντο τὰς γνώσεις των οἱ ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων Κωνσταντινουπόλεως Μαυρικίου καὶ Λέοντος περὶ πολεμικῶν συγγράψαντες· μεταγλωτισθὲν δὲ καὶ εἰς τὴν Γαλλικὴν γλῶσσαν ἐχρησίμευσεν ὡς ἐγχειρίδιον τῆς πολεμικῆς τέχνης Μαυρικίῳ τῷ βασιλεῖ τῆς Σαξωνίας.

Μεταφράζων τὸ ἔργον τοῦτο εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς Ἑλληνικὴν εἶχον ὑπ' ὄψει τὴν ἔκδοσιν τοῦ Κοραῆ καὶ τὴν τοῦ A. KOECHLY δημοσιευθεῖσαν τῷ 1860 ἐν Λιψίᾳ. Ἐν ἔτει 1832 ἐξεδόθη ἐν Βουκορεστίῳ μετάφρασις τῶν στρατηγικῶν τοῦ Ὀνησάνδρου ὑπὸ Γ. Ἀποστόλου Σκαλιστήρα, ἀλλ' ὡς γενομένην ἐκ τῆς Γαλλικῆς μεταφράσεως οὐχὶ δὲ ἐκ τοῦ Ἑλληνικοῦ πρωτοτύπου, καὶ ὡς λίαν ἐπιπόλαιον οὐδόλως ἔλαβον αὐτὴν ὑπ' ὄψει.

Εὐελπιστῶ δὲ ὅτι οἱ ἀναγνῶσται τῆς μεταφράσεώς μου ταύτης λαμβάνοντες, ὑπ' ὄψει ὅτι ἐγένετο ἐν μεγάλῃ σπουδῇ καὶ ἐν χρόνῳ βραχυτάτῳ, ἐπιεικῶς θέλουσι παραβλέψῃ εἴ τινα ἀτέλειαν ἢ ἁμάρτημα ἴδωσιν ἐν τῇ ἀποδόσει τοῦ ἀρχαίου κειμένου εἰς τὸ καθ' ἡμᾶς ἰδίωμα.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 12 Ἀπριλίου 1897

Μ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗΣ

ΟΝΗΣΑΝΔΡΟΥ

ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΟΣ

ΠΡΟΟΙΜΙΟΝ

Ἱππικοὶ μὲν λόγοι ἢ κυνηγετικοί, ἢ πονήματα ἁλιευτικὰ ἢ γεωργικὰ νομίζω, ὦ Κόϊντε Οὐηράνιε, ὅτι πρέπει νὰ προσφωνῶνται εἰς ἀνθρώπους, ὧν ὁ πόθος εἶναι νὰ καταγίνωνται εἰς τοιαῦτα ἔργα, πραγματεῖαι ὅμως περὶ στρατηγικῆς θεωρίας ἁρμόζει ν' ἀφιερώνωνται εἰς τοὺς Ῥωμαίους καὶ εἰς ἐκείνους μάλιστα τῶν Ῥωμαίων ὅσοι ἔλαχον ν' ἀποτελῶσι τὴν συγκλητικὴν ἀριστοκρατίαν καὶ διὰ τῆς τοῦ Σεβαστοῦ Καίσαρος φρονήσεως κατέχουσιν ὑπάτους καὶ στρατηγικὰς ἐξουσίας χάριν τε τῆς παιδείας, ἧς οὐ μικρὰν ἔχουσιν ἐμπειρίαν, καὶ τοῦ τῶν προγόνων ἀξιώματος. Ἀνέθηκα δὲ εἰς πρώτους αὐτοὺς ταύτην τὴν πραγματείαν, οὐχὶ ὡς εἰς ἀπείρους στρατηγίας, ἀλλὰ μάλιστα θαρρήσας εἰς τὴν τῶν Ῥωμαίων στρατηγικὴν ἐμπειρίαν, ἥτις τὰ μὲν ἀμαθῶς ἐνίοτε καὶ παραλόγως ἐν

πολέμῳ κατορθούμενα δὲν λαμβάνει ὑπ᾿ ὄψει, ἐγκρίνει δὲ τὰ μετ᾿ ἐπιστήμης λαμπρῶς γινόμενα. Ὅθεν, ἂν τὰ παρ᾿ ἐμοῦ συντεταγμένα ἤθελον φανῇ καὶ πρότερον παρὰ πολλοῖς ἐπινενοημένα, καὶ κατὰ τοῦτο θὰ εὐχαριστηθῶ, ὅτι οὐ μόνον στρατηγικὰς συνέταξα ἀφηγήσεις, ἀλλὰ καὶ διότι μετὰ περισκέψεως ἐμελέτησα τὰ ἀφορῶντα τὴν στρατηγικήν, θὰ ἦμαι δὲ εὐτυχής, ἐὰν ὅσα τῷ ὄντι οἱ Ῥωμαῖοι διὰ δυνάμεως καὶ δι᾿ ἔργων ἔπραξαν κατορθώσω ἐγὼ νὰ ἐκθέσω ταῦτα διὰ τοῦ λόγου ἐπαξίως ἀνδρῶν τοιούτων.

Μένει δὲ νὰ εἴπω μετὰ θάρρους ὅτι ἡ πραγματεία μου αὕτη θὰ ἦναι στρατηγῶν ἀνδρείων ἄσκησις καὶ παλαιῶν ἡγεμόνων ἀνάθημα κατὰ τὴν σεβαστὴν εἰρήνην, καὶ εἰ μηδὲν ἄλλο, θὰ μάθωμεν ὅμως ἐξ αὐτῆς διὰ ποίαν αἰτίαν οἱ πταίσαντες τῶν στρατηγησάντων ἐσφάλησαν, καὶ οἱ εὐπραγήσαντες ὑψώθησαν εἰς δόξαν· μάλιστα δὲ θὰ ἐννοήσωμεν τὴν ἀρετὴν τῶν Ῥωμαίων ὅτι οὔτε βασιλεὺς οὔτε πόλις οὔτ᾿ ἔθνος κατώρθωσε νὰ κρατύνῃ εἰς ὑπέρτερον μέγεθος τὴν ἡγεμονίαν του, ἀλλ᾿ οὐδ᾿ εἰς ἴσον βαθμὸν προεχώρησεν, ὥστε διὰ τοσούτων αἰώνων νὰ ἑδραιώσῃ μόνιμον κράτος. Δέν μοι φαίνεται δὲ ὅτι βοηθείᾳ ἁπλῶς τῆς τύχης ὑπερβάντες τὰ ὅρια τῆς Ἰταλίας ἐξέτειναν τὴν ἐξουσίαν των εἰς τὰ πέρατα τῆς γῆς, ἀλλὰ διὰ στρατηγικῶν πράξεων Πρέ-

πει βεβαίως νὰ εὐχώμεθα νὰ μᾶς βοηθῇ καὶ ἡ τύχη, δὲν εἶναι ὅμως λογικὸν νὰ νομίζωμεν ὅτι αὕτη εἶναι πανίσχυρος.

Ἀλλ' ἀνόητοι εἶναι οἱ καὶ τὰ σφάλματα εἰς μόνην τὴν τύχην ἀποδίδοντες, οὐχὶ δὲ εἰς τὴν ἀμέλειαν τῶν στρατηγούντων, καὶ τὰ κατορθώματα εἰς ταύτην καὶ οὐχὶ εἰς τὴν ἐμπειρίαν τῶν ἡγουμένων, διότι οὔτε πρέπον εἶναι ν' ἀφίνῃ τις οὕτως ἀνεπιτίμητον τὸν πταίσαντα εἰς ὅλα, ὥστε νὰ αἰτιᾶται δι' ὅλα τὴν τύχην, οὔτε δίκαιον νὰ καταλείπῃ ἄμοιρον ἐπαίνου τὸν κατορθοῦντά τι εἰς βαθμὸν τοσοῦτον, ὥστε τὴν ἐπιτυχίαν ἁπάντων νὰ τὴν ἀποδίδῃ εἰς τὴν τύχην.

Ἐπειδὴ δὲ φύσει πάντες οἱ ἄνθρωποι εἰς μὲν τὰ συγγράμματα τὰ νομιζόμενα ὅτι συνετάχθησαν δι' ἐμπειρίας, καίπερ γεγραμμένα εἰς ὕφος ἀσθενές, ἀπονέμουσι τὸ πιστὸν τῆς ἀληθείας, εἰς δὲ τὰ ἄνευ ἐμπειρείας, καὶ ἂν ἦναι δυνατὰ νὰ πραχθῶσι τὰ ἐν αὐτοῖς γεγραμμένα, διὰ τὸ ἀδοκίμαστον ὅμως ἀπιστοῦσιν, ἀναγκαῖον νομίζω περὶ τῶν συνηθροισμένων ἐν ταύτῃ τῇ πραγματείᾳ στρατηγημάτων νὰ προείπω τοσοῦτον, ὅτι πάντα ἦλθον δι' ἔργων πείρας καὶ ὑπ' ἀνδρῶν τοιούτων, ὧν ἀπόγονον ὑπάρχει ἅπαν τὸ γένος τῶν Ῥωμαίων μέχρι τοῦ νῦν κατ' ἀρετὴν πρωτεῦον. Ἡ πραγματεία αὕτη οὐδὲν περιέχει ἐσχεδιασμέ-

νον ὑπὸ νεαρᾶς καὶ ἀπειροπολέμου γνώμης, ἀλλὰ πάντα διὰ πράξεων καὶ ἀληθινῶν ἀγώνων ἐτελέσθησαν ἰδίως ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων. Καίτοι δὲν ἀγνοῶ ὅτι θὰ προετίμα τις μᾶλλον τὰ στρατηγήματα νὰ νομίζωνται γεννήματα τῆς ἰδίας αὑτοῦ ἀγχινοίας ἢ ἀπὸ ἐπινοίας ξένης, θηρεύων οὕτω περισσότερον ἔπαινον ἐκ τῶν πιστευσάντων· ἐγὼ ὅμως νομίζω ὅτι δὲν ἐλαττοῦται ἡ τιμή μου ἐκ τούτου.

Καθὼς τῷ ὄντι, ἐάν τις ἐκστρατεύσας ὁ ἴδιος εἰς πολέμους συνέταττε τοιαύτην πραγματείαν, δὲν ἤθελεν οὗτος ἐπαινεθῇ ὀλιγώτερον διὰ τοῦτο, ὅτι μὴ μόνον εἰσήνεγκε φυσικῆς ἀγχινοίας ἰδίαν εὕρεσιν στρατηγημάτων, ἀλλὰ καὶ τὰ δι' ἄλλων καλῶς πραχθέντα ἐκ μνήμης προσθεὶς συνέταξεν εἰς πραγματείαν, οὕτω καὶ ἐγὼ νομίζω ὅτι δὲν θὰ ἀξιωθῶ ὀλιγωτέρων ἐπαίνων ἐκ τούτου ὅτι ὁμολογῶ ὅτι δὲν εἶναι πάντα προϊόντα τῆς ἐμῆς διανοίας, ἀλλὰ τοὐναντίον προβλέπω ὅτι θὰ ἔχω τόν τε ἔπαινον ἀνεπίφθονον καὶ τὴν πίστιν ἀσυκοφάντητον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Περὶ ἐκλογῆς στρατηγοῦ.

Λέγω λοιπὸν ὅτι ἡ ἐκλογὴ τῶν στρατηγῶν δὲν πρέπει νὰ γίνηται κατὰ γένη, ὡς ἡ τῶν ἱερέων, οὔτε κατὰ

περιουσίας ὡς ἡ τῶν γυμνασιάρχων, ἀλλὰ νὰ ἐκλέγηται στρατηγὸς ἀνὴρ σώφρων, ἐγκρατής, νηφάλιος, λιτός, καρτερικός, ταχύνους, ἀφιλάργυρος, μήτε νέος μήτε πρεσβύτερος, ἂν τύχῃ ἂς ἦναι καὶ πατὴρ παίδων, προσέτι εὔγλωττος, ἔνδοξος.

α΄. Σώφρων μέν, ἵνα μὴ ἑλκόμενος ὑπὸ τῶν φυσικῶν ἡδονῶν ἀπολείπῃ τὴν ὑπὲρ τῶν μεγίστων φροντίδα.

β΄. Ἐγκρατὴς δέ, ἐπειδὴ πρόκειται νὰ ἀναλάβῃ μίαν τόσον μεγάλην ἐξουσίαν, διότι αἱ ἀκρατεῖς ὁρμαί, προσλαβοῦσαι τὴν ἐξουσίαν τοῦ δύνασθαι ποιεῖν τι, γίνονται ἀκατάσχετοι πρὸς τὰς ἐπιθυμίας.

γ΄. Νηφάλιος δέ, ὅπως ἐπαγρυπνῇ εἰς τὰς μεγίστας πράξεις, διότι ἐν νυκτὶ ἠρεμούσης ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τῆς ψυχῆς τὰ διανοήματα τοῦ στρατηγοῦ τελειοποιοῦνται.

δ΄. Λιτὸς δέ, διότι αἱ πολυτελεῖς θεραπεῖαι δαπανῶσαι χρόνον ἄπρακτον εἰς τὴν τῶν στρατηγῶν τρυφὴν γίνονται αἰτία μεγάλης ἐξαντλήσεως.

ε΄. Καρτερικὸς δέ, ἵνα μὴ πρῶτος τῶν στρατευομένων, ἀλλὰ τελευταῖος ἀποκάμνῃ.

ϛ΄. Ταχύνους δέ, διότι ὁ στρατηγὸς πρέπει νὰ ἦναι δραστήριος ἐφορμῶν ἐπὶ πᾶν μετὰ ταχύτητος ψυχῆς κατὰ τὸν Ὅμηρον

"ὡσὶ πτερὸν ἠὲ νόημα,"

διότι πολλάκις ἀπροσδόκητοι ταραχαὶ προσπεσοῦσαι ἀναγκάζουσιν αὐτὸν νὰ αὐτοσχεδιάζῃ ἐκ τοῦ προχείρου τὸ συμφέρον·

ζ'. Ἀφιλάργυρος δέ, διότι ἡ ἀφιλαργυρία θὰ δοκιμασθῇ πρώτη, καθότι αὕτη μεγάλως συντελεῖ ὅπως ὁ στρατηγὸς προΐσταται τῶν πραγμάτων ἀδωροδοκήτως καὶ μεγαλοφρόνως, διότι πολλοὶ καίτοι μετ' ἀνδρείας ἀντιβλέπουσι τὰς πολλὰς ἀσπίδας καὶ τὰ δόρατα τῶν πολεμίων, ὑπὸ τῆς λάμψεως ὅμως τοῦ χρυσοῦ ἀμαυροῦνται, καθότι τοῦτο εἶναι δεινὸν ὅπλον εἰς τοὺς πολεμίους καὶ δραστήριον εἰς τὸ νικᾶν.

η'. Μήτε νέος μήτε πρεσβύτερος, διότι ὁ μὲν νέος εἶναι ἀλόγιστος, ὁ δὲ γέρων ἄνευ σθένους, οὐδέτερος δὲ ἀσφαλής, ὁ μὲν νέος ἵνα μὴ πταίσῃ εἴς τι διὰ τὴν ἀλόγιστον τόλμην του, ὁ δὲ γέρων ἵνα μὴ παραλίπῃ τι διὰ τὴν φυσικήν του ἀσθένειαν. Ἀρίστη δὲ ἐκλογὴ εἶναι ἡ τῆς μέσης ἡλικίας, διότι εἰς τὸν μὴ ἀκόμη γηράσαντα ὑπάρχει ἡ δύναμις, εἰς δὲ τὸν μὴ πάνυ νεάζοντα ἡ φρόνησις, καθότι ὅσοι ἐδοκίμασαν ῥώμην σώματος ἄνευ ψυχῆς ἔμφρονος, ἢ ψυχὴν φρόνιμον ἄνευ σωματικῆς ἰσχύος οὐδὲν κατώρθωσαν, διότι ἡ ὑστεροῦσα φρόνησις οὐδὲν ἀξιόλογον ἐπινοεῖ, ἡ δὲ ἐλλείπουσα δύναμις οὐδὲν φέρει εἰς τέλος.

῾Ο εὐδοκιμῶν στρατηγός, οὐχὶ εἰς μικρὰ τοὺς ἐκλέξαντας αὐτὸν ὠφελεῖ, διότι ὅντινα οἱ ἄνθρωποι ἀγαπῶσι δι᾽ αὐτομάτου συμπτώσεως τῆς διανοίας, εἰς τοῦτον ταχέως πείθονται ὅταν ἐπιτάττῃ καὶ εἰς τοὺς λόγους του δὲν ἀπιστοῦσι, καὶ ὅταν κινδυνεύῃ συναγωνίζονται.

θ΄. Προκρίνω μᾶλλον τὸν στρατηγὸν τὸν ἔχοντα τέκνα, δὲν ἀπορρίπτω ὅμως καὶ τὸν ἄτεκνον, ἐὰν ἦναι ἄξιος· ἐὰν τύχωσι μάλιστα τὰ παιδία νὰ ἦναι νήπια, εἶναι ἰσχυρὰ φίλτρα ψυχῆς εἰς φιλοστοργίαν, χρησιμεύοντα, οὕτως εἰπεῖν, ὡς ὅμηροι τοῦ στρατηγοῦ πρὸς τὴν πατρίδα καὶ ὡς δραστήρια καὶ ὀξέα διεγερτικὰ εἰς αὐτόν, ἱκανὰ νὰ διεγείρωσι τὸ μένος αὐτοῦ κατὰ τῶν πολεμίων· ἐὰν ὅμως ἔφθασαν εἰς ἀνδρικὴν ἡλικίαν, τότε χρησιμεύοντα εἰς τὸν πατέρα των ὡς σύμβουλοι καὶ συστράτηγοι καὶ πιστοὶ ὑπηρέται τῶν ἀπορρήτων συγκατορθοῦσι τὰ κοινὰ πράγματα.

ι΄. Εὔγλωττος δέ. ᾽Εκ τούτου τοῦ πλεονεκτήματος νομίζω ὅτι δύναται νὰ προέλθῃ μεγίστη ὠφέλεια εἰς τὸ στράτευμα, διότι καὶ ὅταν δίδῃ διαταγὴν ὁ στρατηγὸς πρὸς μάχην, ἡ τοῦ λόγου παρακέλευσις παρενθαρρύνει τοὺς στρατιώτας νὰ καταφρονῶσι μὲν τὰ δεινὰ νὰ ἐπιθυμῶσι δὲ τὰ καλά, καὶ δὲν ἐγείρει οὕτως τὰς ψυχὰς εἰς ἅμιλλαν μάχης σάλπιγξ ἐνηχοῦσα εἰς

τὰς ἀκοάς, ὡς λόγος ῥηθεὶς εἰς προτροπὴν πολεμικῆς ἀνδρείας παρορμᾷ αἰχμάζουσαν τὴν διάνοιαν πρὸς τὰ δεινά, καὶ ὅταν συμβῇ ἀτύχημά τι εἰς εἰς τὸ στράτευμα ἡ παρηγορία τοῦ λόγου ἐπιθαρρύνει τὰς ψυχὰς καὶ εἶναι τῷ ὄντι πολὺ χρησιμώτερος λόγος στρατηγοῦ καὶ ἀποτελεσματικώτερος πρὸς παραμυθίαν τῶν ἐν ταῖς ἐκστρατείαις συμφορῶν, ἢ αἱ θεραπεῖαι τῶν παρακολουθούντων τοὺς τραυματίας ἰατρῶν, διότι οὗτοι μὲν ἐκείνους μόνους διὰ τῶν φαρμάκων θεραπεύουσιν, ὁ δὲ στρατηγὸς καὶ τοὺς πάσχοντας εὐθυμοτέρους ποιεῖ καὶ τοὺς ἐν ὑγείᾳ ἐπιθαρρύνει.

Καὶ καθὼς τὰ ἀόρατα νοσήματα ἔχουσι τῶν ὁρωμένων δυσχερεστέραν τὴν θεραπείαν, οὕτω καὶ νὰ ἰατρεύσῃ τις ψυχὰς πασχούσας ἐξ ἀθυμίας παρηγορῶν διὰ λόγου εἶναι δυσκολώτερον ἢ νὰ θεραπεύσῃ φανερὰν ἐξωτερικὴν νόσον σωμάτων.

Καθὼς δὲ οὐδὲν κράτος πέμπει στράτευμα ἄνευ στρατηγοῦ, οὕτω οὐδὲ στρατηγὸν πρέπει νὰ ἐκλέγῃ μὴ ἱκανὸν εἰς τὸ λέγειν.

ια΄. Ἔνδοξον δέ, διότι εἰς τοὺς ἀδόξους μετὰ δυσαρεσκείας ὑποτάσσεται τὸ πλῆθος, καθότι οὐδεὶς ἑκουσίως ὑπομένει νὰ δεχθῇ τὸν κατώτερον ἑαυτοῦ ὡς ἀρχηγὸν καὶ κύριον. Πᾶσα λοιπὸν ἀνάγκη ὁ ὢν τοιοῦ-

τος καὶ τοσαύτας ἔχων ἀρετὰς τῆς ψυχῆς, ὅσας προεῖπον, νὰ ἦναι καὶ ἔνδοξος.

Λέγω δὲ μήτε ὁ πλούσιος, ἐὰν δὲν ἔχῃ ταῦτα τὰ προτερήματα, νὰ ἐκλέγηται στρατηγός, μήτε ὁ μὴ εὔπορος, ἐὰν ἦναι ἱκανός, νὰ ἀπορρίπτηται διὰ τὴν ἔνδειαν· δὲν πρέπει λοιπὸν οὔτε ὁ πλούσιος οὔτε ὁ μὴ εὔπορος ν' ἀποβάλληται, ἀλλὰ καὶ ὁ πλούσιος καὶ ὁ μὴ εὔπορος νὰ ἦναι δεκτοί, ἀλλ' ἐν τῇ ἐκλογῇ αὐτῶν πρέπει νὰ λαμβάνωνται ὑπ' ὄψει τὰ προσωπικὰ αὐτῶν προτερήματα καὶ οὐχὶ ἡ τύχη. Οὐδὲ ὁ πλούσιος, ἐὰν μὴ ἦναι χρηματιστής, ἱκανὸς ὢν θὰ διαφέρῃ τοσοῦτον τοῦ γενναίου πένητος, ὅσον αἱ ἐπάργυροι καὶ κατάχρυσοι πανοπλίαι τῶν καταχάλκων καὶ σιδηρῶν — διότι αἱ μὲν κατὰ τὸν στολισμὸν ὑπερτεροῦσιν, αἱ δὲ διαγωνίζονται τούτῳ κατὰ τὴν δραστηριότητα —· τὸν δὲ χρηματιστὴν οὐδ' ἂν τύχῃ νὰ ἦναι πλουσιώτατος, συμβουλεύω νὰ τὸν ἐκλέγωσί ποτε στρατηγόν· ἐννοῶ δὲ τὸν ἐνεχυροδανειστήν, τὸν μεταπράτην, τὸν πραγματευτὴν ἢ τοὺς παρόμοιόν τι τούτοις πράττοντας, διότι ἐξ ἀνάγκης οἱ τοιοῦτοι εἶναι μικρόφρονες καὶ ἐξεστηκότες περὶ τὸ κέρδος καὶ ἔχοντες μόνην μέριμναν τὸν πορισμὸν χρημάτων στερούμενοι ἐντελῶς τῶν καλῶν ἐπιτηδευμάτων.

Νὰ ἐκτιμῶμεν δὲ τὸ ἀξίωμα λαμπρῶν προγόνων

ἐὰν προσυπάρχῃ, ἐὰν ὅμως δὲν ὑπάρχῃ νὰ μὴ τὸ ἐπιζητῶμεν, οὐδὲ ἐκ τούτου νὰ κρίνωμεν ἀξίους ἢ μὴ τοῦ στρατηγεῖν, ἀλλὰ καθὼς ἐξετάζομεν τὰ ζῷα ἀπὸ τῶν ἰδίων πράξεων τίνα προτερήματα ἔχουσι οὕτω πρέπει νὰ κρίνωμεν καὶ τὴν τῶν ἀνθρώπων εὐγένειαν. Εἶναι ἀπερισκεψία τῷ ὄντι νὰ ἐξετάζωμεν τί καλὸν ἔπραξαν οἱ παρελθόντες καὶ νὰ μὴ παρατηρῶμεν τί ποιοῦσιν οἱ νῦν ἐκλεγέντες· ὡς τάχα νὰ δύνανται οἱ τὸ πάλαι ὑπάρξαντες νὰ σώζωσιν ἡμᾶς καὶ νῦν καθὼς καὶ πρότερον, ἔτι δὲ δὲν εἶναι γέλωτος ἄξιον τοὺς μὲν στρατιώτας νὰ τιμῶμεν δι' ἀριστείων, οὐχὶ τοὺς ἐκ πατέρων λαμπρῶν καταγομένους, ἀλλ' ἐκείνους οἵτινες αὐτοὶ οἱ ἴδιοι ἔπραξαν γενναῖόν τι, τοὺς δὲ στρατηγοὺς νὰ ἐκλέγωμεν χάριν τῶν προγόνων, καὶ ἂν ὦσιν ἄχρηστοι καὶ οὐχὶ διὰ τὴν ἰδίαν αὐτῶν ἀξίαν, καὶ ἐὰν μὴ ἀγλαΐζονται διὰ τὸ γένος των; Καὶ ἐὰν μὲν συνυπάρχωσι ταῦτα μετὰ τῶν ἄλλων προτερημάτων εὐτυχὴς ὁ στρατηγός, λειπόντων ὅμως ἐκείνων, καὶ ἄν ὑπάρχωσι ταῦτα, ἄχρηστος. Δικαιοῦται δέ τις νὰ ὑποθέσῃ ὅτι δυνατὸν νὰ ἀναδειχθῶσι καλλίτεροι στρατηγοὶ οἱ μὴ ἔχοντες προγόνους διὰ τοὺς ὁποίους νὰ σεμνύνωνται, διότι οἱ μὲν ἐπὶ πατραγαθίᾳ ὑπερηφανευόμενοι καὶ ἂν ἔχωσιν ἐλλείψεις, νομίζοντες ὅμως ὅτι ἐκ τῆς παλαιᾶς εὐκλείας ἔχουσι πολλὰ πλεονεκτήματα, ἐκτελοῦσι τὰ

καθήκοντα αὐτῶν μᾶλλον ῥαθύμως, ἐκεῖνοι δὲ εἰς τοὺς ὁποίους οὐδεμία προϋπάρχει προγόνων δόξα, οὗτοι θέλοντες νὰ ἀναπληρώσωσι τὴν ἐξ ἐκείνων μειονεξίαν διὰ τῆς ἰδίας προθυμίας, φιλοκινδυνότερον ἁμιλλῶνται ἐπὶ τὰς πράξεις. Καὶ καθὼς οἱ πενέστεροι ὁρμῶσι μετὰ περισσοτέρας ἐνεργείας ἢ οἱ εὐπορώτεροι ὅπως κερδήσωσι τὰ τοῦ βίου, σπεύδοντες νὰ ἀναπληρώσωσι τὸ ἐλλεῖπον τῆς τύχης, οὕτω καὶ οἱ μὴ ἔχοντες νὰ ἐπιδείξωσι δόξαν κληρονομηθεῖσαν ἐκ τῶν προγόνων αὐτῶν φιλοτιμοῦνται νὰ προσκτήσωνται τὴν ἀρετὴν ἰδιόκτητον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Ἂς ζητῆται μὲν λοιπὸν ὁ ἄξιος στρατηγὸς νὰ ἦναι εὐγενὴς καὶ πλούσιος, ἂς μὴ ἀποδοκιμάζηται ὅμως καὶ ὁ μὴ εὔπορος ὅταν ἔχῃ ἀρετάς, εἰ καὶ μὴ καταγόμενος ἐκ λαμπρῶν προγόνων. Ἐκλεγεὶς δὲ ὁ στρατηγὸς ἔστω χρηστός, εὐπροσήγορος, ἕτοιμος, ἀτάραχος, μὴ οὕτως ἐπιεικὴς ὥστε νὰ καταφρονῆται, μήτε φοβερὸς ὥστε νὰ μισῆται, ἵνα μήτε διὰ τῶν χαρίτων ἐκλύσῃ τὸ στράτευμα μήτε διὰ τοῦ φόβου ἀπαλλοτριώσῃ αὐτό. Λοχαγοὺς δὲ ἂς καθιστᾷ καὶ ταξιάρχους καὶ χιλιάρχους, καὶ οἵους δήποτε ἄλλους ἀξιωματικοὺς θεωρεῖ ἀναγκαίους, τοὺς εὐνουστάτους εἰς τὴν πατρίδα καὶ

τοὺς πιστοτάτους καὶ εὐρωστοτάτους, ὁπόθεν δὲ οὐδὲν κώλυμα ὑπάρχει καὶ τοὺς εὐπορωτάτους καὶ τοὺς εὐγενεστάτους, καὶ ἂν προσυπάρχῃ ὁ ἀπὸ χρημάτων μετ' εὐγενείας ὄγκος, διότι δὲν εἶναι εὔκολον νὰ δοκιμάσῃ τις κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον πλῆθος λοχαγῶν καὶ ταξιαρχῶν ἐκ τῶν προτερημάτων αὐτῶν, ὡς ὅταν ἐκλέγῃ ὀλίγους στρατηγούς· ὅθεν ἐπὶ τούτων ἐν καιρῷ κρισίμῳ πρέπει νὰ προτιμῶμεν τὸν εὐγενῆ εἰς πρόχειρον δοκιμασίαν, τὸν δὲ εὔπορον ἐν ἀπορίᾳ, διότι οἱ ἔχοντες περιουσίαν εἶναι ἱκανοὶ νὰ ἀναλώσωσι καὶ νὰ δώσωσι χρήματα εἰς τοὺς στρατιώτας· ὀλίγη δὲ χορηγία χρημάτων ὑπὸ τῶν ἡγουμένων εἰς τοὺς ὑποτασσομένους καθιστᾷ τὰ πλήθη εὐνούστερα· καὶ αἱ μειζόνων πραγμάτων πίστεις ἀσφαλέστεραι εἰς τοὺς περὶ πλειόνων κινδυνεύοντας παρέχεται ἢ εἰς στρατηγοὺς μὲ πολλὴν ἱκανότητα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Ὅτι ὁ στρατηγὸς πρέπει νὰ ἔχῃ συμβούλους.

Ὁ στρατηγὸς ὀφείλει ἢ νὰ ἐκλέγῃ συμβούλους, οἱ ὁποῖοι νὰ συσκέπτωνται μετ' αὐτοῦ καὶ νὰ γίνωνται συγκοινωνοὶ τῶν ἰδεῶν του καὶ τούτου ἕνεκα νὰ συνακολουθῶσιν αὐτόν, ἢ προσκαλῶν τοὺς ἐντιμοτάτους τῶν ἀξιωματικῶν νὰ ἔχῃ αὐτοὺς συνέδρους, διότι δὲν

δύναταί τις νὰ ἔχῃ πλήρη πεποίθησιν εἰς ὅσα ἤθελε διανοηθῇ μόνος, καθότι ὅταν μία γνώμη μονοῦται ἀβοήθητος εἶναι ἐπισφαλής, βεβαιουμένη ὅμως καὶ ὑπ᾽ ἄλλων πιστοῦται ὡς μὴ σφαλερά. Ἐν τούτοις δὲν πρέπει νὰ ἦναι ὁ στρατηγὸς μήτε οὕτως ἀσταθὴς τὴν διάνοιαν, ὥστε νὰ ἀπιστῇ ὅλως διόλου εἰς ἑαυτόν, μήτε οὕτως ἀλαζών, ὥστε νὰ φαντάζηται ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸν ἄλλος νὰ ἔχῃ ὀρθοτέραν γνώμην τῆς ἰδικῆς του· Ἐξ ἀνάγκης λοιπὸν ὁ τοιοῦτος ἢ ὅλως διόλου ἀπιστεῖ εἰς ἑαυτὸν καὶ προσέχει εἰς τοὺς λόγους τῶν ἄλλων καὶ οὕτω πράττει πολλὰ καὶ ἀσύμφορα, ἢ μηδ᾽ ἐλαχίστην δίδει προσοχὴν εἰς τὰς ἰδέας τῶν ἄλλων, ἀλλὰ μόνον εἰς τὰς ἰδικάς του καὶ οὕτω πίπτει εἰς πολλὰ καὶ δεινὰ σφάλματα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ′.

Περὶ τοῦ ὅτι πρέπει νὰ ἐπάγῃ τις τὴν ἀρχὴν τοῦ πολέμου ἐξ εὐλόγου αἰτίας.

Ἡ δὲ ἔναρξις τοῦ πολέμου λέγω μάλιστα ὅτι πρέπει νὰ γίνηται μετὰ φρονήσεως καὶ νὰ καθίσταται φανερὸν εἰς ὅλους ὅτι οὗτος στηρίζεται ἐπὶ τοῦ δικαίου, διότι οὕτω καὶ ὁ Θεὸς καθίσταται εὐμενὴς συναγωνιστὴς εἰς τοὺς στρατεύοντας καὶ οἱ ἄνθρωποι μετὰ πλειοτέρας προθυμίας ἀντιτάσσονται εἰς τοὺς πολεμί-

ους, καθότι γνωρίζοντες ὅτι αὐτοὶ δὲν ἄρχονται τοῦ πολέμου, ἀλλ' ἀμύνονται ἔχοντες τὰς ψυχὰς ἀπηλλαγμένας κακοῦ σκοποῦ, προσέρχονται μεθ' ὅλης τῆς ἀνδρείας των, ἐνῷ τοὐναντίον ὅταν ἔχωσι τὴν ἰδέαν ὅτι θὰ ὀργισθῇ ὁ Θεὸς διότι γίνεται ὁ πόλεμος παρὰ τὸ δίκαιον, ἡ ἰδέα αὕτη καθιστᾷ αὐτοὺς δειλούς, καὶ ὅταν οὐδ' ὁ ἐλάχιστος κίνδυνος ὑπάρχῃ ἐκ τῶν πολεμίων. Διὰ τοῦτο πρέπει ὁ στρατηγὸς πρῶτον διὰ λόγου καὶ πρεσβειῶν νὰ ἔλθῃ εἰς διαπραγματεύσεις περὶ ὅσων θέλει ν' ἀπολαύσῃ καὶ περὶ ἐκείνων τὰ ὁποῖα δὲν θέλει νὰ παραχωρήσῃ, ὥστε ἐὰν δὲν συγκατανεύσωσιν εἰς τὰς ἀξιώσεις του οἱ ἐναντίοι νὰ φανῇ ὅτι οὐχὶ ἐκ προαιρέσεως, ἀλλ' ἐξ ἀνάγκης ἐξάγει τὴν δύναμιν εἰς πόλεμον, ἐπικαλούμενος μάρτυρα τὸν Θεὸν ὅτι οὔτε καταφρονῶν ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα συμβαίνει νὰ πάσχωσιν οἱ πολεμοῦντες, ἀνεμισήτως ἐξέρχεται εἰς πόλεμον, οὔτε διότι ἐκ παντὸς τρόπου θέλει νὰ προξενήσῃ δεινὰ εἰς τοὺς πολεμίους. Πρέπει δὲ νὰ μὴ ἀγνοῇ ὅτι οὐ μόνον οἰκίας ἢ τείχους θεμέλια πρέπει νὰ ἦναι ἑδραῖα, διότι ἐὰν ἦναι σαθρὰ θὰ καταρρεύσωσιν ὁμοῦ μετὰ τῶν ἐποικοδομουμένων, ἀλλὰ καὶ τὴν παρασκευὴν τοῦ πολέμου νὰ καταστήσῃ ἰσχυρὰν καὶ θέσας οὕτω κρηπῖδα ἀσφαλείας νὰ ἐξάγῃ τὰς δυνάμεις, διότι ἐκεῖνοι ὧν αἱ παρασκευαὶ εἶναι ἀνεπαρκεῖς, ὅταν οὗτοι ἀνα-

λάβωσι μέγα βάρος πολέμου, ταχέως κατασυντρίβονται καὶ ἀποτυγχάνουσιν. Ὅθεν πρέπει ὁ στρατηγὸς νὰ μιμῆται ἔμπειρον κυβερνήτην πλοίου, ὅστις ἀφοῦ ἐξαρτύσῃ καλῶς τὸ σκάφος του καὶ ἑτοιμάσῃ πάντα τὰ ἐφόδια τότε μόνον ἐπιτρέπει αὐτὸ εἰς τὴν τύχην, διότι εἶναι αἴσχιστον καὶ σφαλερόν, ἀφοῦ μετ᾽ ἐπιδείξεως πολεμικῆς κινήσῃ τὸ στράτευμα καὶ κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν, ἔπειτα νὰ παραιτηθῇ πάντων καὶ νὰ ὑποχωρήσῃ, διότι τὴν μὲν ἄνοιαν καὶ προπέτειαν πάντες καταγελῶσι, τὴν δὲ ἀδυναμίαν περιφρονοῦσιν, οἱ δὲ ἐχθροί, ὁποιοιδήποτε καὶ ἂν ὦσι, καὶ ἂν μὴ πάθωσί τι, ὡς οὐχὶ μὴ θελήσαντας, ἀλλ᾽ ὡς μὴ δυνηθέντας νὰ πράξωσί τι, δικαίως τοὺς τοιούτους τοὺς σικχαίνονται.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'.

Ὅτι πρέπει ὁ στρατηγὸς ἐξάγων τὸν στρατὸν νὰ ἁγνίσῃ αὐτὸν διὰ καθαρμῶν.

Ἂς ἐξάγῃ δὲ τὰς δυνάμεις εἰς πόλεμον ὁ στρατηγὸς καθαράς, ἁγνίσας αὐτὰς διὰ καθαρμῶν οὓς οἱ νόμοι οἱ ἱεροὶ ἢ οἱ μάντεις κελεύουσιν, ἀποπέμπων πᾶσαν κηλῖδα εἴτε δημοσίαν εἴτε ἰδιωτικήν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ϛ'.

Ὅτι πρέπει νὰ ἄγῃ τὸ στράτευμα ἐν τάξει.

Ἂς ἄγῃ δὲ ὅλον τὸ στράτευμα ἐν τάξει, καὶ ἂν δὲν

μέλλῃ ἀκόμῃ νὰ συγκρουσθῇ, ἀλλ' ἔχῃ νὰ διέλθῃ μακρὰν ὁδὸν καὶ νὰ διανύσῃ πολλῶν ἡμερῶν πορείαν καὶ ἐν φιλίᾳ χώρᾳ καὶ ἐν πολεμίᾳ· διὰ μὲν τὴν φιλίας, ὅπως συνειθίζῃ τὸ στράτευμα νὰ μένῃ ἐν τάξει καὶ νὰ συμφυλάττῃ τοὺς ἰδίους λόχους καὶ ν' ἀκολουθῇ τοὺς ἀρχηγούς του, διὰ δὲ τῆς πολεμίας, ὅπως πρὸς τὰς συμβαινούσας αἰφνιδίας ἐπιβουλὰς μὴ ἐν κρισίμῳ ὥρᾳ θορυβούμενοι οἱ στρατιῶται καὶ ἐπανατρέχοντες καὶ ἄλλοι πρὸς ἄλλους φερόμενοι μηδὲν μὲν προφθάσωσι νὰ κατορθώσωσι, πολλὰ δὲ καὶ δεινὰ πάθωσιν, ἀλλ' ὅπως ὦσιν καὶ εἰς πορείαν ἐπιδέξιοι καὶ εἰς μάχην εὐπρεπεῖς, ἔχοντες καὶ τὸ σύνθημα καὶ ἀλλήλους ἐν τάξει βλέποντες. Νὰ προσπαθῇ δὲ νὰ συστέλλῃ ἐν τῇ πορείᾳ τὸ στράτευμα, ὡς εἶναι δυνατόν, πρὸς ὀλίγον, καὶ ἂν ἦναι δυνατόν, διὰ τοιούτων μερῶν νὰ ἄγῃ τὰ τάγματα, διὰ τῶν ὁποίων νὰ μὴ στενοχωρῶνται ἐκ τῶν πλευρῶν καὶ ἀναγκάζωνται νὰ ἐκτείνωνται ἐπὶ μήκιστον, διότι ἐν τοιαύταις πορείαις ὁ στρατὸς προσβάλλεται εὐκολώτερα ἐξ αἰφνιδίας ἐμφανίσεως πολεμίων καὶ καθίσταται ὅλως ἀνίκανος εἰς δρᾶσιν· καὶ ἂν οἱ πολέμιοι ἀπαντήσωσιν αὐτοὺς κατὰ μέτωπον πλατύτεροι τεταγμένοι, εὐκόλως τρέπουσιν αὐτούς, καθὼς περικυκλοῦσιν ἐν ταῖς μάχαις τοὺς εἰς τὰ κέρατα, τεταγμένους, καὶ ἂν προσβάλωσιν ἐκ πλευρᾶς τὸ στράτευμα κατὰ μέσον,

ταχέως διασπῶσι τὴν πορείαν του καὶ τὴν διακόπτουσι — διότι ἐὰν στραφῶσι καὶ σχηματίσωσι φάλαγγα πρὸς ἄμυναν, ἡ ἀντίστασις γίνεται ἀσθενὴς ὡς μὴ ἔχουσα βάθος — ἐὰν δὲ προσβάλωσι τοὺς κατόπιν, ἡ κατὰ νώτου μάχη γίνεται δεινὴ καὶ ἔχει προφανῆ τὸν ὄλεθρον, καὶ ἂν τολμήσῃ ὁ στρατὸς νὰ στραφῇ εἰς μέτωπον, ἡ αὐτὴ γίνεται μάχη, οἵα εἰς τοὺς ἐν τῇ πρωτοπορείᾳ τεταγμένους· διότι ταχέως θὰ τοὺς περικυκλώσωσι· Συμβαίνει δὲ καὶ αἱ παραβοήθειαι νὰ γίνωνται δυσχερεῖς καὶ ἄπρακτοι, διότι οἱ θέλοντες ἐκ τῆς οὐραγίας νὰ βοηθήσωσι τοὺς ἐν τῇ πρωτοπορείᾳ, ἢ οἱ πρῶτοι τοὺς κατόπιν βραδέως φθάνουσι καὶ οὐχὶ ἐν καιρῷ, διότι πρέπει πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον νὰ διανύσωσιν ὁδὸν πολλῶν σταδίων, ὧν ὑστεροῦσιν ἢ προηγοῦνται.

Ἡ δὲ συνεσταλμένη πορεία καὶ τετράγωνος ἡ μὴ λίαν παραμήκης, εἰς πάντα καιρὸν εἶναι εὐμεταχείριστος καὶ ἀσφαλής. Ἔστι δ' ὅτε καὶ συνέβη τι τοιοῦτον ἐκ τῶν ἐκτεινομένων στρατευμάτων νὰ ἐμπέσωσιν εἰς αὐτὰ πανικοὶ φόβοι καὶ ἀμφιβολίαι, διότι ἐνίοτε οἱ πρῶτοι καταβάντες ἐξ ὀρεινῶν εἰς ἄδενδρα καὶ ἐπίπεδα μέρη, ἰδόντες τοὺς κατόπιν ἐπικαταβαίνοντας ἐνόμισαν ὅτι ἦτο πολεμίων ἔφοδος, ὥστε παρ' ὀλίγον νὰ προσβάλωσιν αὐτοὺς ὡς ἐχθρούς, τινὲς δὲ καὶ εἰς χεῖρας ἦλθον ἤδη.

Ἂς λαμβάνῃ τὴν θεραπείαν καὶ τὰ ὑποζύγια καὶ ἅπασαν τὴν ἀποσκευὴν ἐν τῷ μέσῳ τοῦ στρατεύματος καὶ οὐχὶ χωριστά· ἐὰν δὲ νομίζῃ ὅτι τὰ κατόπιν δὲν εἶναι πολὺ ἀσφαλῆ καὶ εἰρηνικά, ἂς καταστήσῃ καὶ τὴν οὐραγίαν ἐκ τῶν ἐρρωμενεστάτων καὶ ἀνδρειοτάτων, στοχαζόμενος ὅτι, ἂν συμβῇ ἐπίθεσις, οὐδόλως διαφέρει ἡ οὐραγία τῆς πρωτοπορείας.

Ἂς προπέμπῃ δὲ ἱππεῖς ὅπως διερευνῶσι τὰς ὁδούς, καὶ μάλιστα, ὅταν διέρχηται δασώδεις καὶ περικεκλεισμένας ὑπὸ λόφων ἐρημίας, διότι πολλάκις εἰς τοιαῦτα μέρη ὑποκαθέζονται ἐνέδραι πολεμίων, αἱ ὁποῖαι ἐὰν μὲν διαλάθωσι συμβαίνει ἐνίοτε νὰ ἐπενέγκωσιν ἐντελῆ καταστροφὴν τῶν ἐναντίων, ἐὰν δὲ διὰ μικρᾶς φροντίδος ἀνακαλυφθῶσι μαρτυροῦσι μεγάλην φρόνησιν τοῦ στρατηγοῦ τῶν πολεμίων. Τὴν ἄδενδρον πεδιάδα οἱ ὀφθαλμοὶ πάντων εἶναι ἱκανοὶ νὰ τὴν προερευνῶσι, διότι τὴν μὲν ἡμέραν κονιορτὸς ὑψούμενος μηνύει τῶν πολεμίων τὴν ἔφοδον, τὴν δὲ νύκτα πυρὰ καιόμενα τὴν ἐγγὺς στρατοπεδείαν.

Ὁ στρατηγὸς ἐὰν δὲν μέλλῃ νὰ συγκροτήσῃ μάχην ἂς ἄγῃ τὰς δυνάμεις τὴν ἡμέραν, ἐὰν σπεύδῃ ὅμως νὰ καταλάβῃ θέσιν τινὰ ἐπίκαιρον, ἂς πράξῃ τοῦτο καὶ τὴν νύκτα, ἐὰν νομίζῃ ὅτι ἡ πορεία θὰ γείνῃ ἀσφαλῶς. Μέλλων δὲ νὰ συνάψῃ μάχην, εὐθὺς ὅταν φανῶσιν

οἱ πολέμιοι ἂς προβαίνῃ βραδέως καὶ ἂς μὴ διανύῃ πολλὴν ὁδόν, διότι πολλάκις πρὸ τῆς μάχης ὁ κόπος καταναλίσκει τὴν ἀκμὴν τῶν σωμάτων.

Διοδεύων δὲ διὰ χώρας συμμάχου πρέπει νὰ παραγγέλλῃ τὰ στρατεύματα νὰ μὴ βλάπτωσι τὸν τόπον, καὶ μήτε ν' ἁρπάζωσι μήτε νὰ καταστρέφωσι, διότι πᾶν ἔνοπλον πλῆθος δὲν φείδεται ὅταν ἔχῃ τὴν ἐξουσίαν νὰ δύναται νὰ κάμνῃ τι, καὶ ἡ ἐγγὺς ὄψις τῶν ἀγαθῶν δελεάζει τοὺς ἀλογίστους ἐπὶ πλεονεξίαν· μικραὶ δὲ ἀφορμαὶ παραπόνων ἢ ἀπαλλοτριοῦσι τοὺς συμμάχους ἢ μεταβάλλουσιν αὐτοὺς εἰς παντελεῖς ἐχθρούς.

Τὴν δὲ χώραν τῶν πολεμίων ἂς τὴν διαρπάζῃ καὶ ἂς τὴν κατακαίῃ καὶ ἂς τὴν καταστρέφῃ, διότι ζημία χρημάτων καὶ καρπῶν ἔλλειψις ἐκλύει τὸν πόλεμον, εὐπορία δὲ τρέφει αὐτόν· ἂς προαναγγείλῃ ὅμως, ὅπερ μέλλει νὰ πράξῃ, διότι πολλάκις ἡ προσδοκία τοῦ δεινοῦ, ὅπερ μέλλει νὰ γείνῃ, ἠνάγκασε τοὺς κινδυνεύοντας πρὶν πάθωσί τι νὰ δεχθῶσι τοὺς ὅρους, οὓς πρότερον ἀπέρριπτον· ἀφοῦ ὅμως ἅπαξ πάθωσιν, ἐπειδὴ νομίζουσιν ὅτι δὲν θὰ ὑποστῶσι χειρότερα καταφρονοῦσι τὰ λοιπά. Ἐὰν δὲ μέλλῃ νὰ καταστρατοπεδεύῃ πολὺν χρόνον ἐν τῇ χώρᾳ τῶν πολεμίων, τοσαῦτα καὶ τοιαῦτα ἂς καταστρέφῃ τῆς χώρας, ὧν αὐτὸς δὲν θὰ

λάβῃ ἀνάγκην, ὅσα δὲ φυλαχθέντα θὰ ἦναι ἀναγκαῖα εἰς τοὺς φίλους, ταῦτα πρέπει νὰ μὴ τὰ καταστρέφῃ.

Ὅταν δὲ συμπληρωθῶσιν αἱ στρατιωτικαὶ αὐτοῦ δυνάμεις ἂς μὴ διατρίβῃ παραμένων πολὺν χρόνον μήτ' ἐπὶ τῆς ἰδιοκτήτου χώρας, μήτ' ἐπὶ τῆς ὑπηκόου μήτ' ἐπὶ τῆς συμμαχίδος, διότι οὕτω θὰ καταναλώσῃ τοὺς ἰδίους καρποὺς καὶ θὰ ζημιώσῃ περισσότερον τοὺς φίλους ἢ τοὺς πολεμίους· ἂς μετασταθμεύσῃ δὲ τὰς δυνάμεις ὅσον οἷόν τε τάχιστα, ἐὰν τὰ κατ' οἶκον ἦναι ἀκίνδυνα, διότι ἐκ τῆς χώρας τῶν πολεμίων, ἐὰν τύχῃ νὰ ἦναι εὔφορος καὶ πλουσία, θὰ ἔχῃ τροφὰς καὶ μάλιστα ἀφθόνους, εἰ δὲ μή, τοὐλάχιστον δὲν θὰ βλάψῃ τὴν φιλικὴν χώραν, θὰ ἔχῃ δὲ πολλὰ πλεονεκτήματα ἐκ τῆς ἀλλοτρίας καὶ ἂν τύχῃ ἀκόμη νὰ μὴ ἦναι εὔφορος. Πρέπει δὲ νὰ φροντίζῃ καὶ περὶ προμηθειῶν προστατεύων τοὺς ἐμπόρους καὶ κατὰ θάλασσαν, ὅπως ἀκινδύνως καὶ ἀφόβως κομίζωσι τὰ φορτία τῶν ἐπιτηδείων εἰς τὸ στράτευμα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.

Περὶ τοῦ ὅταν μέλλῃ νὰ ὁδηγήσῃ τὸ στράτευμα διὰ στενῶν.

Ὅταν δὲ ᾖ μέλλῃ νὰ διέλθῃ διὰ στενῶν ἢ νὰ ἀγάγῃ τὸ στράτευμα δι' ὀρεινῆς καὶ δυσβάτου χώρας,

εἶναι ἀναγκαῖον νὰ προεκπέμπῃ μέρος τῆς δυνάμεως, ἥτις νὰ προκαταλαμβάνῃ τὰς παρόδους τῶν στενῶν καὶ τὰς διαβάσεις τῶν ὀρέων (τοὺς ζυγούς), μήπως προφθάσαντες οἱ πολέμιοι καὶ καταστάντες ἐπὶ τῶν ἀκρωρειῶν κωλύσωσι τὸν στρατὸν νὰ διέλθῃ ἐκεῖθεν. Τὴν αὐτὴν φροντίδα πρέπει νὰ λάβῃ καὶ ὅταν αὐτὸς φοβῆται εἰσβολὴν πολεμίων, διότι δὲν πρέπει τις μόνον νὰ φροντίζῃ πῶς νὰ δρᾷ, ἀλλὰ καὶ πῶς νὰ φυλάττηται νὰ μὴ πάθῃ, οὐδὲ πῶς μόνον νὰ προφθάνῃ αὐτὸς νὰ εἰσβάλλῃ ἐν σπουδῇ εἰς τὴν χώραν τῶν πολεμίων, ἀλλὰ καὶ νὰ προνοῇ ν' ἀποκλείῃ τοὺς ἐναντίους ἐπερχομένους κατ' αὐτοῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'.

Περὶ χαρακωμάτων

Στρατοπεδεύων δὲ ἐν τῇ χώρᾳ τῶν ἐχθρῶν πρέπει νὰ περιβάλλῃ τὸ στρατόπεδον μὲ χαράκωμα καὶ τάφρον, καὶ ἂν ἀκόμη ἡ κατασκήνωσις μέλλῃ νὰ ἦναι διὰ μίαν ἡμέραν, διότι ἡ τοιαύτη ἀσφαλὴς στρατοπέδευσις δὲν προξενεῖ μετάνοιαν, καθ' ὅτι προλαμβάνει αἰφνιδίους καὶ ἀπρολήπτους ἐπιβουλάς. Καὶ ἂν νομίζῃ ἀκόμη ὅτι οἱ πολέμιοι ἦναι μακράν, ἐν τούτοις αὐτὸς ἂς καθιστᾷ φυλακάς, ὡς νὰ ἦσαν πλη-

σίον. Ὅπου δὲ μέλλει νὰ διατηρήσῃ τὸ στρατόπεδον ἐπὶ μακρὸν χρόνον μὴ ἀντεπεξερχομένων τῶν πολεμίων, μένων ἐκεῖ ὅπως καταστρέφῃ τὴν χώραν, ἢ περιμένων καλλιτέρας περιστάσεις πρὸς ἐνέργειαν, ἂς ἐκλέγῃ θέσεις μὴ ἑλώδεις μηδὲ ὑγράς, διότι τοιαῦται θέσεις ὥς ἐκ τῶν ἀναθυμιάσεων καὶ τῶν ἀπὸ τῶν τόπων δυσωδιῶν προξενοῦσι νόσους καὶ λοιμικὰς ἀσθενείας εἰς τὰ στρατεύματα, καὶ πολλῶν μὲν καταστρέφει τὰς εὐεξίας, πολλοὺς δὲ ἀπολλύει, ὥστε τὸ ἀπολειπόμενον στράτευμα, καθίσταται οὐ μόνον ὀλίγον, ἀλλὰ καὶ ἀσθενές.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

Περὶ τοῦ συνεχῶς ἀλλάσσειν τὰ στρατόπεδα.

Χρήσιμον δὲ τῷ ὄντι εἶναι καὶ σωτήριον εἰς στράτευμα νὰ μὴ μένῃ διαρκῶς ἐστρατοπεδευμένον ἐπὶ τῆς αὐτῆς θέσεως, ἐκτὸς ἐὰν χειμαδεύῃ, καὶ ἕνεκα τῆς ὥρας τοῦ καιροῦ ἡ κατασκήνωσις αὐτοῦ ἦναι ἐσχηματισμένη εἰς πόλεως τάξιν, διότι αἱ ἐκκενώσεις τῶν περιττωμάτων ἐπὶ τῶν αὐτῶν γινόμεναι τόπων καὶ ἀναπέμπουσαι ἀτμοὺς μεμολυσμένους συμμεταβάλλουσι καὶ τὴν τοῦ περιέχοντος ἀέρος φύσιν. Κατὰ δὲ τὴν διάρκειαν τοῦ χειμῶνος ἂς γυμνάζῃ ὁ στρατηγὸς τὰ στρα-

τεύματα καθιστῶν αὐτὰ πολεμικὰ καὶ ἱκανὰ νὰ ἀντέχωσιν εἰς τὰ δεινά, μὴ ἐπιτρέπων αὐτοῖς μήτε νὰ ἀργῶσι μήτε νὰ πίπτωσιν εἰς ἀμέλειαν, διότι ἡ μὲν ἀργία καθιστᾷ τὰ σώματα μαλθακὰ καὶ ἀσθενῆ, ἡ δὲ ἀμέλεια ποιεῖ τὰς ψυχὰς ἀνάνδρους καὶ δειλάς, καθότι αἱ ἡδοναὶ ἑλκύουσαι τὰς ἐπιθυμίας διὰ τῆς καθημερινῆς συνηθείας διαφθείρουσι καὶ τὸν εὐτολμότατον. Ὅθεν δὲν πρέπει ν' ἀπομακρύνῃ ὁ στρατηγὸς τοὺς ἄνδρας ἐκ τῶν κόπων, διότι ὅταν μετὰ παρέλευσιν χρόνου ἀναγκάζωνται νὰ χωρῶσι πρὸς τὰ πολεμικὰ ἔργα, οὔτε προθύμως χωροῦσιν οὔτ' ἐπὶ πολὺ μένουσιν, ἀλλ' ὄντες ἐκδεδιῃτημένοι ταχέως μὲν δειλιῶσι, πρὶν ἢ καὶ δοκιμάσωσι τὰ δεινά, ταχέως δὲ καὶ δοκιμάσαντες αὐτὰ ἀποχωροῦσι, μὴ δυνάμενοι οὔτε ἐλπίδα νὰ ἔχωσιν οὔτε τοὺς κινδύνους νὰ ὑποφέρωσιν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

§ α'.

Ὅτι πρέπει νὰ γυμνάζῃ τὸν στρατόν.

Ὅθεν εἶναι καθῆκον ἐμπείρου στρατηγοῦ καὶ τὰ χρήσιμα τότε νὰ ἑτοιμάζῃ, ὅτε δὲν ἐπείγουσιν αἱ ἀνάγκαι τῶν ἐκ παρατάξεως ἀγώνων, τὰ δὲ μὴ ἀπολύτως χρήσιμα νὰ ἐπιτάττῃ ἁπλῶς διὰ τὴν τῶν σωμάτων

ἄσκησιν, διότι ἀληθῶς ἱκανὴ ἄνεσις εἶναι εἰς τοὺς στρατιώτας, καὶ ὅπου εἰς μεγάλους μόχθους ὑποβάλλωνται, ἡ ἄνευ κινδύνου κτωμένη πεῖρα διὰ τὸν ἀληθινὸν ἀγῶνα. Ἂς γυμνάζῃ δὲ αὐτοὺς διὰ τοιούτων τινῶν τρόπων. Ἂς παρατάσσῃ αὐτοὺς πρῶτον διανέμων τὰ ὅπλα εἰς πάντας, ἵνα ἐξασκῶνται νὰ μένωσιν ἐν τάξει γινόμενοι συνήθεις πρὸς ἀλλήλους καὶ ἐξ ὄψεως καὶ ἐξ ὀνόματος, καὶ εἰς ταχὺ παράγγελμα νὰ ὦσιν ἐν τάξει πάντες γνωρίζοντες τὶς ὑπὸ τίνα καὶ ποῦ καὶ μετὰ πόσους πρέπει νὰ σταθῇ· ἂς διδάσκῃ δὲ καὶ τὰς ἐκτάσεις καὶ τὰς συστολὰς καὶ τὰς ἐγκλίσεις ἐπ' ἀριστερὰ καὶ ἐπὶ δεξιά, καὶ λόχων μεταγωγὰς καὶ διαστήματα καὶ πυκνώσεις, καὶ τὰς δι' ἀλλήλων ἀντεξόδους καὶ εἰσόδους, καὶ τὰς κατὰ λόχους διαιρέσεις, καὶ τὰς κατατάξεις καὶ τὴν ἐπὶ φάλαγγα ἐκτείνουσαν, καὶ τὴν ἐπὶ βάθος ὑποστέλλουσαν, καὶ τὴν ἀμφιπρόσωπον μάχην, ὅταν οἱ κατ' οὐρὰν στραφέντες μάχωνται πρὸς τοὺς περιβάλλοντας, προσδὲ καὶ τὰς ἀνακλήσεις.

Καθὼς ἐπὶ τῶν μουσικῶν ὀργάνων οἱ μὲν πρωτόπειροι ἐπιτιθέντες τοὺς δακτύλους ἐπὶ τὰς ὀπὰς τῶν αὐλῶν καὶ τὰ διαστήματα τῶν χορδῶν πολλάκις ἄλλον θέτουσιν ἐπ' ἄλλην καὶ οὐχὶ κατὰ τὴν ἁρμονικὴν διάστασιν, ἔπειτα μόλις ἐκτείναντες βραδέως μὲν σηκώνουσι βραδέως δὲ θέτουσι τοὺς δακτύλους, οἱ δὲ ἐξη-

σκημένοι εἰς τὴν μουσικὴν ἀνεπιτηδεύτως πλέον καὶ ἐρρυθμισμένως μεταφέρουσι διὰ ταχύτητος τὴν χεῖρα ὅπου θέλουσι νὰ παραθλίψωσι τὴν ἀναπνοὴν ἢ νὰ ἀνοίξωσι ἢ νὰ ψαύσωσι τὴν χορδήν· κατὰ τοῦτον λοιπὸν τὸν τρόπον οἱ μὲν ἀσυνήθεις καὶ ἀγύμναστοι τῆς τάξεως διὰ πολλῆς ταραχῆς προσκόπτοντες πρὸς ἀλλήλους μόλις εὑρίσκουσι τὰς τάξεις των πολὺν ἀναλίσκοντες χρόνον, οἱ δὲ γεγυμνασμένοι ἔρχονται διὰ τάχους καί, οὕτως εἰπεῖν, αὐτομάτως πρὸς τὸ τάγμα των ἐναρμόνιόν τι καὶ καλὸν ἀποτελοῦντες θέαμα.

Ἔπειτα διαιρέσας τὸ στράτευμα εἰς δύο, ἂς διατάξῃ νὰ συνάψωσιν ἄοπλον ψευδῆ μάχην, ἀφοῦ πρῶτον διανείμῃ εἰς τοὺς στρατιώτας νάρθηκας ἢ στύρακας ἀκοντίων, ἐὰν δὲ συμβῇ νὰ ὑπάρχωσιν ἐκεῖ πεδιάδες πλήρεις βώλων, ἂς κελεύσῃ αὐτοὺς νὰ λαμβάνωσι καὶ νὰ ῥίπτωσι κατ' ἀλλήλων βώλους· ὑπαρχόντων δὲ καὶ ἱμάντων ταυρείων ἂς μεταχειρίζωνται καὶ τούτους εἰς τὴν μάχην· δείξας δὲ εἰς αὐτοὺς καὶ λόφους ἢ βουνοὺς ἢ ἀνωφερεῖς τόπους ἂς διατάσσῃ αὐτοὺς νὰ τοὺς καταλαμβάνωσι τρέχοντες· ἄλλοτε δὲ πάλιν τοποθετήσας ἐπ' αὐτῶν τῶν στρατιωτῶν τινὰς καὶ διανείμας εἰς αὐτοὺς τὰ ὅπλα, περὶ τῶν ὁποίων πρὸ ὀλίγου ὡμίλησα, ἂς πέμψῃ ἄλλους ὅπως ἐκβάλωσιν αὐτούς· καὶ ἂς ἐπαινῇ ἢ τοὺς μείναντας καὶ μὴ ἐκδιωχθέντας, ἢ

τοὺς ἐκβαλόντας, καθότι ἐκ τῆς τοιαύτης ἀσκήσεως καὶ γυμνασίας ὑγιαίνει μὲν τὸ στράτευμα, τρώγει δὲ καὶ πίνει μετὰ περισσοτέρας ὀρέξεως ὅ,τι καὶ ἂν τύχῃ, μὴ δίδον προσοχὴν ἂν ἦναι λιτὸν τὸ γεῦμα, μηδὲ ἔχον ἀπαίτησιν πολυτελεστέρας τροφῆς, διότι ἡ ἐκ τῶν κόπων πεῖνα καὶ δίψα εἶναι ἱκανὸν προσφάγιον καὶ γλυκὺ κρᾶμα ποτοῦ, καὶ τὰ σώματα τῶν στρατιωτῶν γίνονται στερεώτερα καὶ ἀκαταπόνητα καὶ συνειθίζουσιν εἰς τὰς μελλούσας σκληραγωγίας ἐξασκούμενα νὰ ἀντέχωσιν εἰς τὸν ἱδρῶτα, εἰς τὴν ἐκ σφοδρᾶς κινήσεως βιαίαν ἀναπνοήν, εἰς τὸ ἆσθμα, εἰς τὰ ἄνευ σκιᾶς καύματα καὶ εἰς τὰ ἐν ὑπαίθρῳ παγερὰ ψύχη.

Παραπλησίως δὲ ἂς γυμνάζῃ καὶ τὸ ἱππικὸν ἐπιτάσσων ἱπποδρομικὰς ἁμίλλας καὶ διώγματα καὶ συμπλοκὰς καὶ ἀκροβολισμοὺς εἰς τὰ ἐπίπεδα καὶ περὶ αὐτὰς τὰς ῥίζας τῶν λόφων, ἐφ᾽ ὅσον δὲ εἶναι δυνατόν, νὰ προχωρῇ καὶ εἰς κρημνώδη μέρη, διότι δέν εἶναι κατορθωτὸν ν᾽ ἀναγκάζῃ τις τοὺς ἱππεῖς νὰ ἱππεύωσι πρὸς ἀνωφερείας ὀρθίας καὶ κατὰ κατωφερειῶν ἀποκρήμνων.

§ β΄.

Περὶ λαφυραγωγίας.

Ὁ στρατηγὸς πρέπει νὰ ἦναι συνετὸς εἰς τὰ απο-

βλέποντα τὴν λαφυραγωγίαν καὶ νὰ μὴ ἐπιτρέπῃ εἰς τοὺς στρατιώτας, ὅταν εἰσβάλῃ εἰς χώραν πλουσίαν πολεμίων, νὰ περιφέρωνται ἀτάκτως πρὸς λαφυραγωγίαν, διότι καὶ εἰς τὰ τοιαῦτα συμβαίνουσι συμφοραὶ μέγισται, καθότι πολλάκις ἐπιπεσόντες οἱ πολέμιοι εἰς στρατιώτας διεσκορπισμένους ἀτάκτως καὶ σποράδην πρὸς λαφυραγωγίαν καὶ διὰ τὸ ἀσύντακτον τοῦ πλήθους καὶ διὰ τὸ βάρος τῶν λαφύρων μὴ δυναμένους ἐν τῇ ἀποχωρήσει οὔτε τὰ ὅπλα των νὰ μεταχειρισθῶσιν οὔτε ἀλλήλους νὰ βοηθήσωσι πολλοὺς κατέστρεψαν. Ἐὰν δέ τινες τολμήσωσι νὰ ἐξέλθωσιν εἰς λαφυραγωγίαν, ἄνευ διαταγῆς τοῦ στρατηγοῦ οὗτοι πρέπει νὰ κολάζωνται. Αὐτὸς ὅμως ὅταν ἐκπέμπῃ στρατιώτας ἐπὶ λαφυραγωγίαν, ὁμοῦ μετὰ τῶν ψιλῶν καὶ ἀόπλων πρέπει νὰ πέμπῃ μαχίμους ἱππεῖς καὶ πεζούς, οἱ ὁποῖοι περὶ μὲν τὴν λαφυραγωγίαν νὰ μὴ ἀπασχολῶνται, μένοντες δὲ τεταγμένοι νὰ παραφυλάττωσι τοὺς λαφυραγωγοῦντας, ὅπως ἡ ἀποχώρησις αὐτῶν γείνῃ ἀσφαλής.

§ γ΄.

Περὶ κατασκόπων.

Ἐὰν δὲ συμβῇ ποτε νὰ συλλάβῃ κατασκόπους, δὲν πρέπει νὰ τοὺς μεταχειρισθῇ κατὰ τὸν αὐτὸν τρό-

πον· ἀλλ' ἐὰν μὲν νομίζῃ ὅτι αἱ ἑαυτοῦ δυνάμεις εἶναι ἀσθενέστεραι ἢ αἱ τῶν πολεμίων ἂς τοὺς φονεύσῃ, ἐὰν δὲ καὶ ὁπλισμὸν καλὸν ἔχῃ καὶ ἑτοιμασίας ἐντελεῖς, καὶ δύναμιν πολλὴν καὶ εὐεξίαν σωμάτων καὶ πειθήνιον στράτευμα καὶ ἀξιωματικοὺς ἀρίστους καὶ ἐμπειρίαν μεμελετημένην, παραλαβὼν τοὺς κατασκόπους καὶ ἐπιδείξας εἰς αὐτοὺς τὴν στρατιάν, δὲν θὰ σφάλῃ ποτὲ καὶ ἂν τοὺς ἀποπέμψῃ ὡς μὴ ἀξίους τιμωρίας, διότι τὰ μὲν πλεονεκτήματα τῶν ἀντιπολέμων ἀγγελλόμενα φόβον ἐπιφέρουσι, τὰ δὲ ἐλαττώματα θάρρος παρέχουσιν.

§ δ΄.

Περὶ νυκτοφυλάκων.

Φύλακας δὲ πρέπει νὰ διορίζῃ περισσοτέρους, οἱ ὁποῖοι διαιροῦντες εἰς μέρη τὴν ὥραν τῆς νυκτὸς οἱ μὲν νὰ κοιμῶνται οἱ δὲ νὰ φυλάττωσι, διότι οὔτε πρέπει νὰ τοὺς ἀναγκάζωμεν οὔτε ὅταν ὑπισχνῶνται νὰ τοὺς πιστεύωμεν ὅτι οἱ αὐτοὶ θὰ ἀγρυπνήσωσιν ὅλην τὴν νύκτα, διότι εἶναι φυσικὸν νὰ συμβῇ ποτε καὶ παρὰ γνώμην νὰ ἐνδώσωσι τὰ μέλη καὶ νὰ ἐπέλθῃ ὕπνος. Οἱ δὲ φύλακες ἂς φυλάττωσιν ἱστάμενοι ὀρθοί, διότι αἱ ἕδραι καὶ αἱ κατακλίσεις ἐκλύουσαι τὰ σώματα

καθιστῶσιν αὐτὰ ἐπιρρεπῆ εἰς ὕπνον, ἡ δὲ ὀρθὴ στάσις καὶ ἡ ἔντασις τῶν σκελῶν προξενεῖ ἀγρυπνίαν εἰς τὴν διάνοιαν.

Ἂς καίωσι δὲ οἱ φύλακες πυρὰ πορρωτέρω τοῦ στρατοπέδου, διότι οὕτω τοὺς μὲν ἐπερχομένους θὰ τοὺς βλέπωσι διὰ τοῦ φωτὸς πάντες ἐκ μεγάλης ἀποστάσεως, αὐτοὶ δὲ ὡς ἐκ τοῦ φωτὸς εἰς σκότος τυγχάνοντες δὲν θὰ φαίνωνται, ἕως οὗ ἔλθωσιν εἰς χεῖρας.

§ ε΄.

Περὶ λαθραίας ἀναχωρήσεως τοῦ στρατεύματος.

Ἐὰν δὲ ἤθελέ ποτε ὁ στρατηγὸς νὰ μετακινήσῃ τὸ στράτευμα κρυφίως, ἢ ὅπως καταλάβῃ ἐπικαίρους θέσεις ἢ ὅπως καταλίπῃ ἃς κατέχει, ἢ μὴ θέλων εἰσέτι νὰ ἔλθῃ εἰς ἀνάγκην νὰ συνάψῃ μάχην, ἂς ἀνάψῃ πρῶτον πολλὰ πυρὰ καὶ ἔπειτα ἂς ἀναχωρήσῃ, διότι βλέποντες οἱ πολέμιοι τὰ φῶτα νομίζουσιν ὅτι μένει εἰς τὴν θέσιν του, ἐὰν ὅμως ἐν τῷ μεταξὺ μείνῃ ἀφώτιστον τὸ στρατόπεδον λαβόντες ὑπόνοιαν οἱ πολέμιοι ὅτι φεύγουσι καὶ ἐνέδρας προπέμπουσι καὶ διώκουσιν.

§ ϛ΄.

Ὅταν ὁ στρατηγὸς μέλλῃ νὰ ἔλθῃ εἰς συνέντευξιν μετὰ τοῦ στρατηγοῦ τῶν ἐναντίων.

Ἐὰν δὲ μένων ἐν τῇ θέσει του θέλει ὁ στρατηγὸς

νὰ ἔλθῃ εἰς συνέντευξιν μετὰ τοῦ στρατηγοῦ τῶν πολεμίων, ἢ ὅπως προτείνῃ τι εἰς αὐτὸν ἢ ὅπως ἀκούσῃ τι παρ᾽ αὐτοῦ, εἰς τοιαύτην περίστασιν ἂς ἐκλέξῃ τοὺς κρατίστους καὶ ἀξιοπρεπεστάτους τῶν νέων, τοὺς εὐρώστους καὶ ὡραίους καὶ ὑψηλοὺς κατὰ τὸ ἀνάστημα καὶ ἔχων περὶ ἑαυτὸν τούτους κεκοσμημένους διὰ καλῶν καὶ κομψῶν ὅπλων ἂς ἐξέλθῃ εἰς συνάντησιν, διότι πολλάκις ἀπὸ τοῦ ὀφθέντος μέρους ἐνομίσθη καὶ τὸ ὅλον τοιοῦτον, καὶ δὲν ἐσχημάτισε τὴν πεποίθησίν του ὁ στρατηγὸς ἐξ ὧν ἤκουσεν τί ἔπρεπε νὰ ποιήσῃ, ἀλλ᾽ ἐξ ὧν εἶδε ἐφοβήθη.

§ ζ΄.

Περὶ αὐτομόλων.

Τῶν δὲ λιποτακτῶν ἐάν τινες ἔλθωσι νὰ μηνύσωσιν ἢ τὸν καιρὸν ἢ τὴν ὥραν τῆς ἐπιθέσεως, ἢ ἐὰν ὑπισχνῶνται νὰ ὁδηγήσωσι τό στράτευμα δι᾽ ὁδῶν ἀγνώστων κατὰ τῶν πολεμίων, ἂς τοὺς λάβῃ μεθ᾽ ἑαυτοῦ δεδεμένους, ποιῶν εἰς τούτους φανερόν, ὅτι, ἐὰν μὲν ἀποδειχθῶσιν οἱ λόγοι αὐτῶν ἀληθεῖς καὶ ποιήσωσι πάντα πρὸς σωτηρίαν καὶ νίκην τοῦ στρατεύματος, θὰ λύσῃ αὐτοὺς καὶ θὰ τοῖς δώσῃ δωρεὰς ἐπαξίας τῶν ὑπηρεσιῶν των, ἐὰν δὲ φανῶσι ψεῦσται καὶ δόλιοι

θέλοντες νὰ παραδώσωσι τὸ στράτευμα εἰς τοὺς ἰδικούς των, ἀκριβῶς κατὰ τὴν ὥραν τοῦ κινδύνου θὰ κατασφαγῶσιν ὑπὸ τῶν κινδυνευόντων, διότι περὶ τῆς ἀξιοπιστίας τοῦ λιποτάκτου τοῦ μηνύοντός τι ἡ μόνη βεβαιοτάτη ἀσφάλεια εἶναι νὰ μὴ ἦναι αὐτὸς κύριος τῆς ζωῆς του, ἀλλ' οἱ ὑπ' αὐτοῦ ὁδηγούμενοι.

§ η΄.

Περὶ κατοπτεύσεως τοῦ στρατοπέδου τῶν πολεμίων.

Ἂς κατοπτεύῃ δὲ καὶ τὴν κατασκήνωσιν τῶν πολεμίων μετὰ περισκέψεως, διότι δὲν πρέπει νὰ νομίζῃ μήτε ὅτι οἱ πολέμιοι εἶναι ὀλίγοι, ἐὰν ἴδῃ ἐν ἐπιπέδῳ κείμενον χαράκωμα κατὰ κύκλον βραχὺν τὴν περίμετρον καὶ συνεσταλμένον — διότι πᾶς κύκλος ἔχει ἐλάττωνα τὴν τοῦ σχήματος ὄψιν, τῆς ἐξ ἀναλόγου στερεομετρουμένης θεωρίας καὶ δύναται τὸ ἐν αὐτῷ περιγραφόμενον εὖρος νὰ δεχθῇ πλείονας, παρ' ὅτι θὰ συνεπέρανε τις ἐξ ὄψεως, — μήτε πάλιν ὅτι εἶναι πολλοὶ κατὰ τὸ πλῆθος, ἐὰν αἱ πλευραὶ τοῦ χάρακος ἐκτείνωνται ἐπὶ μῆκος καὶ κατά τι μέρος τυγχάνωσι στεναὶ ἢ σκολιαὶ καὶ πολυγώνιοι καὶ ὀξυγώνιοι· οὕτω τῆς μὲν στρατοπεδείας ἡ ὄψις φαίνεται τῷ ὄντι μεγάλη, οἱ δὲ ἐν αὐτῇ περιειλημμένοι ἄνδρες δὲν εἶναι βεβαίως περισσό-

τεροι τῶν ἐν κύκλῳ περιεχομένων. Οἱ δὲ ἐπὶ τῶν ὀρέων καὶ λόφων χάρακες, ἐὰν μὴ ὦσι συμφυεῖς πανταχόθεν, φαίνονται μὲν μεγαλείτεροι τῶν ἐν τοῖς πεδίοις, περιέχουσιν ὅμως ὀλιγωτέρους ἄνδρας ἢ ὅσοι νομίζονται κατὰ τὸ φαινόμενον, διότι ἐντὸς αὐτῶν πολλὰ μέρη μένουσι κενὰ ἀνδρῶν, καθότι τῶν τοιούτων τόπων ἐξ ἀνάγκης πολλὰ μὲν εἶναι βάραθρα, πολλὰ δὲ κρημνώδη καὶ τραχέα καὶ ἀκατασκήνωτα, ἐπειδὴ δὲ τὸ χαράκωμα τίθεται πρὸ τῶν ἀνθρώπων, τὸ μῆκος τούτου εὐλόγως ἐπεκτείνεται. Μήτε λοιπόν, ὅταν ἴδῃ τὸ χαράκωμα βραχὺ καὶ συνεσταλμένον νὰ τὸ καταφρονῇ, ἀλλὰ νὰ λαμβάνῃ ὑπ᾽ ὄψει καὶ τὸν τόπον καὶ τὸ σχῆμα, μήτε, ὅταν ἴδῃ αὐτὸ ἐκτεταμένον κατὰ μῆκος νὰ πτοῆται· Γινώσκων λοιπὸν ταῦτα, ἂς ὠφεληθῇ ἐξ αὐτῶν ἐν καταλλήλῳ στρατηγικῇ εὐκαιρίᾳ, καὶ καταστρατοπεδεύσας ἐν ὀλίγῳ χώρῳ κατὰ τὸ προειρημένον σχῆμα, ἂν τὸ καλέσῃ ἡ ἀνάγκη, ἔχων συμπεπυκνωμένον τὰ στράτευμα ἂς μὴ τὸ ἐξάγῃ μήτε ἂς τὸ δεικνύῃ εἰς τοὺς ἀπέναντι αὐτοῦ ἐστρατοπεδευμένους, καὶ ἂν προκαλῶσιν εἰς μάχην ἂς μὴ ἀντεπεξέρχηται. Πολλάκις τῷ ὄντι οἱ πολέμιοι καταφρονοῦντες τοὺς ἐναντίους ὡς ὀλίγους ὄντας, κρίνοντες τὰ πράγματα ἐκ τῆς ἐξωτερικῆς ὄψεως καὶ οὐχὶ ἐξ ἐμπειρίας στρατηγικῆς, ἔδειξαν ἀμεριμνησίαν, καὶ ἀφυλάκτως καὶ ἀτάκτως ἐξῆλθον ἐκ τῶν ἰδίων χα-

ρακωμάτων, νομίζοντες ὅτι οἱ πολέμιοι δὲν θὰ τολμήσωσι νὰ ἀντεπεξέλθωσιν ἐναντίον των, συνέβη δὲ καὶ νὰ περιβάλωσι καὶ νὰ πολιορκήσωσι τὸ χαράκωμα μὴ προσδοκῶντες τὸ μέλλον νὰ χυθῇ κατ᾽ αὐτῶν πλῆθος· ἡ δὲ ἀνελπιστία αὕτη τῶν δεινῶν ἀμελεστέρους ἐποίησε τοὺς στρατιώτας. Ἐν τοιαύταις περιστάσεσιν ὁ ἔμπειρος στρατηγὸς δράττεται τῆς καταλλήλου στιγμῆς καὶ ἐξάγει ἐν τάξει καὶ σπουδῇ τὸν στρατὸν ἐκ πολλῶν ἐξόδων τοῦ χαρακώματος, καὶ οὕτω διὰ τῆς ἑαυτοῦ ἱκανότητος στρέφει ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὴν νίκην. Ὁ ἐπιστάμενος λοιπὸν οὕτω νὰ στρατηγῇ θὰ ἦναι εἰς θέσιν νὰ ἐννοῇ καὶ ὅταν οἱ πολέμιοι θέλωσι νὰ τὸν καταστρατηγήσωσι κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, θὰ δεικνύῃ δὲ καὶ σύνεσιν ὅταν μέλλῃ νὰ πράξῃ τι καὶ πρόνοιαν ὅταν μέλλῃ νὰ προφυλαχθῇ, διότι ἐξ ὧν θέλει μάθει τί πρέπει νὰ ποιῇ, ἐκ τούτων, ὅταν ποιῇ αὐτὰ ἄλλος, θὰ μάθῃ, τί πρέπει νὰ μὴ πάθῃ αὐτός, διότι ὁ ἄνθρωπος εἰκάζει τὰς ἐπινοίας τῶν ἄλλων, διὰ τῆς πείρας τῶν ἰδίων αὑτοῦ διανοημάτων.

§ θ΄.

Περὶ ἀπορρήτων.

Μέλλων δὲ νὰ κάμῃ μυστικὴν ἐκστρατείαν εἴτε νύ-

κτωρ εἴτε ἐν ἡμέρᾳ, ὅπως καταλάβῃ ἢ φρούριον ἢ πόλιν ἢ ὑψώματα ἢ παρόδους ἢ ὅπως πράξῃ τι ἄλλο, ἅπερ κατορθοῦνται μόνον ὅταν γίνωνται διὰ τάχους πρὶν μάθωσί τι οἱ πολέμιοι, ἄλλως δ' εἶναι ἀκατόρθωτα, εἰς κανένα δὲν πρέπει νὰ εἴπῃ τοῦτο, μήτε ἐπὶ τί ἄγει τὸ στράτευμα μήτε τί θὰ κάμῃ, ἐκτὸς ἐὰν νομίζῃ ὅτι εἶναι ἀναγκαῖον νὰ προείπῃ τὸν σκοπόν του εἴς τινας τῶν ἀξιωματικῶν. Ὅταν δὲ φθάσῃ εἰς τὸν προωρισμένον τόπον καὶ πλησιάζῃ ὁ καιρὸς τῆς δράσεως, τότε ἂς δώσῃ τὸ παράγγελμα καὶ ἂς σημάνῃ τί πρέπει νὰ πράξωσι· τοῦτο δὲ πρέπει νὰ γείνῃ ταχέως καὶ ἐντὸς ὀλίγης ὥρας, διότι ἅμα οἱ ἀξιωματικοὶ τὸ ἀκούσωσι καὶ οἱ ὑποτεταγμένοι εἰς τούτους τὸ μανθάνουσιν. Εἶναι δὲ ἄφρων καὶ ἀπροβούλευτος ὅστις πρὸ τοῦ δέοντος ποιεῖ γνωστὴν τὴν πρᾶξιν εἰς τὸ πλῆθος, διότι οἱ κακοήθεις στρατιῶται εἰς τοιαύτας ἰδίως περιστάσεις λιποτακτοῦσι, κατὰ τὰς ὁποίας νομίζουσιν, ἐὰν εἴπωσί τι καὶ μηνύσωσιν εἰς τοὺς πολεμίους, θὰ ἐκτιμηθῶσι παρ' αὐτῶν καὶ θὰ λάβωσι δῶρα· δὲν ὑπάρχει δὲ στρατὸς ἐκ τοῦ ὁποίου νὰ μὴ ἀποδιδράσκωσι πρὸς ἀλλήλους δοῦλοί τε καὶ ἐλεύθεροι κατὰ πολλὰς προφάσεις, ἃς ἐξ ἀνάγκης χορηγεεῖ ὁ πόλεμος.

§ ι'.

Περὶ τῆς ἐξετάσεως τῶν θυμάτων πρὸ τῆς μάχης.

Μήτε εἰς πορείαν πρέπει ὁ στρατηγὸς νὰ ἐξάγῃ τὸ στράτευμα μήτε νὰ τὸ παρατάσσῃ εἰς μάχην ἀφοῦ πρῶτον δὲν κάμῃ θυσίαν, δι' ὃ πρέπει ν' ἀκολουθῶσιν αὐτὸν θύται καὶ μάντεις. Θὰ ἦναι δὲ ἄριστον ἂν καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος ἔχῃ τὴν ἐμπειρίαν νὰ ἐξετάζῃ τὰ σπλάγχνα τῶν θυμάτων· δύναται δὲ νὰ μάθῃ τοῦτο εὐκολώτατα ἐν τάχει καὶ νὰ γείνῃ αὐτὰς ἑαυτῷ ἀγαθὸς σύμϐουλος. Ὅταν δὲ ἡ ἐξέτασις τῶν θυμάτων ἦναι εὐνοϊκή, ἂς ποιήσῃ ἔναρξιν πάσης πράξεως καλέσας πρῶτον πάντας τοὺς ἀξιωματικοὺς ἵνα ἴδωσι τὰ θύματα καὶ ἐμπνεύσωσι θάρρος εἰς τοὺς ὑπ' αὐτοὺς στρατιώτας, ἀπαγγέλλοντες εἰς αὐτοὺς ὅτι οἱ θεοὶ κελεύουσι νὰ γείνῃ μάχη, οὕτω δὲ πολὺ θάρρος λαμϐάνουσι τὰ στρατεύματα ὅταν πιστεύωσιν ὅτι τῇ θελήσει τῶν θεῶν πορεύονται ἐπὶ τοὺς κινδύνους, καθότι καὶ αὐτοὶ κατ' ἰδίαν ἕκαστος οἰωνοσκοποῦσι καὶ προσέχουσιν εἰς σημεῖα καὶ φωνάς, ὅταν δὲ ἡ ὑπὲρ πάντων θυσία ἦναι εὐοίωνος καὶ τοὺς κατ' ἰδίαν ἀθυμοῦντας ἀναθαρρύνει. Ἐὰν ὅμως ἡ ἐξέτασις τῶν θυμάτων δεικνύῃ τὰ ἐναντία, ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ὁ στρατὸς πρέπει νὰ μένῃ εἰς τὴν θέσιν του, καὶ ἂν σφόδρα ἐπείγῃ τι, ὑπο-

μένων πᾶσαν δυσχέρειαν, διότι μένων οὐδὲν χειρότερον δύναται νὰ πάθῃ τῶν προμηνυομένων ὑπὸ τοῦ θείου, καθότι ἂν μέλλῃ νὰ γείνῃ τι καλλίτερον, ἀνάγκη νὰ φανῇ ἐκ τῶν θυμάτων, πρέπει δὲ κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν νὰ ἐπαναλαμβάνηται ἡ θυσία πολλάκις, διότι μία ὥρα ἢ μία στιγμὴ συμβαίνει νὰ προξενήσῃ λύπην ἢ εἰς τοὺς σπεύσαντας ἢ εἰς τοὺς βραδύναντας. Μοὶ φαίνεται δὲ ὅτι τὰς κατ' οὐρανὸν κινήσεις τῶν ἀστέρων καὶ τὰς ἀνατολὰς καὶ τὰς δύσεις καὶ τὰς ἐγκλίσεις σχημάτων τριγώνων καὶ τετραγώνων καὶ διαμέτρων τὰ προσημαίνει ἡ θετικὴ ἐπιστήμη διὰ τῶν σπλάγχνων στηριζομένη ἐπὶ ἀλλοιομόρφου θεωρίας, ὧν αἱ παρὰ μικρὸν διαφοραὶ καὶ δυνάμεις καὶ ἀποθειώσεις ἐν ἡμέρᾳ μιᾷ, μᾶλλον δ' ἐν μιᾷ ὥρᾳ καὶ βασιλεῖς ἐποίησαν καὶ αἰχμαλώτους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ'.

§ α'.

Πῶς πρέπει νὰ γίνηται ἡ δίωξις πολεμίων.

Ἐπειδὴ δὲ πολλάκις συμβαίνει ὅταν τελῇ τις θυσίαν ἂν πρέπῃ νὰ ἔλθῃ εἰς μάχην τότε μὲν τὰ ἱερὰ νὰ ἦναι καλά, ἐν δὲ αὐτῇ τῇ μάχῃ νὰ προμηνύωσι παν-

τελῆ ὄλεθρον τοῦ στρατοῦ, νομίζω ὅτι εἶναι ἐκ τῶν ἀναγκαιοτάτων νὰ ὁμιλήσω περὶ τούτου. Τὰ διάφορα μέρη τῆς ὅλης κατοικουμένης γῆς συμβαίνει νὰ ἦναι ἐσχηματισμένα πολυμόρφως, ἄδηλον δὲ ποῦ θὰ πολεμήσῃ τις· καὶ τῆς μὲν ἰδίας αὐτῶν χώρας ἔχουσιν ἐμπειρίαν οἱ ἄνθρωποι, τὴν δὲ ἀλλοτρίαν δὲν γνωρίζουσι. Πολλάκις δὲ ἐὰν σρατηγὸς ἀκούσας ὅτι οἱ πολέμιοι ἀπέχουσι μιᾶς ἡμέρας ὁδὸν σηκώσας ἄγει τὸν στρατόν, σπεύδων νὰ ἔλθῃ εἰς μάχην μετὰ τῶν πολεμίων, ἐκεῖνοι δὲ ἐπίτηδες ὑποχωροῦσι καὶ δὲν μένουσιν, αὐτὸς δὲ παρακολουθεῖ αὐτοὺς ὡς φοβουμένους, ἐπειδὴ δὲ ἐκεῖνοι ἐξακολουθοῦσι νὰ πράττωσι τὸ αὐτὸ ἕως οὗ φθάσωσιν εἰς δύσβατα μέρη καὶ εἰς τόπους περικεκλεισμένους ὑπὸ ὀρέων, αὐτὸς δὲ ἐπίκειται μηδὲν ὑποπτεύων, ἔπειτα ἐμβαλὼν εἰς τοὺς τόπους τούτους κατακλείεται ὑπὸ τῶν πολεμίων ἐκ τοῦ μέρους τῆς εἰσβολῆς δι' ἧς εἰσῆλθε τὸ στράτευμα, καταλαμβάνουσι δὲ οἱ πολέμιοι τάς τε εἰς τὰ ἔμπροσθεν διόδους καὶ πάντα τὰ ὑψώματα κύκλῳ καὶ περιδεσμεύουσιν αὐτοὺς ὡς ἐν κλωβῷ θηρίων, ὁ δὲ στρατηγὸς προχωρῶν καὶ ὑπὸ τῆς ὁρμῆς νομίζων ὅτι ἐδίωκε κατὰ πόδας φυγομαχοῦντας τοὺς πολεμίους χωρὶς νὰ τὸ ἐννοήσῃ πίπτει εἰς χεῖράς των, μετὰ ταῦτα στρέφεται καὶ περιβλέπει καὶ τὰ ἐμπρὸς καὶ τὰ ὀπίσω καὶ τὰ εἰς τὰς πλευρὰς καὶ βλέπων τὰ πάντα πλήρη

πολεμίων ἢ συνακοντίζεται μετὰ τοῦ στρατοῦ ἐπ' αὐτῶν ἢ μὴ δυνάμενος νὰ πολεμήσῃ καὶ μὴ παραδιδόμενος ἀπολλύει πάντας ἢ παραδοθεὶς καταλείπεται εἰς τὴν διάθεσιν τῶν πολεμίων. Διὰ τοῦτο λοιπὸν πρέπει ὁ στρατηγὸς νὰ ὑποπτεύῃ τὰς ὑποχωρήσεις τῶν πολεμίων καὶ νὰ μὴ ἀκολουθῇ αὐτοὺς ἀσκέπτως, νὰ περιβλέπῃ δὲ μᾶλλον τοὺς τόπους ἢ τοὺς πολεμίους, νὰ παρατηρῇ δὲ καὶ διὰ ποίων τόπων διαβαίνει καὶ νὰ ὑπολογίζῃ ὅτι θὰ χρειασθῇ νὰ ὑποστρέψῃ διὰ ταύτης τῆς ὁδοῦ, καὶ ἢ νὰ μὴ εἰσβάλῃ, ἀλλὰ νὰ ἐμποδίσῃ τὴν πορείαν, ἢ ἐὰν εἰσβάλῃ νὰ τοποθετήσῃ στρατιώτας εἰς τὰς διαβάσεις καὶ εἰς τοὺς συνάπτοντας αὐχένας τῶν ὀρέων ὅπως φυλάττωσι τὰ μέρη ἐκεῖνα, καὶ οὕτω γείνῃ ἀσφαλὴς εἰς τὸν στρατὸν ἡ ἐπιστροφή. Ταῦτα δ' ἔστωσαν εἰρημένα καὶ ὅπως οὕτω καταστρατηγῇ ὁ στρατηγὸς καὶ ὅπως μὴ καταστρατηγῆται· καλὸν βεβαίως εἶναι νὰ περικυκλώσῃ τις οὕτω τοὺς πολεμίους, ἀναγκαιότατον ὅμως πρέπει νὰ θεωρῆται νὰ μὴ περικυκλωθῇ αὐτός.

§ β'.

Ὅτι πρέπει ὁ στρατηγὸς νὰ δέχηται τοὺς θέλοντας νὰ τῷ ἀναγγείλωσί τι.

Ὁ στρατηγὸς πρέπει νὰ δέχηται εἰς ἀκρόασιν πάντα τὸν θέλοντα ν' ἀναγγείλῃ τι αὐτῷ καὶ δοῦλον καὶ ἐλεύ-

θερον καὶ τὴν νύκτα καὶ τὴν ἡμέραν καὶ ἐν πορείᾳ καὶ ἐν κατασκηνώσει καὶ καθ' ἣν ὥραν λούεται ἢ γευματίζει, διότι οἱ ἀναβάλλοντες τὴν ἀκρόασιν καὶ οἱ δυσπρόσιτοι καὶ οἱ κελεύοντες τοὺς ὑπηρέτας νὰ ἐμποδίζωσι τοὺς τοιούτους ἀποστεροῦνται πολλάκις πολλῶν καὶ μεγάλων εὐκαιριῶν καὶ ἀπολλύουσι τὰ πάντα ἕνεκα ἀφροντισίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ'.

Ἀντιστρατοπεδεύων δὲ ἀπέναντι χαρακώματος πολεμίων δὲν πρέπει νὰ ἀμελῇ τοῦ ἐν καταλλήλῳ ὥρᾳ γεύματος τοῦ στρατοῦ, διότι ἐὰν μὲν νομίζῃ ὅτι ἐξ αὐτοῦ ἐξαρτᾶται νὰ διατάξῃ ὅταν θέλῃ αὐτὸς νὰ παραταχθῇ τὸ στράτευμα εἰς μάχην, ἂς παραγγείλῃ νὰ γευματίζῃ οἵαν δήποτε ὥραν αὐτὸς ἤθελεν ἐγκρίνῃ, ἐὰν ὅμως ἢ ἕνεκα τόπων τινῶν ἢ ἕνεκα τοῦ ἀνισχύρου τοῦ χαρακώματός του ἢ δι' ἄλλας τινὰς αἰτίας κατήντησεν εἰς τοσαύτην ἀνάγκην, ὥστε νὰ ἐξαρτᾶται ἐκ τῶν πολεμίων νὰ ποιῶσιν ἔξοδον ὁπόταν προαιρῶνται, καὶ ν' ἀγκάζωσιν τὸ στράτευμα αὐτοῦ νὰ λαμβάνῃ τὰ ὅπλα ὅπως ἀντιπαραταχθῇ, ἂς μὴ ὀκνήσῃ νὰ διατάξῃ νὰ γευματίζωσι λίαν πρωΐ, περὶ τὸ λυκαυγές, ὅπως μήποτε προφθάσωσιν οἱ πολέμιοι ν' ἀναγκάσωσιν αὐτοὺς νὰ ἐξέλθωσιν εἰς μάχην νήστεις. Καὶ ἐν συνόλῳ δὲν πρέ-

πει νὰ θεωρῇ ἀναξίαν λόγου οὐδὲ νὰ παρορᾷ τὴν περὶ τῶν τοιούτων πρόνοιαν, διότι ὅταν φάγωσιν οἱ στρατιῶται μετρίως, ὥστε νὰ μὴ ὑπερφοτίσωσι τὸν στόμαχον γίνονται δυναμικώτεροι πρὸς τὰς μάχας· πολλάκις τῷ ὄντι ἕνεκα τοῦ λόγου τούτου ἡττῶνται στρατεύματα ἐλλειπούσης τῆς ἰσχύος διὰ τὴν ἔνδειαν τροφῆς, ὅταν ἡ μάχη δὲν λαμβάνῃ τέλος ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ, ἀλλὰ διαρκεῖ δι' ὅλης τῆς ἡμέρας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'.

Ὅτι ὁ στρατηγὸς ὀφείλει νὰ ἦναι εὔθυμος ἐν ταῖς δυσπραγίαις.

Ὅταν δ' ἐμπέσῃ δυσθυμία τις εἰς τὸ στράτευμα καὶ φόβος ἢ διότι ἦλθε βοήθεια εἰς τοὺς πολεμίους ἢ διότι προσεγένετο εἰς αὐτοὺς πλεονέκτημά τι, τότε μάλιστα ὁ στρατηγὸς πρέπει νὰ φαίνηται φαιδρὸς καὶ χαίρων καὶ ἀκατάπληκτος, διότι αἱ ὄψεις τῶν ἡγεμόνων συμμετασχηματίζουσι τὰς ψυχὰς τῶν ὑποτασσομένων, καὶ ὅταν μὲν ὁ στρατηγὸς ἦναι εὔθυμος καὶ ἔχῃ βλέμμα φαιδρόν, λαμβάνει καὶ τὸ στράτευμα θάρρος, ὡς οὐδενὸς ὄντος δεινοῦ, ὅταν δὲ πεφοβημένος καὶ περίλυπος πίπτουσιν εἰς ἀθυμίαν ὡς προμηνυομένου εἰς αὐτοὺς μεγάλου κακοῦ. Διὸ πρέπει ὁ στρατηγὸς νὰ καθιστᾷ τὸ

πλῆθος εὔθυμον, μᾶλλον διὰ τοῦ σχήματος τοῦ προσώπου ἢ διὰ λόγων ἐμποιούντων θάρρος, διότι εἰς τοὺς λόγους πολλοὶ δὲν πιστεύουσιν θεωροῦντες αὐτοὺς ὡς πεπλασμένους ἐπίτηδες ἕνεκα τῶν περιστάσεων, ὄψιν δὲ θαρραλέαν βλέποντες ὑπολαμβάνουσιν αὐτὴν ἀνυπόκριτον καὶ πείθονται ὅτι δὲν ὑπάρχει λόγος νὰ φοβῶνται· εἶναι λοιπὸν καλὸν νὰ ἔχῃ ὁ στρατηγὸς τὰ δύο ταῦτα προτερήματα, δηλαδὴ νὰ λέγῃ, ἅ δεῖ, καὶ νὰ φαίνηται ὁποῖος δεῖ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ΄.

§ α΄.

Πότε πρέπει νὰ ἐμβάλλῃ φόβον τῷ ἰδίῳ στρατεύματι ἀπὸ τῶν ἐναντίων.

Καθὼς ἡ ἐν καταλλήλῳ στιγμῇ ἐμποίησις θάρρους εἰς τὸν στρατὸν εἶναι ὀνήσιμος οὕτω καὶ ἡ ἔμπνευσις φόβου ἐν δέοντι καιρῷ εἶναι ὠφέλιμος, διότι ὅταν τῷ ὄντι τὸ στράτευμα κλίνῃ εἰς ἀμέλειαν καὶ εἶναι ἀπειθέστερον εἰς τοὺς ἀρχηγούς του, πρέπει νὰ ὑποδεικνύῃ εἰς αὐτοὺς ὁ στρατηγὸς τὸν ἀπὸ τῶν πολεμίων κίνδυνον, παριστῶν οὐ μικράν, ἀλλὰ φοβερὰν τὴν ἐκείνων ἐπικειμένην ἐπίθεσιν· τοῦτο δὲ δὲν εἶναι ὅπως κατα-

στήσῃ αὐτοὺς δειλούς, ἀλλὰ προσεκτικοὺς διὰ τὴν ἀσφάλειάν των, διότι ἐν μὲν ταῖς ἀθυμίαις εἶναι ἀνάγκη νὰ λαμβάνωσι θάρρος, ἐνδὲ δὲ ταῖς ἀμελείαις νὰ ἐμπνέωνται φόβον, καθότι τοῦτο τοὺς μὲν δειλοὺς ἀνδρείους ποιεῖ, τοὺς δὲ τολμηροὺς προβλεπτικούς. Ἀμφότερα δὲ συμβαίνουσιν εἰς τὰ στρατόπεδα ὁτὲ μὲν νὰ κυριεύωνται ὑπὸ τοιούτου φόβου, ὥστε μηδὲν νὰ τολμῶσιν, ὁτὲ δὲ οὕτω νὰ καταφρονῶσι τοὺς ἐναντίους, ὥστε μηδόλως νὰ φυλάττωνται· πρὸς ἑκατέρας δὲ τὰς περιπτώσεις πρέπει ὁ στρατηγὸς νὰ συμμορφώνηται καὶ νὰ γνωρίζῃ, πότε πρέπει νὰ παριστᾷ τοὺς ἀντιπάλους καὶ διὰ λόγου καὶ διὰ σχήματος ὡς μηδενὸς λόγου ἀξίους, καὶ πότε δεινοὺς καὶ φοβερωτέρους.

§ β΄.

Περὶ τοῦ θαρρύνειν τὸ πεφοβημένον στράτευμα.

Ὅταν δὲ μέλλῃ νὰ συναφθῇ μάχη, ὅτε τὸ στράτευμα ἔχον ἄδηλον τὴν κρίσιν τοῦ πολέμου εἶναι τεταραγμένον ἐκ φόβου, ἂς προσπαθήσῃ εἰ δυνατὸν ὁ στρατηγός, ἢ δι' ἐφόδου, ἢ ἀπὸ ἐνέδρας, ἢ δι' ἀκροβολισμῶν νὰ συλλάβῃ αἰχμαλώτους τινὰς τῶν πολεμίων ἢ ἐκ τῶν ἔξω τοῦ ἑαυτοῦ στρατοπέδου, καὶ ἂν μὲν οὗτοι ἦναι γενναῖοι κατά τε τὸ φρόνημα καὶ τὸ σῶμα, ἢ ἂς τοὺς

φονεύση παραχρῆμα, ἢ ἂς τοὺς παραδώση δεσμίους εἰς τοὺς ἐπὶ ταῦτα τεταγμένους, κελεύσας νὰ προσέχωσι νὰ μὴ ἴδωσιν αὐτοὺς πολλοί, ἂν δὲ ἀδύνατοι καὶ ποταποὶ καὶ μικρόψυχοι, ἀφοῦ προαπειλήση αὐτοὺς ἐν τῇ ἰδίᾳ σκηνῇ καὶ καταδουλώση διὰ τοῦ φόβου τὰς ψυχὰς αὐτῶν,ἂς τοὺς παρουσιάση τότε εἰς τὰ πλήθη δακρύοντας καὶ ἱκετεύοντας,συγχρόνως λέγων καὶδεικνύων εἰς τοὺς στρατιώτας πόσον πρόστυχοι εἶναι καὶ ταπεινοὶ καὶ οὐδενὸς ἄξιοι καὶ ὅτι πρὸς τοιούτους ἀνθρώπους θὰ ἔχωσι νὰ πολεμήσωσιν,οἱ ὁποῖοι οὕτω φοβοῦνται τὸν θάνατον ὥστε ἐναγκαλίζονται γόνατα καὶ κυλίονται πρὸ τῶνποδῶν ἑκάστου· ἐκ τούτων δὲ ὁ στρατὸς λαμβάνει θάρρος ἤδη προκατανοῶν τὰς ὄψεις καὶ τὰς ψυχὰς τῶν πολεμίων, διότι πάντοτε, ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον δὲν εἶδέ τις εἰσέτι προσδοκᾷ νὰ τὸ ἴδῃ ὑπέρτερον τοῦ ἀληθοῦς, προσέτι δὲ διὰ τοῦ φόβου μετρεῖ τὴν ἐλπίδα τοῦ μέλλοντος πρὸς τὸ χαλεπώτερον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ'.

Ὅτι αἱ διαφοραὶ τῶν παρατάξεων εἶναι πολλαί.

Παράταξις δὲ πολέμου δὲν εἶναι μία, ἀλλὰ πολλαὶ καὶ διάφοροι καὶ κατὰ τοὺς ὁπλισμοὺς καὶ κατὰ τοὺς

στρατευομένους καὶ κατὰ τοὺς τόπους καὶ κατὰ τοὺς ἀντιπάλους, ὧν τὰς διαφορὰς θὰ κρίνῃ ὁ στρατηγὸς ἐν τῷ τόπῳ ὅταν ἡ περίστασις τὸ καλέσῃ· ἐκεῖνα δὲ ἅπερ οὐχ ἥκιστα ἁρμόζουσιν εἰς πολλὰς παρατάξεις χωρὶς νὰ ἦναι ἀνάγκη νὰ νοῶνται ἀπ' αὐτῶν τῶν πραγμάτων, ταῦτα κεφαλαιωδῶς θὰ ἐκθέσω.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ιϛ'.

Περὶ παρατάξεως τοῦ ἱππικοῦ.

Τοὺς δὲ ἱππεῖς πρέπει νὰ παρατάσσῃ ὁ στρατηγὸς οὐχὶ ὡς βούλεται, ἀλλὰ μᾶλλον ὡς τὸ φέρει ἡ ἀνάγκη, διότι πρὸς τὸ ἀντιπόλεμον ἱππικὸν θὰ στήσῃ καὶ τὸ ἰδικόν του. Εἰς τὰς ἐκ παρατάξεως δὲ μάχας ἂς τάσσῃ αὐτὸ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον πρὸς τὰ δύο κέρατα τῶν πολεμίων, ἵνα καὶ κατὰ πρόσωπον καὶ ἐκ πλαγίων προσβάλλοντες τοὺς πολεμίους οἱ ἱππεῖς καὶ τόπον μεγαλείτερον ἔχοντες, μετὰ τοὺς ὁποίους δὲν ὑπάρχουσιν ἄλλοι τεταγμένοι, νὰ δύνανται νὰ ἐφαρμόσωσι τὴν ἐπιστήμην τῆς ἱππικῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΖ'.

Ότι τοὺς ἐλαφρούς, τοὺς ἀκοντιστὰς καὶ τοὺς τοξότας πρέπει νὰ τοὺς θέτῃ εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν τῆς φάλαγγος.

Τοὺς δὲ ἐλαφροὺς στρατιώτας, δηλαδὴ τοὺς ἀκοντιστὰς καὶ τοξότας καὶ σφενδονιστὰς πρέπει νὰ τοὺς παρατάσσῃ πρώτους πρὸ τῆς φάλαγγος, διότι κατόπιν ὄντες πλείονας ζημίας θὰ προξενήσωσιν εἰς τοὺς ἰδικούς των ἢ εἰς τοὺς πολεμίους, ἐν μέσῳ δὲ τῆς φάλαγγος τιθέμενοι, δὲν θὰ δύνανται νὰ βάλλωσιν εἰς πρᾶξιν τὴν ἑαυτῶν ἐμπειρίαν, οὔτε νὰ ὑποχωρῶσι δυνάμενοι ἀνὰ πόδα κατὰ τὴν ὕψωσιν τῶν ἀκοντίων, οὔτε ἐπιδραμόντες νὰ ῥίπτωσι τὸ ἀκόντιον ἐνῷ προηγοῦνται καὶ εἶναι πλησίον των ἄλλοι, ἀλλ' οὐδὲ οἱ σφενδονῆται θὰ δύνανται νὰ περιστρέφωσι τὴν σφενδόνην κυκλικῶς μετὰ δινήσεως, ἐνῷ ἵστανται παρὰ πλευρὰν φίλιοι ὁπλῖται γινόμενοι πρόσκομμα εἰς τὴν περιδίνησιν, καὶ οἱ τοξόται προπορευόμενοι μὲν τῶν ἄλλων εἰς αὐτὰ τὰ σώματα καὶ κατὰ σκοπὸν ἐκτοξεύουσι τὰ βέλη, ἐὰν ὅμως τοποθετηθῶσιν ὄπισθεν τῶν λόχων ἢ ἐν τῷ μέσῳ αὐτῶν, τοξεύουσιν εἰς ὕψος, ὥστε πρὸς μὲν τὴν πρὸς τὰ ἄνω φορὰν τὰ βέλη ἔχουσιν ὁρμήν, αὖθις δέ, καὶ ἂν κατα-

πίπτωσι κατὰ κεφαλῆς τῶν πολεμίων, ἀποβάλλουσι τὴν ὁρμήν των καὶ δὲν βλάπτουσι πολὺ τοὺς ἐχθρούς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΗ΄.

Οτι πρέπει ὁ στρατηγὸς νὰ τάσσῃ τοὺς ἐλαφροὺς στρατιώτας εἰς τοὺς τραχεῖς τόπους.

Ἐὰν δὲ συμβῇ νὰ γίνηται ἡ μάχη εἰς μέρη ποῦ μὲν χθαμαλὰ ποῦ δὲ βουνώδη, τότε μάλιστα πρέπει νὰ παρατάσσῃ τοὺς ἐλαφροὺς στρατιώτας εἰς τοὺς τραχεῖς τόπους· ἰδίως δέ, ἐὰν αὐτὸς μὲν ἔχῃ κατειλημμένα τὰ πεδινὰ μέρη, ἀποσπάσματα δὲ τῆς φάλαγγος τῶν πολεμίων κατέχωσι τόπους κρημνώδεις, ἐναντίον τούτων πρέπει νὰ ὁδηγῇ τοὺς ἐλαφρούς, διότι προσβαλόντες τοὺς ἐχθρούς, εὐκολώτερα μὲν ὑποχωροῦσιν ἐκ τῶν τραχέων, εὐκολώτατα δὲ ἐπανατρέχωσιν εἰς αὐτὰ ὡς ὄντες ἐλαφρῶς ὡπλισμένοι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΘ΄.

Ὅτι πρέπει νὰ ὑπάρχωσι διαστήματα εἰς τὰς τάξεις δι᾿ ὧν νὰ ὑποχωρῶσιν οἱ ἐλαφροί.

Νὰ ὑπάρχωσι δὲ καὶ διαστήματα εἰς τὰς τάξεις τοῦ στρατοῦ, ἵνα, ἀφοῦ ἐκκενώσωσιν τὰ βέλη, ἐνῷ

ἔτι προελαύνουσιν οἱ πολέμιοι, πρὶν ἔλθωσιν εἰς χεῖρας αἱ φάλαγγες, ἐπιστρέψαντες, ἐν τάξει διέλθωσι διὰ μέσου τῆς φάλαγγος καὶ φθάσωσιν ἀταράχως εἰς τὴν οὐραγίαν, καθότι δὲν εἶναι ἀσφαλὲς εἰς αὐτοὺς οὔτε νὰ περάσωσι κύκλῳ ὅλου τοῦ στρατεύματος καὶ νὰ κάμψωσι κατὰ τὸ κέρας, διότι δυνατὸν ἐν τούτῳ τῷ μεταξὺ νὰ προφθάσωσι νὰ συμμίξωσιν οἱ πολέμιοι καὶ νὰ εὑρεθῶσιν οὗτοι εἰς τὸ μέσον, οὔτε νὰ βιάσωσι τὸν δρόμον των διὰ τῶν πεπυκνωμένων τάξεων, καὶ ἐμπίπτοντες εἰς τοὺς ὁπλίτας νὰ προξενῶσι ταραχὴν εἰς τὰς τάξεις, ἄλλου δι' ἄλλου προσπαθοῦντος νὰ εἰσδύσῃ εἰς τὴν φάλαγγα. Αἱ δὲ κατὰ τὰ κέρατα ἔφοδοι τῶν ἐλαφρῶν περισσότερον βλάπτουσι τοὺς πολεμίους, διότι οὕτως ἀκοντίζουσιν ἐκ πλαγίων καὶ εἶναι εἰς θέσιν νὰ κτυπῶσι τὰ γυμνὰ μέρη τῶν ἐχθρῶν. Ἡ δὲ τῆς σφενδόνης ἄμυνα εἶναι ἡ χαλεπωτέρα τῶν ἀκοντιζομένων ἐκ τοῦ τάγματος τῶν ἐλαφρῶν, διότι ὁ μόλυβδος, ἔχων τὸ αὐτὸ χρῶμα μὲ τὸν ἀέρα, δὲν βλέπεται φερόμενος, ὥστε ἀπροοράτως ἐμπίπτει καθ' ἣν στιγμὴν εἶναι ἀφύλακτα τὰ σώματα τῶν πολεμίων, τὸ δὲ πλῆγμα εἶναι ἰσχυρόν, καθότι ὑπὸ τῆς ὁρμῆς τριβόμενον διὰ τοῦ ἀέρος τὸ βλῆμα καὶ ἐκπυρούμενον εἰσδύει βαθύτατα εἰς τὴν σάρκα, ὥστε οὐδὲ φαίνεται, ἀλλὰ τα-

χέως περικαλύπτεται ὑπὸ τοῦ προξενουμένου ἐξογκώματος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Κ'.

Πῶς πρέπει ὁ στρατηγὸς νὰ προσβάλλῃ τοὺς πολεμίους ὅταν αὐτὸς στερῆται ἐλαφρῶν στρατιωτῶν, ἐκεῖνοι δὲ ἔχωσι πολλούς.

Ἐὰν δὲ αὐτὸς μὲν ἦναι ἐνδεὴς τῆς βοηθείας τῶν ἐλαφρῶν στρατιωτῶν, οἱ δὲ πολέμιοι πλεονεκτοῦσιν εἰς τοῦτο, οἱ στρατιῶται τῆς πρώτης γραμμῆς ἂς πορεύωνται πυκνοὶ ἔχοντες ἀνδρομήκεις ἀσπίδας, ὥστε νὰ σκεπάζωσιν ὅλον τὸ σῶμα δι' αὐτῶν, οἱ δὲ μετὰ τούτους καὶ οἱ κατόπιν τούτων μέχρι τῶν τελευταίων ὑψώσαντες ὑπὲρ κεφαλῆς τὰς ἀσπίδας ἂς τὰς κρατῶσιν οὕτως ἕως οὗ παρέλθῃ ὁ κίνδυνος νὰ κτυπηθῶσιν ὑπὸ βολῆς, διότι κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον κεραμωθέντες οὕτως εἰπεῖν, οὐδὲν θὰ πάθωσι δεινὸν ὑπὸ τῶν ἑκηβόλων. Ἐὰν δὲ ἀμφότερα τὰ στρατεύματα ἔχωσι τὴν βοήθειαν τῶν ἐλαφρῶν, πρῶτοι πρὸ τῆς ἐκ χειρῶν μάχης ἂς ἀκροβολίζωσι τοὺς ἀντιπάλους, ἢ καὶ μετὰ τὴν συμπλοκὴν περιτρέχοντες, ἂς προσβάλλωσι τοὺς πολεμίους διὰ τῶν βελῶν, διότι οἱ πολέμιοι διὰ τῶν τοιούτων ἀμυντηρίων συνωθοῦνται εἰς ὀλίγον μέρος καὶ θορυβοῦνται οὐκ ὀλίγον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΑ'.

Ὅτι ὁ στρατηγὸς δὲν πρέπει φοβούμενος τὰς κυκλώσεις τῶν ἐναντίων νὰ ἐκτείνῃ εἰς πολὺ μῆκος τὴν φάλαγγα.

Θέλων δὲ νὰ προφυλαχθῇ ἐκ τῶν κυκλώσεων, μήτε ἂς ἐκτείνῃ ἐπὶ μῆκος τὸ στράτευμα οὕτως, ὥστε νὰ καθιστᾷ τὴν φάλαγγα ὁλωσδιόλου ἀσθενῆ καὶ ἀβαθῆ — διότι συμβαίνει νὰ διασχίσωσιν αὐτὴν ταχέως οἱ πολέμιοι καὶ ποιήσαντες δίοδον, νὰ μὴ ἐνεργῶσι πλέον τὴν κύκλωσιν παρὰ τὸ κέρας, ἀλλὰ διεκπεσόντες μέσοι νὰ προσβάλωσι τοὺς ἐναντίους κατὰ νώτου· αὐτὸ δὲ τοῦτο οὐ μόνον πρέπει νὰ προφυλάσσηται ὁ στρατηγὸς νὰ μὴ τὸ πάθῃ, ἀλλὰ καὶ νὰ ζητῇ νὰ τὸ ποιήσῃ, ἐὰν παρατηρήσῃ ὅτι ἡ φάλαγξ τῶν πολεμίων εἶναι λεπτὴ καὶ ἀσθενὴς — μήτε οὕτω πάλιν ἂς συστέλλῃ τὴν φάλαγγα ἐκτείνων αὐτὴν πρὸς τὴν οὐράν, ὥστε εὐκολώτατα νὰ ὑπερφαλαγγήσωσιν αὐτὴν οἱ πολέμιοι καὶ νὰ τὴν λάβωσιν ἐντός. Πρέπει ἐν τούτοις νὰ ἰσχυροποιῇ καὶ τὴν οὐραγίαν καὶ τοὺς παρὰ πλευρὰν τῶν κεράτων οὐχὶ ὀλιγώτερον τῶν πρωτοστατῶν, διότι οἱ κατ' οὐρὰν ὄντες οὐχ ἥκιστα κωλύουσι τὰς κυκλώσεις τῶν ἐκτεινομένων ἐπὶ κέρας, ἐὰν ᾖ προβλέψας ἐγκαί-

4

ρως ὁ στρατηγὸς τὸ μέλλον νὰ συμβῇ καὶ ἁπλώσας τὴν οὐραγίαν καὶ ἀναβιβάσας αὐτὴν παρὰ τὰ κέρατα τῆς φάλαγγος ἑκατέρωθεν στήσῃ τοὺς κατόπιν εἰς τὸ πρόσωπον τῶν πολεμίων, ἢ καὶ παραγγείλῃ τοὺς κυκλωθέντας νὰ στρέψωσι τὰ νῶτα πρὸς τὰ τῶν προηγουμένων αὐτῶν καὶ οὕτω καταστήσωσι τὴν μάχην ἀμφίστομον. Ἀγχίνους μὲν στρατηγὸς βλέπων ὅτι οἱ πολέμιοι εἶναι πολλοὶ αὐτὸς δὲ μέλλων νὰ ῥιφθῇ εἰς τὸν κίνδυνον δι' ὀλιγωτέρων ἐκλέγει καὶ προσπαθεῖ νὰ εὕρῃ τοιούτους τόπους, ἐν οἷς ἢ παρὰ τὴν ὀφρὺν ποταμοῦ παρατάξας τὸ στράτευμα ἀποφεύγει διὰ ταύτης τὴν κύκλωσιν τῶν πολεμίων, ἢ ἐκλέξας τοὺς πρόποδας ὄρους ἀποκλείει δι' αὐτοῦ τοὺς θέλοντας νὰ ὑπερφαλαγγήσωσιν αὐτόν, τοποθετήσας ὀλίγους ἐπὶ τῶν ὑψηλῶν οἱ ὁποῖοι νὰ κωλύσωσι τοὺς πολεμίους ν' ἀναβῶσιν εἰς τὰς κορυφὰς καὶ νὰ λάβωσι θέσιν ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ. Εἰς τοιαύτην ὅμως περίστασιν δὲν βοηθεῖ μόνον ἡ στρατηγικὴ φρόνησις, ἀλλὰ καὶ ἡ τύχη, διότι πρέπει νὰ ἐπιτύχῃ τις τὰ τοιαῦτα μέρη, καθ' ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸν ὁ στρατηγὸς νὰ κατασκευάζῃ δι' ἑαυτὸν τοὺς τόπους· τῶν ὑπαρχόντων ὅμως τόπων νὰ ἐκλέγῃ τοὺς καλλιτέρους καὶ νὰ εὑρίσκῃ τοὺς μᾶλλον συμφέροντας εἶναι ἴδιον φρονίμου στρατηγοῦ.

Πολλάκις δὲ οἱ ἔχοντες μεγάλην καὶ πολύανδρον

δύναμιν συνειθίζουσι νὰ παρατάσσωσιν αὐτὴν εἰς σχῆμα μηνοειδὲς καὶ οὕτω νὰ προσέρχωνται εἰς μάχην νομίζοντες ὅτι θὰ ἑλκύσωσι πρὸς ἑαυτοὺς τοὺς πολεμίους θέλοντας καὶ κατ' ἄνδρα νὰ πολεμῶσι, καὶ καθ' ἣν ὥραν προχωροῦσι κυρτούμενοι κατὰ τὸ ἡμικύκλιον, ὅτι θὰ τοὺς περικλείσωσιν ἐντὸς τοῦ περιέχοντος αὐτοὺς κόλπου ἐπισυνάπτοντες πρὸς ἀλλήλας τὰς ἰδίας κεραίας εἰς κύκλου σχῆμα.

Πρὸς τούτους πρέπει ν' ἀντεπεξέλθῃ τις ὧδε· διαιρέσας τὴν ἑαυτοῦ δύναμιν εἰς τρία μέρη, διὰ μὲν τῶν δύο ἂς προσβάλῃ τοὺς πολεμίους κατὰ τὰ δύο αὐτῶν κέρατα, διὰ δὲ τοῦ ἑνὸς ἂς σταθῇ ἐναντίον τῶν εἰς τὸν μέσον κόλπον τοῦ μηνοειδοῦς ἀντιπαρατεταγμένων καὶ ἂς μὴ προσβάλῃ αὐτούς, διότι οὕτως οἱ τεταγμένοι κατὰ μέσην τὴν φάλαγγα τῶν ἐχθρῶν ἢ μένοντες ἐπὶ τοῦ κυκλοειδοῦς σχήματος θὰ ἵστανται ἄπρακτοι μηδὲν δρῶντες, ἢ προϊόντες εἰς τὰ ἔμπροσθεν, ἐὰν προχωρήσωσι φαλαγγηδὸν εἰς εὐθεῖαν γραμμὴν ἐκ τῆς καμπύλης ἁπλούμενοι, θὰ ἐκθλίψωσιν ἀλλήλους καὶ θὰ παραλύσωσι τὴν τάξιν — διότι ἐνῷ οἱ εἰς τὰ κέρατα μένουσιν ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ τόπου καὶ μάχονται δὲν εἶναι δυνατὸν τὸ ἡμικύκλιον νὰ λάβῃ σχῆμα εὐθείας· — τότε λοιπὸν ἐνῷ οὗτοι εἶναι τεταραγμένοι καὶ ἐν ἀταξίᾳ εἶναι ὥρα κατάλληλος νὰ ἐπιτεθῇ ὁ στρατηγὸς διὰ τοῦ

τρίτου ἐφέδρου τάγματος κατὰ τῶν ἐκ τοῦ μέσου κυρτώματος προαγόντων ἀτάκτως εἰς τὰ ἔμπροσθεν. Ἐὰν δὲ ἐξακολουθῶσι νὰ διαμένωσιν ἐπὶ τοῦ κοίλου σχήματος, ἂς παρατάσσῃ ἐκεῖ κατ' ἀντικρὺ αὐτῶν τοὺς ἐλαφροὺς καὶ ἑκηβόλους, διότι ῥίπτοντες κατ' αὐτῶν βλήματα μεγάλως θὰ τοὺς ἐνοχλήσωσιν. Οὐ μόνον τοῦτο, ἀλλὰ καὶ ἐὰν μετὰ πάσης αὐτοῦ τῆς φάλαγγος προσβάλῃ λοξῶς τοὺς πολεμίους κατὰ τὸ ἕτερον κέρας δὲν θὰ σφάλῃ ἀντεπεξερχόμενος οὕτω πρὸς τὴν ἐκ τοῦ μηνοειδοῦς σχήματος κύκλωσιν, διότι, ἐπειδὴ ἐπὶ πολλὴν ὥραν θὰ κωλύωνται οἱ ἐναντίοι νὰ ἔλθωσιν εἰς χεῖρας πανστρατιᾷ, οὗτοι θὰ μάχωνται κατ' ὀλίγων, ἐπὶ τῶν τοῦ ἑτέρου κέρατος ἀντιμαχομένων, οἵτινες καὶ πρῶτοι κατ' ἀνάγκην θὰ ἔλθωσιν εἰς χεῖρας ἕνεκα τῆς λοξῆς ἐφόδου.

Ἐν ἀντιπαρατάξει δὲν εἶναι ὠφελείας ἄμοιρον ἐνίοτε νὰ ὑποχωρήσῃ κανὲν βῆμα ὑπὸ πόδα τὸ στράτευμα ὡς δῆθεν νὰ κατεπλάγη· ἢ νὰ ποιήσῃ μεταβολὴν καὶ νὰ ὑποχωρῇ ἐν τάξει μέν, ἀλλ' ἡ ὑποχώρησις νὰ ὁμοιάζῃ φυγήν, αἴφνης δὲ πάλιν νὰ στραφῇ καὶ νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τῶν πολεμίων, καθότι ἐνίοτε οἱ πολέμιοι νομίσαντες ὑπὸ χαρᾶς ὅτι φεύγουσιν οἱ ἐναντίοι παραλύσαντες τὰς τάξεις διασκορπίζονται, προπηδῶντες ἄλλοι ἄλλων, ἐφ' οὓς εἶναι ἀκίνδυνον ἐπιστρέψαντες νὰ μάχωνται· οὗτοι

λοιπὸν δι᾽ αὐτῆς τῆς παρ᾽ ἐλπίδα θαρραλέας αὐτῶν στάσεως καταπλήξαντες τοὺς τέως διώκοντας τρέπουσιν αὐτοὺς εἰς φυγήν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΒ΄.

Ὅτι πρέπει νὰ ἔχῃ κεχωρισμένους ἐπιλέκτους στρατιώτας εἰς βοήθειαν τῶν καταπονουμένων.

Πρέπει δὲ νὰ ἔχῃ που ὁ στρατηγὸς καὶ στρατιώτας ἐπιλέκτους ἰδίᾳ τεταγμένους ἀπὸ τῆς φάλαγγος ὡς ἐφέδρους τοῦ πολέμου πρὸς τὰ καταπονούμενα μέρη τοῦ στρατοῦ· καὶ ἄλλως οὐκ ὀλίγον ὠφελοῦσιν ἐπελθόντες ἄνδρες ἀκμαῖοι ἐναντίον κεκοπιακότων ἤδη, διότι τούς τε καταπεπονημένους ἤδη τῶν φίλων ἀνακουφίζουσι καὶ κατὰ τῶν πολεμίων ὄντων ἐκλελυμένων πλέον, αὐτοὶ ἀκμάζοντες ἐπιτίθενται. Δύναται δὲ νὰ γείνῃ τι καὶ τούτου χρησιμώτερον· στάδια τινὰ μακρὰν τῆς παρατάξεως, ὅσα ἤθελε νομίσῃ ὁ στρατηγὸς ὅτι ἀρκοῦσι, νὰ ἐκπέμψῃ μέρος τι τοῦ ἑαυτοῦ στρατεύματος ἀπροόρατον εἰς τοὺς πολεμίους, καὶ νὰ παραγγείλῃ αὐτούς, ὅταν συγκρουσθῇ μετὰ τῶν ἐναντίων, τότε μαθόντες τοῦτο παρὰ τῶν σκοπῶν, ἀναστάντες νὰ ἐπιτεθῶσι καὶ αὐτοί· τοῦτο μάλιστα πρέπει νὰ ποιῇ ὁ στρατηγὸς ὅταν βοήθεια προσδοκωμένη καθυστερῇ τοῦ καιροῦ, διότι νομί-

ζοντες οἱ πολέμιοι ὅτι οὗτοι εἶναι ἐκεῖνοι καὶ ὅτι ἦλθον ἔκ τινος μέρους σύμμαχοι εἰς τοὺς ἐναντίους, ἴσως τραπῶσιν εἰς φυγὴν πρὶν ἢ ἔλθωσιν εἰς χεῖρας οἱ ἐπιπίπτοντες, οὐχὶ τοσοῦτον ὅσον πράγματι εἶναι νομίζοντες τὸ πλῆθος, ἀλλὰ περισσότερον· ἄλλως τε καὶ ἡ ἐμφάνισις πολεμίων ἀπροοράτων ἐκπλήττει τὰς ψυχὰς αὐτῶν, καθότι ὑπολαμβάνοντες ὅτι θὰ πάθωσι κἄτι χειρότερον τοῦ πραγματικοῦ φαντάζονται τὸ μέλλον φοβερώτερον. Ἐκπληκτικωτάτη δὲ καὶ ἀποτελεσματικωτάτη εἶναι ἡ κατὰ νώτου τῶν πολεμίων αἰφνίδιος ἐπίθεσις, ἐάν που ἤθελεν εἶναι δυνατὸν εἰς τὸν στρατηγὸν νὰ προεκπέμψῃ διὰ νυκτὸς σῶμα στρατιωτῶν παραγγείλας αὐτοὺς νὰ περικάμψωσι τοὺς πολεμίους καὶ νὰ τοποθετηθῶσιν ὄπισθεν αὐτῶν πάντες, λίαν δὲ πρωῒ ἀναστάντες ἐκ τῆς ἐνέδρας νὰ ἐπιφανῶσιν ἐν καταλλήλῳ στιγμῇ εἰς τοὺς πολεμίους κατὰ τὴν οὐραγίαν αὐτῶν μετὰ τὴν ἔναρξιν τῆς μάχης μεταξὺ τῶν δύο στρατευμάτων, διότι ἐν ταύτῃ τῇ θέσει εὑρισκόμενοι οἱ πολέμιοι οὔτε ἐν τῇ φυγῇ ἀπολείπεται εἰς αὐτοὺς σωτηρία οὔτε εἰς τὰ ὀπίσω δύνανται νὰ ἐπιστραφῶσιν ἕνεκα τοῦ φόβου τῶν μαχομένων κατὰ πρόσωπον, οὔτε πρὸς τὰ ἐμπρὸς νὰ ὁρμήσωσιν ἕνεκα τῶν ὄπισθεν ἐπιτιθεμένων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΓ'.

Ὅτι ἐν καιρῷ τῆς μάχης ὁ στρατηγὸς πρέπει νὰ ἀγγέλλῃ χαρμόσυνα εἰς τοὺς στρατιώτας, καὶ ἀκόμη ἐὰν ταῦτα δὲν ἦναι ἀληθῆ.

Περιερχόμενος ἐνίοτε ὁ στρατηγὸς ἔφιππος ἂς ἐπιβοᾷ μετὰ φωνῆς ἰσχυρᾶς εἰς τὸν στρατόν, ἐὰν μὲν τύχῃ νὰ ἦναι ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ κέρατος, «νικῶσιν οἱ ἡμέτεροι ἄνδρες οἱ ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ τὸ δεξιὸν κέρας τῶν πολεμίων», ἐὰν δὲ ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ, ἂς λέγῃ ὅτι νικᾷ τὸ φίλιον δεξιόν, καὶ ὅταν πραγματικῶς συμβαίνῃ τοῦτο ἢ ὄχι, διότι εἶναι ἀναγκαῖον τῷ ὄντι ἐνίοτε νὰ λέγηται τὸ ψεῦδος, ὅπου «μέγα νεῖκος ὄρωρεν» δηλαδή, ὅπου ἐν τῷ ἀναβρασμῷ τῆς μάχης μεγάλη ἠγέρθη ἅμιλλα· οἷον εἶναι καὶ τὸ νὰ βοήσῃ πάλιν ὅταν ὁ ἀρχηγὸς τῶν πολεμίων τύχῃ νὰ ἦναι μακράν, ἢ ἐπὶ τοῦ ἑτέρου κέρατος ἢ ἐν τῷ μέσῳ τῆς φάλαγγος, «ἐφονεύθη ὁ τῶν πολεμίων στρατηγὸς ἢ ὁ βασιλεύς», ἢ ὅστις δήποτε ἂν ἦναι· καὶ ταῦτα πρέπει νὰ τὰ ἐκφωνῇ οὕτως, ὥστε συγχρόνως νὰ τὰ ἀκούωσι καὶ οἱ πολέμιοι, διότι οἵ τε φίλιοι ἀκούοντες τοὺς συστρατιώτας των νικῶντας ἀναθαρροῦσι καὶ διπλάσιοι γίνονται κατὰ τὴν προθυ-

μίαν, οἵτε ἐχθροὶ μανθάνοντες τὰς ἑαυτῶν ζημίας ἀποβάλλουσι τὸ θάρρος των, ὥστ᾽ ἐνίοτε ἕνεκα ταύτης τῆς εἰδήσεως εὐθὺς εἰς φυγὴν τρέπονται. Οὕτω πολλάκις μία τοιαύτη ψευδὴς ἀγγελία ἀπατᾷ συγχρόνως καὶ τοὺς φιλίους καὶ τοὺς πολεμίους, τοὺς μὲν πρὸς ὄφελος, τοὺς δὲ πρὸς ζημίαν των.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΔ'.

Ὅτι πρέπει ὁ στρατηγὸς ἐν τῇ παρατάξει νὰ θέτῃ τοὺς οἰκείους πλησίον οἰκείων καὶ τοὺς γνωρίμους πλησίον γνωρίμων.

Εἶναι δὲ ἴδιον φρονίμου στρατηγοῦ νὰ τάττῃ ἀδελφοὺς πλησίον ἀδελφῶν καὶ φίλους πλησίον φίλων καὶ εὐνοοῦντας πλησίον εὐνοουμένων, διότι ἀνάγκη ὁ ἀγαπῶν νὰ ἀγωνίζηται μᾶλλον φιλοκινδύνως ὑπὲρ τοῦ πλησίον, καθότι αἰδούμενός τις νὰ μὴ ἀποδώσῃ χάριν δι᾽ ὅσα εὐηργετήθη αἰσχύνεται νὰ καταλίπῃ τὸν εὐεργετήσαντα καὶ νὰ κάμῃ πρῶτος αὐτὸς ἔναρξιν φυγῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΕ'.

Ὅτι δὲν πρέπει ὁ στρατηγὸς νὰ δίδῃ αὐτὸς κατ᾽ εὐθεῖαν τὰς διαταγὰς εἴτε τῆς συμπλοκῆς εἴτε ἄλλης τινὸς πράξεως, ἀλλὰ διὰ τῶν ἀξιωματικῶν.

Πᾶν δὲ παράγγελμα ἢ σύνθημα ἢ ἄλλο σημεῖον

(παρασύνθημα) ἂς τὸ δίδῃ ὁ στρατηγὸς διὰ τῶν ἀξιωματικῶν, διότι νὰ περιέρχηται αὐτὸς καὶ νὰ τὸ διακηρύττῃ εἰς πάντας καταντᾷ νὰ ἦναι χαρακτηριστικὸν ἁπλοϊκοῦ καὶ ἀπείρου ἀνθρώπου, καταναλίσκεται δὲ καὶ χρόνος, γίνεται δὲ καὶ θόρυβος πάντων ὁμοῦ ἐρωτώντων ἀλλήλους· ἐκτὸς δὲ τούτου ἄλλος μὲν προσθέτει τι περισσότερον εἰς τὰ ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ λεχθέντα, ἄλλος δὲ ἀφαιρεῖ τι ἐκ τῶν εἰρημένων ἐξ ἀγνοίας. Ὁ στρατηγὸς λοιπὸν πρέπει νὰ δίδῃ τὴν διαταγὴν εἰς τοὺς πρώτους ἀξιωματικούς, ἐκεῖνοι δὲ νὰ ἀπαγγέλλωσιν αὐτὴν εἰς τοὺς μετ' αὐτούς, ἔπειτα οὗτοι εἰς τοὺς κατόπιν καὶ οὕτω καθεξῆς μέχρι τῶν τελευταίων, τῶν ἀνωτέρων ἀξιωματικῶν μεταβιβαζόντων τὰ παραγγέλματα εἰς τοὺς κατωτέρους, των, οὕτω δὲ θὰ λαμβάνωσι γνῶσιν τῶν παραγγελλομένων μετὰ τάξεως καὶ ἡσυχίας,διότι τὸ παράγγελμα θὰ γίνηται παρομοίως ὡς γίνεται καὶ διὰ τῶν πυρσῶν, καθότι καὶ ἐκείνων, ὅταν ὁ πρῶτος ὑψώσῃ τὸν πυρσόν, εὐθὺς ὁ δεύτερος πυρσεύει εἰς τὸν μετ' αὐτόν, ἔπειτα ὁ τρίτος εἰς τὸν τέταρτον, καὶ ὁ τέταρτος εἰς τὸν πέμπτον, καὶ ὁ πέμπτος εἰς τὸν ἕκτον καὶ κατὰ ἕνα πάντες πρὸς ἀλλήλους, ὥστε νὰ μανθάνωσι πάντες ἐν βραχυτάτῳ χρόνῳ καὶ εἰς μακρὰν ἀπόστασιν τὸ σημανθὲν ὑπὸ τοῦ πρώτου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚϚ'.

Ὅτι δὲν πρέπει ὁ στρατηγὸς νὰ δίδῃ μόνον συνθήματα, ἀλλὰ καὶ ἄλλα σημεῖα (παρασυνθήματα).

Τὸ δὲ παρασύνθημα ἂς μὴ λέγηται διὰ φωνῆς, ἀλλ' ἂς γίνηται διὰ τοῦ σώματος, παραδείγματος χάριν, ἢ διὰ κινήματός τινος τῆς χειρὸς ἢ διὰ συγκρούσεως ὅπλων ἢ διὰ κλίσεως τοῦ δώρατος ἢ διὰ παραφόρου τινὸς κινήσεως τοῦ ξίφους, ἵνα μὴ ἐν τῇ ταραχῇ τῆς μάχης ἐμπιστεύωνται οἱ στρατιῶται μόνον εἰς τὸ σύνθημα, διότι εἶναι δυνατὸν ἀκούοντες αὐτὸ νὰ τὸ καταλάϐωσι καὶ οἱ πολέμιοι, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ παρασύνθημα. Τοῦτο δὲ εἶναι χρησιμώτατον ἐνίοτε καὶ πρὸς τὰς ἑτερογλώσσους συμμαχίας τῶν ἐθνῶν, διότι μὴ δυνάμενοι οὔτε νὰ ὁμιλήσωσιν οὔτε νὰ ἐννοήσωσι τὴν ξένην γλῶσσαν, διὰ μόνου τοῦ παρασυνθήματος διακρίνουσιν. Ἂς δίδωνται δὲ ταῦτα καὶ εἰς τὰς ἐν τοῖς στρατοπέδοις παρατάξεις καὶ ὅταν δὲν μέλλωσι νὰ ἔλθωσιν οἱ στρατιῶται εἰς μάχην, πρὸς ἀποφυγὴν ἀπροσδοκήτων συγχύσεων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΖ'.

Ὅτι οἱ στρατιῶται δὲν πρέπει μήτε εἰς τὰς ὑποχωρήσεις μήτε εἰς τὰς διώξεις νὰ παραλείπωσι τὰς τάξεις.

Νὰ παραγγέλλῃ δὲ ὁ στρατηγὸς νὰ ποιῶσι τάς τε

ὑποχωρήσεις καὶ τὰς διώξεις ἐν τάξει, ἵνα καὶ ἡττώμενοι ὀλιγώτερον βλάπτωνται ἐν ταῖς φυγαῖς μὴ ὑποπίπτοντες εἰς τοὺς πολεμίους διεσπαρμένοι κατ᾽ ἄνδρα, καὶ νικῶντες περισσότερον βλάπτωσι τοὺς φεύγοντας ἐπερχόμενοι ἰσχυρότεροι ἐναντίον αὐτῶν κατὰ τάξεις καὶ λόχους, πρὸς δὲ καὶ ἀσφαλέστεροι, διότι πολλάκις ἰδόντες οἱ πολέμιοι τοὺς διώκοντας ἀτάκτως ἐπιφερομένους συνελθόντες εἰς ἑαυτοὺς ποιοῦσι μεταβολὴν καὶ καταστάντες εἰς τάξιν ἀντὶ διωκομένων γίνονται διώκοντες· ἐν γένει δὲ ἂς λέγῃ εἰς αὐτοὺς ὁ στρατηγὸς ὅτι μηδὲν ὑπάρχει εἰς τοὺς στρατιώτας ἀσφαλέστερον τοῦ μένειν ἐν τῇ τάξει μηδ᾽ ἐπισφαλέστερον τοῦ ἀπολείπεν αὐτήν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΗ΄.

Ὅτι ὁ στρατηγὸς ὀφείλει νὰ ἐπιμελῆται νὰ παρατάσσῃ τὸ στράτευμα εἰς τὰς μάχας λαμπρόν.

Πρέπει δὲ νὰ λαμβάνῃ φροντίδα ὁ στρατηγὸς νὰ παρατάσσῃ εἰς μάχην τὸν στρατὸν λαμπρὸν κατὰ τὸν ὁπλισμόν του, εὔκολος δὲ εἶναι αὐτῷ ἡ φροντὶς αὕτη, διότι δύναται νὰ διατάξῃ νὰ ἔχωσιν οἱ στρατιῶται ἠκονημένα τὰ ξίφη των καὶ στιλπνὰ τὰ κράνη καὶ τοὺς θώρακας, καθότι φοβερώτεροι φαίνονται οἱ λόχοι ὅταν

τὰ ὅπλα τοῦ στρατοῦ λάμπωσι καὶ μεγάλως ταράττουσι τὰς ψυχὰς τὰ διὰ τῶν ὀφθαλμῶν ἐμπίπτοντα εἰς αὐτὰς φόβητρα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΘ'.

Περὶ τοῦ ἀλαλάζειν ἐν καιρῷ τῆς συμπλοκῆς.

Ἄς ὁδηγῇ δὲ ὁ στρατηγὸς τὸ στράτευμα καὶ σὺν ἀλαλαγμῷ, ἐνίοτε δὲ καὶ δρομαίως, διότι καὶ ὄψις καὶ βοὴ καὶ πάταγος ὅπλων καθιστᾷ τοὺς ἐναντίους ἔξω φρενῶν. Πρὶν δὲ ἔλθωσιν εἰς χεῖρας ἂς ἀνατείνωσι κατὰ τὴν ἔφοδον ὅλοι ὁμοῦ μετέωρα ὑπὲρ τὰς κεφαλὰς τὰ ξίφη παρεγκλίνοντες αὐτὰ συνεχῶς πρὸς τὸν ἥλιον, καθότι αἰχμαὶ ἐστιλβωμέναι καὶ λαμπρὰ ξίφη καὶ μαρμαίροντα ἐπάλληλα πρὸς τὴν ἀνταύγειαν τοῦ ἡλίου ἀστραπὴν πολέμου προεκπέμπουσιν, ἀλλ' ἐὰν τὰ αὐτὰ γίνωνται καὶ παρὰ τοῖς πολεμίοις, τότε εἶναι ἀνάγκη νὰ ἀντικαταπλήττῃ τις αὐτούς, εἰ δὲ μή, νὰ τοὺς προκαταπλήττῃ. Ἐνίοτε δὲ εἶναι χρήσιμον νὰ μὴ σπεύδῃ νὰ παρατάσσῃ τὸ στράτευμα εἰς μάχην, ἀλλὰ νὰ κατέχῃ αὐτὸ ἐντὸς τοῦ χαρακώματος, ἕως οὗ κατοπτεύσῃ τὴν παράταξιν τῶν πολεμίων, ὁποία τις εἶναι καὶ πῶς εἶναι παρατεταγμένη καὶ ἐφ' ὁποίων ἵσταται τόπων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Λ'.

Ὅτι πρέπει ὁ στρατηγὸς νὰ συλλογίζηται πρὸ τῆς μάχης τίνας κατὰ τίνων πρέπει νὰ παρατάσσῃ καὶ κατὰ τίνα τρόπον.

Ἔπειτα ὁ στρατηγὸς ὀφείλει νὰ συλλογισθῇ τίνας πρέπει ν' ἀντιτάξῃ κατὰ τίνων καὶ κατὰ τίνα τρόπον, καὶ καθὼς ὁ καλὸς ἰατρὸς προδιαγνοὺς τὴν νόσον τοῦ σώματος διορίζει τὰ κατάλληλα πρὸς θεραπείαν φάρμακα, οὕτω καὶ αὐτὸς νὰ παρατάσσῃ εἰς μάχην τὸ στράτευμα κατὰ τρόπον ὃν αὐτὸς ἤθελε νομίσῃ ὡς ἄριστα συμφέροντα· ἀναγκάζονται δὲ τῷ ὄντι οἱ στρατηγοὶ πολλάκις νὰ παρασκευάζωσι καὶ νὰ παρατάσσωσι τὰ ἑαυτῶν στρατεύματα σύμφωνα πρὸς τοὺς ὁπλισμοὺς τῶν ἐναντίων καὶ πρὸς τὰ ἔθνη καὶ πρὸς τὰ ἤθη ἑκάστων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΑ'.

Ὅτι ὀφείλει ὁ στρατηγός, ἐὰν οἱ πολέμιοι ὑπερτερῶσι κατὰ τὸ ἱππικόν, νὰ ἐκλέγῃ στενοὺς τόπους.

Ὅταν δὲ ὑπερτερῶσι κατὰ τὸ ἱππικὸν οἱ πολέμιοι, τότε ὁ στρατηγός, ἐὰν τοῦτο ἦναι δυνατόν, ὀφείλει νὰ ἐκλέγῃ τόπους τραχεῖς καὶ στενοὺς καὶ μέρη ὀρεινὰ

ὅλως ἀκατάλληλα πρὸς ἱππασίαν, ἢ ἂς ἀποφεύγῃ ὅσον τῷ ἐπ' αὐτῷ τὴν μάχην, ἕως οὗ εὕρῃ τόπους ἐπιτηδείους καὶ ἁρμόζοντας εἰς τὰ ἑαυτοῦ τάγματα. Πρέπει δὲ νὰ παραμένωσι στρατιῶταί τινες καὶ ἐπὶ τοῦ χαρακώματος οἵτινες νὰ φυλάττωσι τὸ στρατόπεδον καὶ τὰς ἀποσκευάς, ἵνα μὴ κατανοήσας ὁ στρατηγὸς τῶν πολεμίων ὅτι τὸ στρατόπεδον εἶναι ἀφύλακτον πέμψῃ ἄνδρας ὅπως ἁρπάσωσι τὰ ἐν αὐτῷ καὶ καταλάβωσι τὴν θέσιν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΒ'.

Ὅτι ὁ στρατηγὸς δὲν πρέπει νὰ ποιῇ τι παρακεκινδυνευμένον.

Τοὺς στρατηγοὺς τοὺς καταστρέφοντας τὰ ἴδια προφυλακτικὰ μέσα, ἢ διὰ τῆς καταστροφῆς γεφυρῶν μετὰ τὴν διάβασιν ποταμοῦ ἢ διὰ τοιαύτης τοποθετήσεως τοῦ στρατοῦ ὥστε ὄπισθεν αὐτοῦ νὰ ὑπάρχωσι κρημνοὶ καὶ βάραθρα, ὅπως ἢ μένοντες ἐκεῖ νὰ νικήσωσιν ἢ βουληθέντες νὰ φύγωσι νὰ καταστραφῶσιν ἐντελῶς, οὔτε νὰ τοὺς ἐπαινέσω πολὺ δύναμαι οὔτε νὰ τοὺς κατηγορήσω, καθότι πᾶσα παρακεκινδυνευμένη πρᾶξις εἶναι μᾶλλον ἀποτέλεσμα τόλμης ἢ σκέψεως καὶ σχετίζεται περισσότερον πρὸς τὴν τύχην ἢ τὴν κρίσιν, διότι τῷ ὄντι ὅπου εἶναι ἀνάγκη ἀπόλυτος ἢ νὰ νικήσῃ τις ὅπως

κερδήση τὸ πᾶν, ἢ ν' ἀπολέση τὰ πάντα ἐὰν ἡττηθῇ, πῶς εἰς τοιαύτην περίστασιν δύναταί τις τὴν μὲν νίκην ν' ἀποδώση εἰς τὴν φρόνησιν τοῦ στρατηγοῦ τὴν δὲ ἧτταν εἰς ἀποτυχὸν σχέδιον; Ἐγὼ δὲ εἶμαι τῆς γνώμης ὅτι εἰς ἀπόσπασμα μὲν στρατιωτῶν ἐκ τοῦ ὅλου στρατεύματος πρέπει νὰ ἐπιτρέπηται φιλοτόλμως νὰ ῥίπτωνται εἰς τὸν κίνδυνον, διότι ἂν κατορθώσωσί τι μᾶλλον ὠφελοῦσιν, ἐὰν δὲ πάθωσί τι ἡ ζημία δὲν γίνεται μεγάλη, στράτευμα ὅμως ὁλόκληρον νὰ διακυβεύση τὸ πᾶν εἰς ἄδηλον τύχην δὲν τὸ ἐγκρίνω. Πρὸ πάντων δὲ οὗτοι μοὶ φαίνονται ὅτι μεγάλως ἁμαρτάνουσιν οἱ ὁποῖοι μεταχειρίζονται τοιαῦτα στρατηγήματα δι' ὧν, ἐὰν μὲν νικήσωσιν, ὀλίγας θὰ προξενήσωσι ζημίας εἰς τοὺς πολεμίους ἐὰν δὲ ἡττηθῶσι μεγάλως θὰ βλάψωσι τοὺς ἰδικούς των.

Ἐὰν δὲ ἤθελεν εἶναι πρόδηλος μὲν εἰς ἑαυτοὺς ὁ κίνδυνος, καὶ ἐν περιπτώσει καθ' ἣν δὲν ἐπεχείρουν ἐπικινδύνους στρατηγίας, πρόδηλος δὲ καὶ ἡ τῶν πολεμίων ἀπώλεια ἐὰν ἤθελον ἡττηθῇ, τότε δὲν νομίζω ὅτι ἁμαρτάνει ὁ στρατηγὸς ἀποφράττων τὰς φυγὰς τῶν στρατιωτῶν του, καθότι ἐν τοιαύτῃ περιστάσει εἶναι προτιμότερον νὰ τολμήση ἐπ' ἀδήλῳ νὰ ζητήση νὰ μὴ πάθῃ τι δεινὸν, ἢ ἅμα συγχρόνως νὰ κοτορθώση τι, ἢ ἡσυχάζων ἀτόλμως καὶ μηδὲν πράττων ν' ἀπολέση τὸ πᾶν.

Πρέπει λοιπὸν ὁ στρατηγὸς νὰ ὑποδεικνύῃ εἰς τὸν στρατὸν μὴ μόνον εἰς τοιαύτας θέσεις, ὅπου κατ' ἀλήθειαν δὲν ὑπάρχει σωτηρία εἰς τοὺς φεύγοντας, ἀλλὰ καὶ ἐν παντὶ τόπῳ καὶ ἐν πάσῃ μάχῃ ὀφείλει νὰ ἐξηγῇ διὰ πλειόνων λέξεων, ὅτι εἰς μὲν τοὺς φεύγοντας ὁ ὄλεθρος εἶναι πρόδηλος, διότι εἶναι πλέον εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν διωκόντων καὶ ὅτι οὐδεὶς δύναται νὰ κωλήσῃ αὐτοὺς νὰ πράξωσιν πᾶν ὅ τι θέλουσιν εἰς τοὺς φεύγοντας, εἰς δὲ τοὺς μένοντας καὶ ἀμυνομένους ὁ θάνατος εἶναι ἄδηλος. Ὅσοι τῷ ὄντι εἶναι πεπεισμένοι ἐν ταῖς μάχαις, ὅτι φεύγοντες μὲν αἰσχρῶς θ' ἀπολεσθῶσι, μένοντες δὲ εὐκλεῶς θὰ ἀποθάνωσι, καὶ προσδοκῶσι πάντες ὅτι θὰ πάθωσι χείρονα ἐὰν καταλίπωσι τὴν τάξιν ἢ ἂν παραμένωσιν, οὗτοι κατὰ τοὺς κινδύνους ἀποδεικνύονται ἄνδρες ἄριστοι. Δι' ὃ εἶναι καλὸν μὲν ἐὰν ἦτο δυνατὸν νὰ πείσῃ ὁ στρατηγὸς πάντας νὰ ἔχωσι τοιαύτην γνώμην, εἰ δὲ μή, ἂς προσπαθήσῃ νὰ πείσῃ ὅσον τὸ δυνατὸν περισσοτέρους, καθότι οὕτω διακειμένου τοῦ στρατοῦ ἢ θὰ ἄρῃ παντελῆ νίκην, ἢ ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει θὰ ὑποστῇ μικρὰς ζημίας

Εἰς τοὺς στρατηγοὺς τοὺς ἐξησκημένους εἰς τὴν στρατηγικὴν ἐμπειρίαν ἐπέρχονται πολλάκις ἐν αὐτῷ τῷ καιρῷ τῆς μάχης ἐπίνοιαι καὶ ἀντιστρατηγήσεις περισσότεραι καὶ θαυμασιώτεραι τῶν ἐπινοουμένων

ἐκ προηγουμένης πείρας πρὸ τῆς συμπλοκῆς, ταύτας δὲ τὰς ἐπινοίας δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ τὰς ὑποδείξῃ τις διὰ λόγου ἢ νὰ τὰς προνοήσῃ. Καθὼς τῷ ὄντι οἱ κυβερνῆται τῶν πλοίων ἐκπλέουσιν ἐκ τῶν λιμένων ἔχοντες καλῶς ἐξηρτυμένας τὰς ναῦς διὰ τὸν πλοῦν, ὅταν δὲ ἐμπέσῃ θύελλα, δὲν πράττουσιν ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον θέλουσιν, ἀλλ' ἐκεῖνο ὅπερ ἀναγκάζονται, πολλὰ καὶ πρὸς τὸν ἀπὸ τῆς τύχης ἐπείγοντα κίνδυνον ἐπινοοῦντες καὶ μὴ στηριζόμενοι μόνον εἰς τοὺς κανόνας τῆς ἐπιστήμης των, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἐκ τῶν περιστάσεων βοήθειαν, οὕτω καὶ οἱ στρατηγοὶ τὸ μὲν στράτευμα θὰ παρατάξωσιν εἰς μάχην, ὅπως νομίζουσιν ὅτι εἶναι συμφέρον εἰς αὐτούς, ὅταν δ' ἐπέλθῃ ἡ καταιγὶς τοῦ πολέμου θραύουσα πολλὰ καὶ παραλλάττουσα καὶ ἐπάγουσα ποικίλας περιστάσεις, ἡ θέα τῶν πρὸ ὀφθαλμῶν συμβαινόντων ἐπιζητεῖ τὰς καταλλήλους εἰς τοιούτους καιροὺς ἐπινοίας, ἃς ἡ ἀνάγκη τῆς τύχης μᾶλλον ἢ αἱ ἐξ ἐμπειρίας γνώσεις ὑποβάλλουσιν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΓ'.

Ὅτι ὁ στρατηγὸς ὀφείλει νὰ μὴ μάχηται αὐτοχειρί.

Ὁ δὲ στρατηγὸς νὰ μάχηται μετὰ περισσοτέρας προνοίας ἢ τόλμης, ἢ καὶ ὁλωσδιόλου ἃς ἀπέχῃ νὰ ἔρ-

χηται εἰς χεῖρας πρὸς τοὺς πολεμίους, διότι καὶ ἂν κατὰ τὴν μάχην ἤθελε δείξῃ ἀνυπέρβλητον ἀνδρείαν, δὲν θὰ ὠφελήσῃ τοσοῦτον τὸ στράτευμα μαχόμενος, ὅσον θὰ τὸ βλάψῃ φονευθείς, διότι ἡ γνώμη τοῦ στρατηγοῦ ἰσχύει περισσότερον ἢ ἡ ῥώμη αὐτοῦ, καθότι δι' ἀνδρείας μὲν σώματος νὰ πράξῃ τι καὶ ὁ στρατιώτης δύναται, διὰ δὲ τῆς τοῦ νοῦ προνοίας νὰ διανοηθῇ τι ὑπέρτερον δὲν ὑπάρχει ἄλλος. Καθ' ὃν δὲ τρόπον ἤθελε συμβῇ νὰ κινδυνεύσῃ τὸ πλοῖον ἐὰν ὁ κυβερνήτης αὐτοῦ, καταλιπὼν τοὺς οἴακας ἔπραττεν αὐτὸς ὅσα πρέπει νὰ ποιῶσιν οἱ ναῦται, οὕτω καὶ ἐν πολέμῳ ἡ τῶν ὅλων ἀκυβέρνητος ἀμέλεια τὴν ἀναγκαιοτέραν βοήθειαν θὰ καταστήσῃ ἄπρακτον, ἐὰν ὁ στρατηγὸς ἀποστὰς ἐκ τοῦ καθήκοντος τοῦ ἐπινοεῖν τι διὰ τῆς διανοίας ἐπιχειρῇ νὰ πράττῃ ἔργα στρατιωτῶν. Ἐὰν δὲ διακινδυνεύων τὴν ἑαυτοῦ ζωὴν ὁ στρατηγὸς πάθῃ τι, τοῦτο θεωρῶ ὅμοιον ὡς νὰ μὴ κήδηται τοῦ ὅλου αὐτοῦ στρατεύματος, καθότι ἐὰν αὐτὸς ἐκ τοῦ ὁποίου ἐξαρτᾶται ἡ σωτηρία σύμπαντος τοῦ στρατεύματος, ὅλως ἀδιαφορῇ περὶ τῆς ζωῆς του, τότε εἶναι τὸ αὐτὸ ὡς νὰ ἐπιθυμῇ νὰ συγκαταστραφῇ μετ' αὐτοῦ σύμπας ὁ στρατός, καὶ ὀρθῶς δικαιοῦται τις νὰ θεωρήσῃ αὐτὸν μᾶλλον ὡς στρατηγὸν ἄπρακτον ἢ ἀνδρεῖον. Ὁ στρατηγήσας τῷ ὄντι πολλάκις ἔχων γνώμονα τὴν διάνοιαν ἀρκεῖται νὰ

σεμνύνηται διὰ τὰς ἐκ τῆς διανοητικῆς αὐτοῦ ἱκανότητος ἐπιτυχίας, ὅστις δὲ εἶναι οὕτως ἀπειρόκαλος, ὥστε, ἐὰν δὲν ἔλθῃ εἰς χεῖρας πρὸς τοὺς πολεμίους ἐν τῇ μάχῃ, νομίζει ὅτι οὐδὲν λόγου ἄξιον κατώρθωσεν, οὗτος δὲν εἶναι ἀνδρεῖος, ἀλλὰ παράτολμος.

Ὅθεν ἁρμόζει μὲν εἰς τὸν στρατηγὸν νὰ φαίνηται εἰς τὸ πλῆθος φιλοκίνδυνος, ὅπως προκαλῇ τὴν προθυμίαν τῶν στρατιωτῶν, νὰ ἀγωνίζηται ὅμως ἀσφαλέστερον· νὰ καταφρονῇ μὲν καὶ τὸν θάνατον, ἐὰν κινδυνεύῃ τὸ στράτευμα, μηδὲ νὰ θέλῃ νὰ σώσῃ μόνον τὸν ἑαυτόν του, ὅταν ὅμως αὐτὸ ἦναι ἔξω κινδύνου νὰ φροντίζῃ νὰ φυλλάττῃ καὶ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ζωήν· καθότι ὁ θάνατος στρατηγοῦ μειοῖ τὴν δόξαν νικηφόρου στρατοῦ, διότι οἱ μὲν ἡττηθέντες ἀναθαρροῦσιν, ὅταν ἴδωσι τοὺς ἀντιπάλους ἄνευ στρατηγοῦ, οἱ δὲ νικήσαντες δυσθυμοῦσι ζητοῦντες τὸν ἑαυτῶν ἡγεμόνα. Ἔργον δὲ τοῦ στρατηγοῦ εἶναι νὰ περιέρχηται ἔφιππος τὰς τάξεις, νὰ ἐπιφαίνεται εἰς τοὺς κινδυνεύοντας, νὰ ἐπαινῇ τοὺς ἀνδρείως μαχομένους, ν' ἀπειλῇ τοὺς ἀποδειλιῶντας, νὰ παροτρύνῃ τοὺς διστάζοντας, νὰ ἀναπληροῖ τὰ κενά, νὰ μεταθέτῃ ἐὰν ἦναι ἀνάγκη λόχον, νὰ πέμπῃ ἐπικουρίαν εἰς τοὺς καταπονουμένους καὶ νὰ προβλέπῃ τὸν καιρόν, τὴν ὥραν, τὸ μέλλον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΔ'.

Ὅτι ὀφείλει νὰ εὐεργετῇ κατὰ τὸ μέτρον ἕκαστον τῶν ἀνδραγαθούντων.

Ὅταν ὁ στρατηγὸς ἀνακαλέσῃ τὸν στρατὸν ἐκ τῆς μάχης, πρῶτον ἂς ἀποδώσῃ εἰς τοὺς θεοὺς θυσίας καὶ πομπάς, οἵας ἐπιτρέπουσιν αἱ περιστάσεις, ὑπισχνούμενος νὰ ἐπιτελέσῃ τὰ νόμιμα χαριστήρια εἰς τοὺς θεοὺς μετὰ τὴν παντελῆ νίκην τοῦ πολέμου· ἔπειτα τοὺς μὲν ἀναδειχθέντας ἀρίστους ἐν τοῖς κινδύνοις ἂς τοὺς τιμήσῃ διὰ δωρεῶν καὶ τιμῶν, κατὰ τὸ σύνηθες, τοὺς δὲ φανέντας ἀνάνδρους ἂς τοὺς κολάζῃ. Αἱ δὲ τιμαὶ νὰ ἦναι αἱ κατὰ τὰ πάτρια καὶ κατὰ τὰ παρ' ἑκάστοις νόμιμα· εἶναι δὲ αὗται στρατηγικαὶ πανοπλίαι, κοσμήματα, δόσεις λαφύρων, πεντηκονταρχίαι, ἑκατονταρχίαι, λοχαγίαι, προηγήσεις τάξεων, καὶ αἱ ἄλλαι αἱ κατὰ νόμον παρ' ἑκάστοις ἡγεμονίαι· καὶ εἰς μὲν τοὺς ἀνδραγαθήσαντας ἰδιώτας ἂς δίδωνται αἱ κατώτεραι ἐξουσίαι, εἰς δὲ τοὺς ἀριστεύσαντας ἀξιωματικοὺς αἱ ἀνώτεραι ἡγεμονίαι, καθότι αὗται εἶναι ἀμοιβαὶ μεγαλόψυχοι εἰς τοὺς ἤδη ἀναδειχθέντας διὰ πράξεων γενναίων καὶ προτροπαὶ ἀναγκαῖαι εἰς τοὺς ἐπιθυμοῦντας τὰ αὐτά. Ὅπου δὲ ἀποδίδεται τιμὴ μὲν εἰς τοὺς ἀνδρείους, τιμωρία δὲ εἰς τοὺς ἀνάνδρους, ἐνταῦθα καλὰς ἐλπίδας

δύναται νὰ ἔχῃ τὸ στράτευμα, διότι οἱ μὲν φοβοῦνται νὰ παραλείψωσι τὸ καθῆκόν των, οἱ δὲ φιλοτιμοῦνται πρὸς ἀνδραγαθίαν. Ἐν ταῖς νίκαις ἐν τούτοις δὲν πρέπει αἱ ἀμοιβαὶ νὰ γίνωνται μόνον κατ᾽ ἄνδρα, ἀλλὰ καὶ εἰς σύμπαν τὸ στράτευμα πρέπει νὰ δίδηται ἐπικαρπία τις τοῦ πολέμου, δηλαδὴ νὰ ἐπιτρέπηται εἰς τοὺς στρατιώτας, ἐὰν κυριεύσωσι χαράκωμα ἢ ἀποσκευὰς ἢ φρούριον, νὰ διαρπάζωσι τὰ τῶν πολεμίων, ὅτὲ δὲ καὶ ὅταν κυριεύσωσι πόλιν, ἐκτὸς ἐὰν ὁ στρατηγὸς σκεφθῇ τι χρησιμώτερον περὶ αὐτῆς. Οὕτω λοιπὸν καὶ μάλιστα μὴ λαβόντος εἰσέτι τέλος τοῦ πολέμου, μέγα ὄφελος θὰ προκύψῃ ἐν τῷ μέλλοντι, διότι οὗτοι θὰ ἐξέρχωνται εἰς τὰς μάχας μετὰ περισσοτέρας προθυμίας· ἐκτὸς ἐὰν νομίζωμεν ὅτι τοὺς μὲν θηρευτικοὺς κύνας εἶναι ἀναγκαῖον νὰ δελεάζωσιν οἱ κυνηγοὶ δι᾽ αἵματος θηρίου καὶ διὰ τῶν σπλάγχνων τῶν συλληφθέντων ζῴων, εἰς δὲ τοὺς νικῶντας στρατιώτας ὅτι δὲν συμφέρει πολὺ νὰ ἀποδίδωμεν τὰ πράγματα τῶν ἡττημένων εἰς λαφυραγωγίαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΕ'.

§ α'.

Ὅτι δὲν πρέπει πάντοτε νὰ ἐπιτρέπηται ἡ λαφυραγωγία, περὶ δὲ τῶν αἰχμαλώτων νὰ φροντίζῃ μόνον ὁ στρατηγός.

Τὰς δὲ λεηλασίας οὔτ' ἐπὶ πάσης μάχης πρέπει νὰ ἐπιτρέπῃ ὁ στρατηγὸς οὐδ' ἐπὶ πάντων τῶν πραγμάτων· ἐπί τινων μὲν πρέπει, ἐπί τινων δὲ δὲν πρέπει· ἐπὶ δὲ τῶν αἰχμαλώτων οὐδόλως· τούτους δὲ πρέπει νὰ πωλῇ ὁ στρατηγός. Ἐὰν δὲ συμβῇ νὰ ἔχῃ χρείαν χρημάτων καὶ δαπάνης κοινῆς καὶ μεγάλης, ἂς γνωστοποιήσῃ διὰ τοῦ κήρυκος νὰ πέμπωσι πᾶσαν τὴν λείαν πρὸς αὐτόν. Αὐτὸς δὲ θὰ ἦναι εἰς θέσιν νὰ γνωρίζῃ κάλλιστα ἀναλόγως τῶν περιστάσεων, ἐὰν πρέπει νὰ λάβῃ τὰ πάντα, εἴτε μέρος αὐτῶν, εἴτε μηδὲν ἐξ αὐτῶν, καθότι δὲν εἶναι δυνατὸν ἐν καιρῷ πολέμου καὶ εἰς τὰ κοινὰ νὰ χορηγῇ δαψιλῶς τὸ κράτος καὶ εἰς τοὺς στρατιώτας νὰ ἐπιτρέπῃ ἀκώλυτον τὴν ἐκ τῆς λείας ὠφέλειαν· ἄλλως τε δύνανται νὰ ἱκανοποιηθῶσιν οἱ στρατιῶται λαμβάνοντες δαψιλεστέρας ὠφελείας ἔκ τε τοῦ πλούτου τῶν ἡττημένων καὶ ἐκ τῆς εὐπορίας τοῦ τόπου.

§ β΄.

Περὶ αἰχμαλώτων.

Τοὺς δὲ αἰχμαλώτους, ἐὰν ὁ πόλεμος ἔτι ἐξακολουθῇ, δὲν πρέπει ὁ στρατηγὸς νὰ τοὺς ἀποκτείνῃ· μάλιστα μὲν ἐκείνους, πρὸς οὓς εἶναι ὁ πόλεμος, καὶ ἂν οἱ σύμμαχοι κρίνωσιν εὔλογον νὰ τοὺς φονεύσῃ· ἥκιστα δὲ τοὺς ἐνδοξοτάτους καὶ λαμπροὺς παρὰ τοῖς πολεμίοις, ἐνθυμούμενος τὰ ἄδηλα τῆς τύχης, καὶ τὸ παλίντροπον τῆς θείας δίκης, ἥτις συνειθίζει νὰ ὀργίζηται διὰ τὰς τοιαύτας πράξεις· ἄλλως τε φειδόμενος οὕτω τῶν αἰχμαλώτων δύναται νὰ δώσῃ αὐτοὺς ὡς ἱκανὸν ἀντάλλαγμα ἢ διὰ φρούριόν τι κυριευθὲν ὑπὸ τῶν πολεμίων ἢ πρὸς ἐλευθέρωσιν φίλων ποθητῶν ἐν αἰχμαλωσίᾳ ὄντων· ἐὰν δὲ οἱ πολέμιοι δὲν παραδεχθῶσι τοῦτο, τότε ἐν τῷ δικαίῳ αὑτοῦ ὁ στρατηγὸς δύναται ν' ἀνταποδώσῃ τὰ ἴσα ἀντεκδικούμενος. Μετὰ δὲ τὰ κατορθώματα καὶ τοὺς κινδύνους πρέπει νὰ ἐπιτρέπωνται εἰς τοὺς στρατιώτας εὐωχίαι καὶ συμπόσια καὶ ἀνέσεις ἐκ τῶν κόπων, ἵνα γνωρίζοντες ὁποῖαι ἀπολαύσεις ἐπακολουθοῦσι μετὰ τὴν νίκην, ὑπομένωσι πάσας τὰς πρὸ τῆς νίκης σκληραγωγίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛϚ΄.

§ α΄.

Ὅτι πρέπει νὰ θάπτωνται οἱ ἐν τῷ πολέμῳ φονευόμενοι.

Πρέπει δὲ νὰ προνοῇ καὶ περὶ τῆς ταφῆς τῶν νεκρῶν, μήτε καιρὸν μήτε ὥραν μήτε τόπον μήτε φόβον προφασιζόμενος, καὶ ἂν τύχῃ ἢ νικῶν ἢ νικώμενος, καθότι ἱερὸν μὲν καθῆκον εἶναι ἡ πρὸς τοὺς ἀποθανόντας εὐσέβεια, ἀναγκαία δὲ καὶ ἡ πρὸς τοὺς ζῶντας ἀπόδειξις. Ἕκαστος τῷ ὄντι στρατιώτης ὡς αὐτὸς ἀμελούμενος, ἐὰν συνέβαινε νὰ πέσῃ, βλέπων πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ τὴν τύχην τῶν ἄλλων, καὶ προβλέπων ὅτι οὐδ' αὐτός, ἐὰν ἤθελε φονευθῇ, θὰ ἀξιωθῇ ταφῆς, βαρέως φέρει τὴν ἄταφον καταφρόνησιν.

§ β΄.

Πῶς δύναται ὁ στρατηγὸς νὰ ἐπανορθώσῃ τὴν ἧτταν.

Ἐὰν δὲ ἤθελε συμβῇ ἧττα, παρηγορήσας ὁ στρατηγὸς τοὺς σωθέντας ἐκ τῆς μάχης, ἂς καιροφυλακτῇ κατάλληλον περίστασιν ὅπως ἐπανορθώσῃ τὴν ζημίαν, καθότι συμβαίνει πολλάκις μετὰ τὰς ἐπιτυχίας οἱ στρατιῶται νὰ ἐκλύωνται ἐπὶ τὸ ἀμελέστερον περὶ τὰς φυλακάς, διότι ἡ καταφρόνησις τῶν πλησίον γίνεται αἰτία εἰς αὐτοὺς νὰ παραμελῶσι τὰ οἰκεῖα πράγματα,

ὥστε πολλάκις τὰ εὐτυχήματα βλάπτουσι περισσότερον τῶν δυστυχημάτων, καθότι ὁ μὲν παθὼν ἐδιδάχθη ἐκ τοῦ παθήματος πῶς νὰ προφυλάττηται εἰς τὸ μέλλον, ὁ δὲ μὴ δοκιμάσας δυστυχίαν, οὐδὲ πῶς νὰ φυλάξῃ τοὺς καρποὺς τῆς ἐπιτυχίας ἔμαθεν. Ἔπειτα πάλιν ἐὰν αὐτὸς ἦναι νικητής, ἂς λαμβάνῃ πρόνοιαν ὅπως μὴ πάθῃ τι ἐξ ἀμελείας, τὸ ὁποῖον θὰ ἐφρόντιζεν αὐτὸς νὰ πράξῃ εἰς τοὺς πολεμίους ἀμελοῦντας. Φόβος τῷ ὄντι ἐν ἁρμοδίᾳ ὥρᾳ, εἶναι προνοητικὴ ἀσφάλεια, ἄκαιρος δὲ καταφρόνησις, εἶναι τόλμη ὑποκειμένη εἰς ἐπιβουλήν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΖ΄.

Ὅτι καὶ ἐν καιρῷ ἀνακωχῆς δὲν πρέπει τὸ στράτευμα νὰ μένῃ ἀφύλακτον

Ἐν καιρῷ ἀνακωχῆς μήτε νὰ ἐπιτίθηται ὁ στρατὸς μήτε αὐτὸς νὰ μένῃ ἀφύλακτος, ἀλλὰ νὰ διατηρῇ μὲν ἡσυχίαν πρὸς τοὺς πολεμίους, ὡς ἐν εἰρήνῃ, νὰ λαμβάνῃ δὲ μέτρα πρὸς ἀσφάλειαν, ὡς ἐν πολέμῳ. Δὲν πρέπει δὲ νὰ παραβαίνῃ τὰς σπονδὰς οὔτε νὰ πράττῃ τι ἀσεβές, ἀλλὰ νὰ ἦναι ὕποπτος ὥστε νὰ προφυλάττηται τὸ ἀπὸ τῶν πολεμίων ὕπουλον, καθότι αἱ γνῶμαι τῶν συνθηκολογησάντων εἶναι ἄδηλοι. Καὶ παρὰ σοὶ μὲν ἂς ὑπάρχῃ ἡ βεβαιότης ὅτι ἕνεκα

τῆς εὐσεβείας σου δὲν θὰ πράξῃς τι ἄδικον, παρὰ δὲ τοῖς πολεμίοις ἂς ὑπονοῆται ἡ ἀπιστία ἕνεκα τοῦ ἐχθρικοῦ αὐτῶν μίσους· ὅθεν ἀσφαλὴς καὶ προνοητικὸς εἶναι ὁ στρατηγὸς ἐκεῖνος, ὅστις οὐδὲ ὅταν ἐπιθυμῶσιν οἱ πολέμιοι νὰ ἐπιτεθῶσιν ἀπολείπει εἰς αὐτοὺς εὐκαιρίαν νὰ παρασπονδήσωσιν. Ὅσοι δὲ ἀφίνουσιν εἰς τοὺς θεοὺς νὰ τιμωρήσωσι τὰς ἀδικίας ἃς ὑπέστησαν, εὐσεβῶς μὲν σκέπτονται, οὐχὶ ὅμως καὶ ἀσφαλῶς, διότι μόνον τῶν ὁλωσδιόλου ἀνοήτων εἶναι ἴδιον, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ὅτι οἱ παρασπονδήσαντες θὰ τιμωρηθῶσιν ὑπὸ τοῦ θεοῦ, νὰ μὴ λαμβάνωσι πρόνοιαν περὶ τῶν ἐπαπειλούντων αὐτοὺς κινδύνων, ὡς εἰ περιέμενον τὴν ἑαυτῶν σωτηρίαν ἐκ τῆς παρὰ τῆς θείας δίκης ἀπωλείας τῶν ἐχθρῶν, ἐνῷ ἠδύναντο μετὰ τῆς τῶν ἰδίων πραγμάτων ἀσφαλείας νὰ λαμβάνωσι πεῖραν τῆς ἀσεβείας τῶν πολεμίων· οὕτω δὲ καὶ αὐτοὶ διὰ τῆς ἑαυτῶν προνοίας δὲν ἤθελον πάθει ζημίαν ἐξ ἐπιβουλῆς, καὶ οἱ πολέμιοι ἤθελον ἀσεβήσῃ, διότι ἐπεχείρησαν νὰ παρασπονδήσωσι καὶ ἐφάνησαν ὅτι θὰ παρέβαινον τὰς σπονδὰς ἐὰν ἠδύναντο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΗ'.

§ α'.

Ὅτι εἰς τὰς παραδιδομένας πόλεις πρέπει ὁ στρατηγός νὰ φέρηται χρηστῶς καὶ φιλανθρώπως.

Εἰς τὰς ἑκουσίως προσερχομένας καὶ πρώτας παραδιδομένας πόλεις ὁ στρατηγὸς πρέπει νὰ φέρηται χρηστῶς καὶ φιλανθρώπως, διότι κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον θὰ προσελκύση καὶ τὰς ἄλλας, καθότι ἡ ἐλπὶς ὅτι θὰ ἀπολαύσωσι τῶν αὐτῶν δικαιωμάτων δελεάζουσα προσελκύει τοὺς πολλοὺς νὰ παραδίδωσιν ἑαυτοὺς ἑκουσίως. Ὅστις δὲ κύριος γενόμενος πόλεως πικρῶς ἀπ' ἀρχῆς καὶ πολεμικῶς φέρεται ἢ λεηλατῶν ἢ φονεύων ἢ καταστρέφων καθιστᾷ τὰς ἄλλας πόλεις ἀλλοτριωτέρας, καὶ οὕτω παρασκευάζει εἰς ἑαυτὸν καὶ τὸν πόλεμον ἐπίπονον καὶ τὴν νίκην δύσελπιν, διότι γνωρίζοντες ὅτι ἄφευκτος εἶναι ἡ τιμωρία τῶν ὑποχειρίων ὑπὸ τοῦ κρατήσαντος πᾶν ὁτιοῦν ὑπομένουσι καὶ νὰ πράξωσι καὶ νὰ πάθωσιν ὅπως μὴ παραδώσωσι τὰς πόλεις, καθότι οὐδὲν καθιστᾷ τοὺς ἀνθρώπους τόσον γενναίους, ὅσον ὁ φόβος τῶν κακῶν ἃ μέλλουσι νὰ πάθωσιν ἐὰν ἐνδώσωσιν, διότι ἡ προσδοκία τῶν δεινῶν ἐὰν λιποψυχήσωσι καὶ παραδοθῶ-

σιν ἰσχυρὰν προξενεῖ φιλοτιμίαν ἐν τοῖς κινδύνοις. Χαλεπαὶ δὲ ἐκ πείρας ἀπεδείχθησαν αἱ πρὸς τοὺς ἀπεγνωσμένους μάχαι, διότι μὴ ἐλπίζοντες οὗτοι ἐκ τῆς ὑποταγῆς τίποτε καλλίτερον ἐκείνων τὰ ὁποῖα θὰ ὑποστῶσιν ἀνθιστάμενοι, προτιμῶσι νὰ πάσχωσι μέν, ἀλλὰ συγχρόνως δρῶντες καὶ αὐτοὶ πολλά. Ὅθεν αἱ πολιορκίαι ἕνεκα τῶν οὕτως ἀφρόνων καὶ τεθηριωμένων στρατηγῶν γίνονται κοπιώδεις καὶ πολυχρόνιοι, ἐνίοτε δὲ καὶ ἄνευ ἀποτελέσματος, οὐχ᾽ ἥκιστα δὲ καὶ ἐπιζήμιοι καὶ ἐπικίνδυνοι.

§ β΄.

Πῶς πρέπει νὰ μεταχειρίζηταί τις τοὺς προδότας.

Ὁ στρατηγὸς ὀφείλει νὰ φυλάττῃ καὶ τὸν λόγον του καὶ τὰς ὑποσχέσεις του εἰς τοὺς προδότας, οὐχὶ τόσον χάριν αὐτῶν, ὅσον χάριν τῶν μελλόντων νὰ προδώσωσιν, ἵνα γνωρίζοντες οὗτοι ὅτι ὀφείλεται αὐτοῖς χάρις διὰ τὴν πρᾶξίν των, προτιμῶντες τὰ τῶν πολεμίων σπεύδωσιν ἐπὶ τὰς αὐτὰς εὐεργεσίας. Διὰ τοῦτο προθύμως πρέπει νὰ δίδωνται αὐτοῖς αἱ ἀμοιβαί, διότι ὁ περιποιούμενος τὸν προδότην δὲν εἶναι δικαστὴς τῆς ἀδικηθείσης πόλεως, ἀλλὰ στρατηγὸς τῆς ἑαυτοῦ πατρίδος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΘ'.

§ α'.

Ὅτι ὁ στρατηγὸς πρέπει νὰ ἔχῃ γνῶσιν τῆς κινήσεως τῶν ἀστέρων.

Πρὸς δὲ τὰς ἐπιθέσεις καὶ τὰς ἐκ προδοσίας νυκτερινὰς καταλήψεις τῶν πόλεων δὲν πρέπει ὁ στρατηγὸς νὰ ἦναι ἄπειρος τῆς κατὰ τὴν νύκτα ὑπεργείου φορᾶς τῶν ἀπλανῶν ἀστέρων, διότι ἄλλως πολλάκις θὰ ἀποτύχῃ εἰς τὰ σχέδιά του· καθότι ἔστιν ὅτε προδότης τις συνεφώνησε τὴν τρίτην ἢ τετάρτην, ἢ ὁποιανδήποτε, ἤθελε νομίσῃ κατάλληλον ὥραν τῆς νυκτὸς ν' ἀνοίξῃ τὰς πύλας, ἢ νὰ κατασφάξῃ τινὰς τῶν ἐπὶ τῆς πόλεως ἀντιπραττόντων, ἢ νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τῆς φρουρᾶς τῶν ἐντὸς πολεμίων, καὶ ἔπειτα συνέβη δυοῖν θάτερον, ἢ νὰ ἔλθῃ ὁ στρατὸς τῶν πολεμίων ταχύτερα παρ' ὅ τι ἔπρεπε καὶ νὰ γείνῃ κατάφωρος πρὶν ἢ οἱ προδόται ἦναι ἕτοιμοι, καὶ οὕτω ν' ἀποκωλυθῇ τῆς πράξεως, ἢ νὰ βραδύνῃ καὶ νὰ γείνῃ αἴτιος ὥστε οἱ μὲν προδόται φωραθέντες νὰ θανατωθῶσιν, αὐτὸς δὲ νὰ μὴ κατορθώσῃ τίποτε ἐκ τῶν σκοπουμένων. Διὰ τοῦτο πρέπει νὰ ὑπολογίσῃ καὶ τὸ διάστημα τῆς ὁδοῦ ἐκ τοῦ μέρους ὅθεν θὰ ἐξορμήσῃ, καὶ νὰ στοχασθῇ πόσα στάδια θὰ διέλθῃ καὶ πόσας ὥρας θὰ

ἀναλώσῃ εἰς τὴν πορείαν, καὶ παρατηρῶν ἀπὸ τῶν ἀστέρων πόσον μέρος τῆς ὁδοῦ ἤδη διήνυσε καὶ πόσον ἀπολείπεται, οὕτως ἀκριβῶς νὰ ὑπολογίσῃ πάντα, ὥστε μήτε πρὸ τῆς ὥρας νὰ φθάσῃ μήτε νὰ βραδύνῃ, ἀλλὰ νὰ ἦναι ἐκεῖ κατ' αὐτὴν τὴν στιγμὴν τοῦ συμπεφωνημένου καιροῦ καὶ ἐνῷ ἀκόμη διαδίδεται ὅτι πλησιάζει, αὐτὸς νὰ ἦναι ἐντὸς τῶν τειχῶν.

§ β'.

Πῶς νὰ κυριεύσῃ πόλιν ἐν ὥρᾳ ἡμέρας

Ἐὰν δὲ ὁ στρατηγὸς ἄγῃ τὸ στράτευμα ἐν ὥρᾳ ἡμέρας ὅπως καταλάβῃ πόλιν ἐκ προδοσίας κατὰ συμπεφωνημένην ὥραν, προαποστέλλων ἱππεῖς ἂς συλλαμβάνῃ πάντας τοὺς κατὰ τὴν ὁδὸν ὑποπίπτοντας, μήτις τῶν ἐπὶ τῆς χώρας προφθάσας δράμῃ καὶ μηνύσῃ τὴν ἔφοδον τῶν πολεμίων, ἀλλὰ γείνῃ αἰφνιδίως ἡ ἐμφάνισις τοῦ στρατοῦ εἰς ἀφυλάκτους τοὺς πολεμίους. Ἐπελθὼν δὲ ἐξαίφνης κατὰ πολεμίων μὴ προσδοκώντων ἐπίθεσιν, καὶ ἂν δὲν πρόκειται νὰ κυριεύσῃ τὴν πόλιν κατὰ προδοσίαν, ἀλλ' ἐκ προηγηθείσεως κηρύξεως πολέμου νὰ ἔλθῃ εἰς μάχην, πρέπει νὰ μὴ ἀναβάλῃ τὴν ἔφοδον, ἀλλ' ὅσον ἔνεστι τάχιστα νὰ προσβάλῃ εἴτε φρούριον εἴτε χαράκωμα εἴτε πόλιν,

μάλιστα ὅταν νομίζῃ ὅτι τὸ ἰδικόν του στράτευμα ἦναι ὀλίγον καὶ κατώτερον τοῦ ἐχθρικοῦ, διότι αἱ ἀπροσδόκητοι ἐμφανίσεις τῶν πολεμίων διὰ τὸ παράλογον ἐκπλήττουσι τοὺς ἐναντίους, καὶ ὅταν ἀκόμη ἦναι ὑπέρτεροι, πρὶν λάβωσι καιρὸν νὰ συνέλθωσιν ἐκ τῆς ἐκπλήξεως καὶ βουλευθῶσι καὶ ἀναθαρρήσωσι καὶ κατὰ μικρὸν ἀρχίσωσι νὰ περιφρονῶσι τοὺς ἐπελθόντας· οὕτως ἐνίοτε αἱ πρῶται καὶ ἄνευ ἀναβολῆς γινόμεναι ἐπιθέσεις νομίζονται φοβερώτεραι τῶν ἐπὶ πολὺν χρόνον ἀναβαλλομένων· διὰ τοῦτο ἤδη πολλάκις τινὲς ἐμποιήσαντες ἔκπληξιν εἰς τοὺς ἐναντίους ἕνεκα τῆς ἀπροσδοκήτου αὐτῶν ἐμφανίσεως ἢ ταχέως καὶ ἄκοντας ὑπέταξαν αὐτοὺς ἢ τοὺς ἠνάγκασαν νὰ πράξωσιν ἑκουσίως τὰ προσταττόμενα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Μ΄.

Περὶ πολιορκίας

Ἡ δὲ πολιορκία ἔχει χρείαν ἀνδρείας στρατιωτῶν καὶ φρονήσεως στρατηγῶν καὶ προπαρασκευῆς μηχανημάτων, πρέπει δὲ νὰ γίνηται ἐν ἀσφαλείᾳ καὶ νὰ ἦναι οὐχ ἧττον ἀπρόβλεπτος εἰς τοὺς πολιορκουμένους, διότι οἱ ἐπιβουλευόμενοι, ὅταν γνωρίζωσιν εἰς ποῖον βαθμὸν κινδύνου εὑρίσκονται, προσέχουσι περισσότε-

ρον νὰ προφυλάττωνται τὸν ἐπιβουλεύοντα, καθότι ἐκεῖνος ὅστις εἶναι ἔξω κινδύνου πράττει τι τῶν προκειμένων, ὁπόταν φανῇ εἰς αὐτὸν εὔλογον, ὁ δὲ εὑρισκόμενος ἐν αὐτῷ τῷ κινδύνῳ ζητεῖ νὰ προφθάσῃ νὰ πράξῃ τι ἐν πρώτῃ καταλλήλῳ εὐκαιρίᾳ· διὰ τοῦτο ὀφείλει ὁ πολιορκῶν ν' ἀσφαλίζῃ καὶ διὰ τάφρου καὶ διὰ χαρακώματος καὶ διὰ φρουρῶν τὸ ἑαυτοῦ στρατόπεδον, καθότι οἱ μὲν πολιορκοῦντες ὅ τι καὶ ἂν μέλλωσι νὰ πράξωσι βλέπονται ὑπὸ τῶν ἐπὶ τοῦ τείχους, οἱ δὲ πολιορκούμενοι ἔχοντες πρὸ αὐτῶν ὡς σκέπην τὸ τεῖχος, ἐκχυθέντες πολλάκις ἀόρατοι διὰ τῶν πυλῶν ἢ μηχανὰς καίουσι ἢ στρατιώτας φονεύουσιν ἢ πράττουσιν ὅ τι τύχῃ εἰς αὐτοὺς πρόχειρον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΑ'.

Ὅτι ὁ πολιορκῶν ὀφείλει νὰ ἔχῃ ἐνέδρας πρὸ τῶν πυλῶν.

Πολλὰ ὀλίγον δὲ θὰ τολμήσωσιν οἱ πολιορκούμενοι νὰ ποιήσωσιν ἔξοδον ἐὰν ὁ πολιορκῶν στρατηγὸς τοποθετήσῃ παρὰ τὰς πύλας καὶ τὰς μικρὰς πυλίδας στρατιώτας ἐνεδρεύοντας ὅπως ἀποκωλύωσι τὰς αἰφνιδίους ἐκδρομὰς τῶν πολεμίων, οἱ ὁποῖοι πολλάκις κρυφίως ἐπιπίπτουσι κατὰ τῶν πολιορκούντων. χρήσιμοι δὲ εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς τοὺς πολιορ-

κοῦντας αἱ ἐν ὥρᾳ νυκτὸς προσβολαὶ κατὰ τῆς πόλεως, διότι οἱ πολιορκούμενοι μὴ δυνάμενοι νὰ βλέπωσιν ὡς ἐκ τοῦ σκότους τὰ γινόμενα ὑπολαμβάνουσιν αὐτὰ φοβερώτερα, καὶ ἀναγκάζονται νὰ νομίζωσι τὰ συμβαίνοντα δεινότερα τῶν κατ᾽ ἀλήθειαν ἐνεργουμένων, ὅθεν προξενοῦνται ἐν τῇ πόλει ταραχαὶ καὶ θόρυβοι, καθότι ἐν τοιαύταις περιστάσεσιν οὐδαμῶς δύνανται νὰ σκεφθῶσι μετὰ συνέσεως, λέγοντες ὡς γινόμενα πολλὰ πράγματα μὴ γινόμενα, καὶ μὴ δυνάμενοι νὰ γνωρίζωσι πόθεν θὰ ἐπιτεθῶσιν οἱ ἐχθροί, μήτε πόσοι εἶναι, μήτε ποῖα μέρη ἀκριβῶς θὰ προσβάλωσι, περιτρέχουσι τῇδε κἀκεῖσε ἐν βοῇ καὶ ἐκπλήξει τεταραγμένοι ἐκ φόβου πανικοῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΒ′.

§ α΄.

Ὅτι ὁ φόβος εἶναι ψευδὴς μάντις.

Ὁ φόβος πράγματι εἶναι ψευδὴς μάντις, διότι ὁ κατεχόμενος ὑπ᾽ αὐτοῦ ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα φοβεῖται νομίζει ὅτι καὶ γίνονται, καὶ πᾶν τὸ ἐν νυκτὶ συμβαῖνον, καὶ ἂν ἦναι μικρόν, φαίνεται φοβερώτερον εἰς τοὺς πο-

λιορκουμένους, διότι ἕνεκα τοῦ σκότους οὐδεὶς λέγει ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον βλέπει, ἀλλ' ἕκαστος μεγαλοποιεῖ ὅπερ ἀκούει· καὶ ἐὰν ἤθελον φανῇ ἐπὶ τοῦ τείχους εἷς ἢ δύο ἐκ τῶν πολεμίων, νομίσαντες ὅτι ὅλον τὸ στράτευμα ἐπέβη ἐπὶ τῶν τειχῶν τρέπονται εἰς φυγὴν καταλιπόντες ἐρήμους τὰς ἐπάλξεις καὶ τὰς πύλας.

§ β΄.

Ὅτι ὁ στρατηγὸς πρέπει νὰ γίνηται καλὸν παράδειγμα εἰς τοὺς στρατιώτας.

Ἐὰν δὲ ὁ στρατηγὸς ἐπισπεύδῃ τὴν διὰ χειρὸς ἐκτέλεσιν ἔργου τινός, ἂς μὴ ὀκνήσῃ νὰ φανῇ ὅτι πρῶτος αὐτὸς ποιεῖ τοῦτο, διότι οἱ στρατιῶται δὲν δεικνύουσι τόσην προθυμίαν πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ ἔργου ὅταν ἀναγκάζωνται δι' ἀπειλῶν ὑπὸ τῶν ἀνωτέρων των, ὅσην ὅταν ἐντρέπωνται ἐκ τοῦ καλοῦ παραδείγματος τῶν ὑπερτέρων των, διότι βλέπων τις τὸν ἀρχηγόν του ἐνεργοῦντα, καὶ ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ ἐπισπσευθῇ μανθάνει, καὶ ἐντρέπεται νὰ μὴ ἐκτελέσῃ αὐτὸ καὶ φοβεῖται νὰ ἀπειθήσῃ· οὕτω δὲ ὁ στρατὸς σχηματίζει τὴν ἰδέαν ὅτι δὲν διατάσσεται ὡς δοῦλος, ἀλλ' ὅτι προσκαλεῖται νὰ πράξῃ τι ὡς ἐξ ἴσου.

§ γ΄.

Περὶ πολιορκητικῶν μηχανημάτων.

Ἐκ τῶν πολλῶν καὶ ποικίλων πολιορκητικῶν μηχανῶν ὁ στρατηγὸς βεβαίως θὰ μεταχειρισθῇ ἐκείνας ἃς δύναται, δὲν εἶναι δὲ ἐμὸν ἔργον νὰ εἴπω ὅτι πρέπει νὰ ἔχῃ κριοὺς ἢ ἑλεπόλεις ἢ σαμβύκας ἢ πύργους ὑποτρόχους ἢ χελώνας χωστρίδας ἢ καταπέλτας, διότι ταῦτα ἐξαρτῶνται ἐκ τῆς καταστάσεως καὶ τοῦ πλούτου καὶ τῆς δυνάμεως τῶν πολεμούντων καὶ τῆς ἱκανότητος τῶν ἀκολουθούντων μηχανικῶν ἐν τῇ κατασκευῇ τῶν ὀργάνων τούτων. Ἔργον δὲ τῆς ἰδίας ἀγχινοίας τοῦ στρατηγοῦ, ἐὰν θέλῃ νὰ προσβάλῃ τεῖχος διὰ μηχανῶν, εἶναι τοῦτο, δηλαδὴ νὰ προσβάλῃ τὸ τεῖχος διὰ τούτων τῶν μηχανημάτων εἰς ἓν μέρος — ἄλλως δὲν εἶναι εὔκολον νὰ ἔχῃ ἀρκούσας μηχανὰς ἃς νὰ περιστήσῃ ἐν κύκλῳ πέριξ ὅλου τοῦ τείχους, ἐκτὸς ἐὰν ἡ πόλις ἦναι πολὺ μικρά —, διαιρέσας δὲ εἰς πολλὰ τάγματα τὸ στράτευμα ἃς διατάξῃ νὰ κομίσωσι κλίμακας κατὰ τὰ ἄλλα μέρη τοῦ τείχους, διότι οὕτως εἰς πολλὴν ἀμηχανίαν ἐμπίπτουσιν οἱ πολιορκούμενοι. Καὶ ἐὰν μὲν ἀμελήσαντες τῶν ἄλλων μερῶν τοῦ τείχους καταγίνωνται μόνον ν᾿ ἀποκρούωσι τὰς προσ-

βολὰς τῶν μηχανῶν, ἅπαντες οἱ κατὰ τὰς κλίμακας, μηδενὸς ἀποκωλύοντος, εὐκόλως ἀναβαίνουσι τὰ τείχη, ἐὰν δὲ διαιρέσαντες ἑαυτοὺς ἐπιβοηθήσωσι κατὰ μέρη, σφοδροτέρας ἐνεργείας γενομένης κατὰ τὰς προσβολὰς τῶν μηχανῶν οἱ ἐκεῖ καταλειφθέντες μὴ ὄντες ἱκανοὶ νὰ μάχωνται κατὰ τούτων δὲν θὰ δυνηθῶσι ν' ἀποκρούσωσι τὸ ἐπιφερόμενον κακόν. Διὰ τοῦτο λοιπὸν ὁ στρατηγὸς μιμούμενος ἄξιον παλαιστὴν πρέπει νὰ προδεικνύῃ πανταχόθεν τὸ στράτευμα καὶ νὰ ἀπειλῇ ἐπίθεσιν περισπῶν δεῦρο κἀκεῖσε πρὸς πολλὰ μέρη τοὺς ἀντιπάλους καὶ ἀπατῶν αὐτούς, ἕως οὗ κατορθώσῃ νὰ γείνῃ κύριος ἑνὸς μέρους καὶ οὕτως ἐκπορθήσῃ ὅλην τὴν πόλιν.

§ δ'.

Πῶς πρέπει νὰ ἐπισπεύδῃ τις τὰ τῆς πολιορκίας.

Ἐὰν δέ τις σπεύδῃ νὰ ἐκπορθήσῃ φρούριον ἢ πόλιν ἢ χαράκωμα καὶ ἀποκάμνῃ τὸ στράτευμα αὐτοῦ, διότι δὲν θέλει νὰ τὸ ἀφήσῃ μηδὲ μίαν ὥραν ν' ἀπομακρυνθῇ ἐκ τῶν ὀχυρωμάτων, διαιρέσας αὐτὸ εἰς τάγματα, ὅσα ἤθελε νομίσῃ ὅτι εἶναι ἱκανὰ κατὰ τὴν ἀναλογίαν τοῦ πλήθους καὶ κατὰ τὸ μέγεθος τῆς πόλεως, ἀρχίσας εὐθὺς κατὰ τὴν νύκτα ἂς ποιήσῃ προσ-

βολὴν διὰ τοῦ πρώτου τάγματος κελεύσας τὸ δεύτερον νὰ ἐφεδρεύῃ καὶ νὰ ἦναι ἕτοιμον, τὸ δὲ τρίτον καὶ τέταρτον καὶ τὸ πέμπτον, ἐὰν τύχῃ νὰ ὑπάρχῃ τοιοῦτον, νὰ παραγγείλῃ νὰ ὑπάγωσι νὰ κοιμηθῶσιν. Ἔπειτα ὅταν μεταχειρισθῇ τὸ πρῶτον χρόνον τινά, τούτους μὲν ἀνακαλέσας ἂς τοὺς πέμψῃ νὰ κοιμηθῶσι, καὶ ἂς διατάξῃ τὸ δεύτερον νὰ προχωρήσῃ ἐκ τοῦ χαρακώματος, ὁ δὲ τρίτος ταγματάρχης ἐξυπνίσας ἐν τούτῳ τῷ μεταξὺ τὸ ὑφ᾽ ἑαυτὸν τάγμα ἂς τὸ ἐξοπλίζῃ· καὶ μετὰ τοὺς δευτέρους θέλει ὁδηγήσει τοὺς τρίτους ὅπως ἀγωνισθῶσιν ὅσην ὥραν ἠγωνίσθησαν οἱ πρῶτοι, ἂς κοιμηθῇ δὲ τὸ δεύτερον τάγμα, μετὰ τοῦτο δὲ ἂς ἐξέλθῃ τὸ τέταρτον, ἀκολούθως τὸ πέμπτον, καὶ οὕτω κατὰ σειρὰν σύμπας ὁ στρατὸς νὰ ἀναπαύηται. Ὁμοίως δὲ ὅταν πλησιάζῃ νὰ γείνῃ ἡμέρα οἱ πρῶτοι προσβαλόντες κατὰ τὴν νύκτα ἂς ἐπιτεθῶσι πάλιν πρῶτοι ἀπὸ πρωΐας καὶ ἂν μὲν τὰ τάγματα ἦναι, ἓξ νὰ μάχωνται ἀνὰ δύο ὥρας, ἐὰν δὲ πέντε, νὰ προσθέτωσιν ὀλίγα λεπτὴ εἰς τὰς δύο ὥρας, ἐὰν δὲ τέσσαρα, ἀνὰ τρεῖς ὥρας, ἐὰν δὲ τρία, ἀνὰ τέσσαρας, ἔπειτα δὲ νὰ μεταβαίνωσι κατὰ σειρὰν νὰ γευματίζωσιν πρῶτον οἱ πρῶτοι, κατόπιν δὲ οἱ μετ᾽ αὐτούς, ἀκολούθως οἱ μετὰ τούτους μέχρι τῶν τελευταίων, ὥστε νὰ γίνηται κύκλος· ἐκ τούτου δὲ θὰ προκύπτωσι δύο πλεονεκτήματα, ὅτι καὶ αἱ προσβολαὶ θὰ

γίνωνται ἀδιάλειπτοι, ἡμέραν τε καὶ νύκτα, καὶ οἱ προσβάλλοντες ἀναπαυόμενοι κατὰ σειρὰν θὰ προσέρχωνται εἰς τὴν μάχην ἀκμαῖοι καὶ θαλεροί. Οἱ πολιορκούμενοι ὅμως, καὶ ἂν τύχῃ ἀκόμη νὰ ἦναι λίαν πολλοί, ἂς μὴ νομίζῃ τις ὅτι θὰ ἀντεπεξέλθωσι διὰ τοῦ αὐτοῦ στρατηγήματος, διότι ὁ κινδυνεύων, οὐδ' ἂν ἐπιτρέπῃ τις εἰς αὐτόν, ἐνδίδει ποτὲ εἰς τὸν ὕπνον, καθότι ἕνεκα τοῦ φόβου τοῦ κινδύνου μήπως, καθ' ὃν χρόνον αὐτὸς ἀναπαύηται, κυριευθῇ ἡ πόλις γρηγορεῖ· καὶ οἱ πολιορκούμενοι, καὶ ἂν ὀλίγοι ἦναι οἱ πολιορκοῦντες αὐτούς, πανδημὶ ἀμύνονται, καὶ ἐν ἑνὶ λόγῳ πάντες οἱ ἐντὸς τοῦ τείχους εὑρίσκονται εἰς ἀέναον κίνησιν, διότι καὶ τὸ μέλλον εἰς αὐτοὺς εἶναι φοβερώτερον, καὶ ἐὰν ἐπὶ στιγμὴν ἀμελήσωσι κινδυνεύουσι ν' ἀπολεσθῶσι πάντες. Ὅθεν ἐξ ἅπαντος ὅταν οὕτω κατατρύχωνται οἱ πολιορκούμενοι μηδὲ μίαν ὥραν ἀναπαύσεως ἔχοντες καὶ ὑποφέροντες τὰ πάνδεινα ἐκ τῆς ἀγρυπνίας καὶ τῶν κόπων, ἔτι δὲ βασανιζόμενοι ἐκ τῶν δεινῶν τοῦ μέλλοντος, καταντῶσιν οὕτως ἀνίκανοι πρὸς ἄμυναν, ὥστε ἀναγκάζονται νὰ ἐκπέμψωσιν ἱκετευτικὴν πρεσβείαν ὅπως παραδώσῃ τὴν πόλιν.

§ ε'.

Πῶς πρέπει ὁ στρατηγὸς ν' ἀναπαύηται.

Ἀλλ' αὐτὸς ὁ στρατηγός, ἴσως εἴπῃ τις, μήπως εἶναι κατεσκευασμένος ἐξ ἀδαμάντος ἢ σιδήρου καὶ δύναται μόνος αὐτὸς νὰ ἵσταται ἄγρυπνος ἐπ' αὐτῶν τῶν ἔργων; οὐχὶ βεβαίως, ἀλλὰ καθ' ὃν χρόνον οὗτος ἀναπαύεται — οὗτος δὲ πρέπει νὰ ἦναι ὀλίγος καὶ σύντομος —ὀφείλει νὰ ἐπιστήσῃ ἐπὶ τῶν ἔργων ἕνα τῶν ἐν τέλει ὡς ἀρχηγὸν ἐκ τῶν πιστοτάτων καὶ ἀνδρειοτάτων τῶν ἐχόντων τὰ δεύτερα τῆς στρατηγικῆς ἀρχῆς.

§ ς'.

Πῶς τὰ νομιζόμενα μέρη τῆς πόλεως ἀνάλωτα συμβαίνει πολλάκις νὰ ἦναι εὐάλωτα.

Ἐνίοτε δὲ τὰ κρημνώδη μέρη πόλεως τὰ ὡς ἐκ τῶν ἀποτόμων πετρῶν νομιζόμενα ὀχυρώτερα τῶν διὰ χειρὸς ἀνεγειγερμένων τειχῶν ἔδωκαν εἰς τοὺς πολιορκοῦντας μεγαλειτέρας ἀφορμὰς εἰς νίκην, καθότι εἶναι σύνηθες ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὰ τοιαῦτα μέρη τῶν πόλεων, ὅσα θεωροῦνται ἐκ φύσεως ὀχυρά, νὰ μὴ φυλάττωνται καὶ πολλὰ ὀλίγον νὰ ἐπαγρυπνῶνται διὰ

στρατιωτικῆς φρουρήσεως. Ἐν τοιαύτῃ περιστάσει στρατηγὸς ἄξιος εὐθὺς κατανοεῖ τί πρέπει νὰ πράξῃ, καὶ καλέσας τινὰς ἐκ τῶν εὐτολμοτάτων στρατιωτῶν καὶ πείσας αὐτοὺς δι᾽ ὑποσχέσεων καὶ τιμῶν ν᾽ ἀναβῶσιν ὁπόθεν εἶναι εὐκολώτερον, εἴτε δι᾽ αὐτῶν τῶν δυσβάτων μερῶν, εἴτε διὰ κλιμάκων, κατώρθωσε τὸν σκοπόν του, καθότι οὗτοι ὑποκαταβάντες ἐντὸς τοῦ τείχους ἢ μικράν τινα πυλίδα κατέθραυσαν ἢ πύλην ἀνέῳξαν καὶ οὕτως ἡλώθη ἡ πόλις.

§ ζ′.

Περὶ τῆς ἀπὸ τῶν σαλπίγγων ὠφελείας.

Μεγάλως δὲ ἤθελεν ὠφελήσῃ ἐὰν συνεπενοεῖτο μετὰ τῶν ἀνωτέρω λεχθέντων καί τι τοιοῦτον, δηλαδὴ ἐὰν οἱ κατορθώσαντες νὰ ἐπιβῶσι τοῦ τείχους ἀνέσυρον ἐπάνω καὶ σαλπιγκτάς τινας, καθότι σάλπιγξ πολεμία ἀκουσθεῖσα ἀπὸ τῶν τειχῶν ἐν νυκτὶ ἐπιφέρει ἔκπληξιν εἰς τοὺς πολιορκουμένους, ὡς εἰ ἐκυριεύθησαν ἤδη, καὶ ἀναγκάζει αὐτοὺς νὰ καταλίπωσι τὰς ἐπάλξεις καὶ νὰ φύγωσιν· ἐκ τούτου δὲ καθίσταται εἰς τοὺς ἔξω στρατιώτας εὔκολος ἡ θραῦσις τῶν πυλῶν καὶ ἡ διὰ κλιμάκων ἀνάβασις ἐπὶ τὰ τείχη, οὐδενὸς πλέον τῶν πολεμίων κωλύοντος· οὕτω πως λοιπὸν

εἶναι δυνατὸν εἰς ἕνα ἄοπλον σαλπιγκτὴν νὰ κυριεύσῃ μίαν πόλιν.

§ η΄.

Τί πρέπει νὰ ποιῇ ὁ στρατηγὸς μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς πόλεως.

Ἐὰν δέ, ἀφοῦ κυριεύσῃ ἐξ ἐφόδου κρατερᾶς πόλιν, ἰσχυρὰν ἔτι κατά τε τὸ πλῆθος καὶ τὴν δύναμιν, ἔλθῃ εἰς φόβον ἢ ὑπόνοιαν μήπως οἱ κάτοικοι ἀπαντῶντες κατὰ τάγματα καὶ συναθροίσεις ἀντικρούσωσι τοὺς εἰσορμῶντας, ἢ καταλαβόντες τὰ ὑψώματα καὶ τὰ ἄκρα τῆς πόλεως καὶ ἐκεῖθεν ἀντεπεξερχόμενοι κακώσωσιν αὐτοὺς ἐπὶ πολύ, ἂς ἀναγγείλῃ ὁ στρατηγὸς διὰ κηρύκων ὅτι τοὺς ἀόπλους δὲν θὰ τοὺς ἀποκτείνῃ, καθότι, ἐν ὅσῳ ἕκαστος ἔχει τὸν φόβον ὅτι συλληφθεὶς μέλλει νὰ θανατωθῇ, προσπαθεῖ δρῶν καὶ πάσχων νὰ προφθάσῃ νὰ κατορθώσῃ τι, πολλοὶ μάλιστα πολεμίους εἰσορμήσαντας ἤδη εἰς τὴν πόλιν τοὺς ἐξήλασαν, ἢ καὶ μὴ δυνηθέντες κατέφυγον εἰς ὀχυρὰν ἀκρόπολιν, ἐκ τῆς ὁποίας πάλιν ἐπήνεγκαν κόπους καὶ ταλαιπωρίας εἰς τοὺς πολεμίους, ὥστε νὰ ἐπαναλάβωσι δευτέραν πολιορκίαν ἢ καὶ διαρκεστέραν τῆς πρώτης, ἔστι δ᾽ ὅτε καὶ ἐπαλγεστέραν μετὰ πολλῆς πείρας κακῶν. Ἐὰν ὅμως γείνῃ εἰς ὅλους τὸ περὶ οὗ

ὁ λόγος κήρυγμα, ἴσως μὲν πάντες, προδήλως ὅμως τοὐλάχιστον οἱ περισσότεροι θὰ ῥίψωσι τὰ ὅπλα, καθότι καὶ ἕκαστος τῶν θελόντων ἐκ τῆς ἐξάψεως ν' ἀντισταθῇ, φοβούμενος τὸν πλησίον του, μήπως δὲν εἶναι τῆς αὐτῆς ἰδέας, θὰ ἀναγκασθῇ νὰ καταβάλῃ τὰ ὅπλα, ὥστε, καὶ ἂν πάντες θέλωσι νὰ ἔχωσι τὰ ὅπλα των, ἕνεκα ὅμως τῆς πρὸς ἀλλήλους ὑποψίας φοβούμενοι ὁ εἷς τὸν ἄλλον μήπως εὑρεθῇ μὲ ὅπλα εἰς χεῖρας καταθέτουσιν αὐτὰ — διότι αἱ κρίσιμοι ὧραι δὲν ἐπιτρέπουσι τὴν κοινὴν γνώμην νὰ γείνῃ φανερά —, καὶ οἱ ἕτοιμοι ὅπως σωθῶσιν ὁπωσδήποτε ἐν ὅσῳ μὲν οὐδὲν προκηρύσσεται δίδον ἐλπίδα σωτηρίας, ἐὰν καὶ μὴ ἐκ προαιρέσεως, ἐξ ἀνάγκης ὅμως ἀμύνονται τὸ ἐπερχόμενον κακόν, ὅταν ὅμως λάβωσι καὶ μικρὰν ἐλπίδα ὅτι θὰ σωθῶσι, τότε ἐξέρχονται εἰς ὑπάντησιν οὐχὶ πλέον ὡς πολέμιοι, ἀλλ' ὡς ἱκέται. Οὕτω λοιπὸν διὰ τοῦ κηρύγματος τούτου ὁ στρατηγὸς ἀναγκάζει καὶ τοὺς θέλοντας νὰ φυλάξωσι τὰ ὅπλα των νὰ τὰ καταθέσωσι· στρατιωτῶν δὲ θάνατος ἐν μὲν ταῖς μάχαις εἶναι εὐπαρηγόρητος — διότι νομίζεται ὅτι ἔγεινε χάριν τῆς νίκης —, γινόμενος ὅμως μετὰ τὰς νίκας καὶ τὰς καταλήψεις τῶν πόλεων εἶναι θλιβερώτατος, καὶ ἀποδεικνύει μᾶλλον τὴν ἀφροσύνην ἢ τὴν ἀνδρείαν τοῦ νικητοῦ. Ἐὰν δὲ ὁ στρατηγὸς τρέφῃ

μνησικακίαν κατὰ τῶν ἡττημένων, ἂς μὴ νομίζῃ ὅτι ἐκ τούτων θὰ ὑποστῇ καμμίαν ζημίαν ἐὰν οἱ στρατιῶται δὲν θανατώνωσιν εὐθὺς τοὺς ἐντυγχάνοντας, καθότι ἔχων τὴν ἐξουσίαν τῆς ἐκδικήσεως εἰς χεῖράς του θὰ σκεφθῇ ἀνέτως καὶ ἀκινδύνως πῶς πρέπει νὰ μεταχειρισθῇ τοὺς κυριευθέντας.

§ θ΄.

Ὁ στρατηγὸς ὁ προτιθέμενος νὰ κυριεύσῃ πάλιν διὰ λιμοῦ πρέπει νὰ πέμπῃ εἰς αὐτὴν τοὺς κατὰ τὴν χώραν ἀδυνάτους.

Ἐὰν δὲ ὁ στρατηγὸς ἀπελπισθεὶς νὰ ἐκπορθήσῃ τὴν πόλιν ἐξ ἐφόδου ἀποφασίσῃ μακρὰν πολιορκίαν ὅπως, πιέσας τοὺς κατοίκους διὰ τοῦ λιμοῦ, κυριεύσῃ αὐτήν, ὅσους ἀνθρώπους ἤθελεν εὑρεῖ κατὰ τὴν χώραν, τούτων τοὺς μὲν δυνατοὺς καὶ ἀκμαίους ἂς τοὺς κάμῃ ὅτι ἤθελε κρίνῃ εὔλογον, τὰς δὲ γυναῖκας καὶ τὰ παιδιὰ καὶ τοὺς ἀδυνάτους ἀνθρώπους καὶ τοὺς γέροντας ἑκὼν ἂς τοὺς πέμψῃ εἰς τὴν πόλιν, καθότι οὗτοι εἰς μὲν τὰς μάχας θὰ ἦναι ἄχρηστοι, τὰς δὲ παρασκευασμένας διὰ τοὺς ἐντὸς τροφὰς ταχύτερα θὰ τὰς καταναλώσωσι καὶ οὕτω θὰ πράξῃ ἔργον μᾶλλον ἐχθρικὸν ἢ εὔνουν.

§ ι΄.

Ὁποῖος πρέπει νὰ ἦναι ὁ στρατηγὸς μετὰ τὴν νίκην.

Ἐὰν δὲ πάντα ἔλθωσι κατ' εὐχὴν εἰς τὸν στρατηγὸν καὶ διὰ τῆς ἱκανότητός του κατορθώσῃ νὰ δώσῃ πέρας εὐνοϊκὸν εἰς τὸν πόλεμον, δὲν ἁρμόζει νὰ καταστῇ διὰ τὰς ἐπιτυχίας του ταύτας ὑπεροπτικός, ἀλλὰ νὰ ἦναι εὔχαρις, μήτε τετυφωμένος, ἀλλὰ νὰ δεικνύῃ προσφιλῆ εὐμένειαν, διότι ἡ μὲν ὑπεροψία γεννᾷ φθόνον, ἡ δὲ εὐμένεια ἀποσπᾷ ζῆλον. Ὁ φθόνος τῷ ὄντι εἶναι ὀδύνη προξενουμένη ἐκ τῶν ἀγαθῶν τοῦ πλησίον, ὁ δ' ζῆλος μίμησις τῶν παρὰ τοῖς ἄλλοις καλῶν, διαφέρους δὲ τοσοῦτον ἀλλήλων, ὥστε ὁ φθόνος καταντᾷ εὐχὴ ν μὴ ἔχῃ ὁ ἄλλος καλόν τι, ὁ δὲ ζῆλος ἐπιθυμία ν' ἀποκτήσῃ τις τὰ αὐτά. Ἀνὴρ λοιπὸν ἀγαθὸς οὐ μόνον εἶναι ἄριστος στρατηγὸς πατρίδος καὶ στρατιωτικοῦ πλήθους, ἀλλὰ καὶ ἱκανὸς νὰ τηρήσῃ τὴν ἑαυτοῦ φήμην ἐς ἀεὶ ἀκηλίδωτον.